

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

REFLEXE HODNOT V SOCIÁLNÍ PRÁCI
SE ZAMĚŘENÍM
NA PRÁCI V CHARITĚ

Vedoucí práce: Doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Autor práce: Bc. Eva Bazalová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: kombinovaná

Ročník: 3.

2012

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem pro odhalování plagiátů.

31. března 2012

Děkuji vedoucímu diplomové práce děkanovi Doc. Tomáši Machulovi, PhD., ThD.
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	6
1. Etika, mravnost, morálka.....	8
1.1 Etika	9
1.2 Morálka.....	14
1.3 Mravnost.....	16
2. Hodnoty.....	21
2.1 Subjektivistická filosofie hodnot.....	25
2.1.1 Antika a Aristoteles - subjektivní intelektualismus	27
2.1.2 Immanuel Kant - formální subjektivismus.....	31
2.1.3 Arthur Schopenhauer – náladový subjektivismus.....	35
2.2 Novodobý diskurs vycházející z učení Kanta a Aristotela	37
3. Axiologická filosofie	40
3.1 Fenomenologie – materiální etika hodnot.....	41
3.1.1 Max Scheler (1874-1928)	42
3.1.2 Nikolai Hartmann (1882-1950)	46
3.1.3 Dietrich von Hildebrand (1889-1977).....	51
3.2 Axiologie v psychologii	56
3.3 Hodnotová etika dnes	65
4. Teologická východiska hodnot.....	70
4.1 Člověk jako Boží obraz.....	73
4.2 Starozákonní etika (Desatero).....	75
4.3 Novozákonní etika.....	77
5. Význam a aplikace hodnot v sociální práci	83
5.1 Hodnoty v pomáhajících profesích.....	83
5.2 Principy	87
5.3 Aplikace hodnot	90

5.4	Dilemata v sociální práci – morální rozhodování	93
6.	Profesní etika	100
6.1	Etické kodexy	102
6.2	Mezinárodní a zahraniční kodexy sociální práce.....	105
6.3	Etický kodex sociálních pracovníků České republiky	108
7.	Charita Česká republika a její etika	112
7.1	Novodobá historie Charity	114
7.2	Kodex Charity Česká republika	116
7.2.1	Struktura a zásady Kodexu.....	117
7.2.2	Hodnoty a požadavky Kodexu (KCHČR 1,14 – 1,17)	119
8.	Diskuse	122
9.	Závěr – hodnoty významné pro sociální práci v Charitě	124
10.	Seznam použitých zdrojů	127
11.	Seznam zkratk	133
12.	Abstrakt	134
13.	Abstrakt v anglickém jazyce	135

ÚVOD

Cílem mé diplomové práce je představit pojem „hodnota“, analyzovat ho na základě literatury a zmapovat jeho vliv a souvislosti s jednáním člověka. Lidské konání je založeno na hodnotových principech a hodnotový systém jednotlivce se navenek projevuje naším charakterem a postojem. Ukazuje na vztah k sobě samotnému, k ostatním lidem a společnosti. Vyvíjí se spolu s vývojem lidské psychiky v průběhu celého našeho života.

Každý svobodný a odpovědný člověk disponuje určitými zvnitřněnými normativy, které mu pomáhají dobře se rozhodovat v životních situacích. Hodnoty je nesmírně obtížné definovat, protože je lze posuzovat a kategorizovat z mnoha různých hledisek. Chci poukázat na důležitost teoretických znalostí, které jsou pro každého vodítkem, jak má jednat. Proto tato práce bude teoretickou studií o etice a hodnotách ve filosofii a o jejich vzájemné provázanosti na psychologii lidského jednání. Teoretická znalost hodnot je zdrojem toho, co je pro člověka významné v morálním smyslu - vedou ho k dobré praxi.

V běžném životě se o hodnotách téměř vůbec nemluví, lidé si je neuvědomují, mají je zvnitřněné a jednají v podstatě nevědomky podle nich. Zdá se, že slovo „hodnota“ je více výsadou teoretiků, v praxi se spíše mluví o konkrétním obsahu tohoto slova - čestnost, upřímnost, poctivost, respekt, solidarita ... v praxi slovo "hodnota" často neslyšíme. A když, tak více v materiálním smyslu slova. Je ale vždy v podtextu, když posuzujeme něčí jednání - nikdy neřekneme: "tento člověk vyznává dobré hodnoty", ale: "je to poctivý, slušný, spolehlivý, férový... člověk". Slovo "hodnota" se proto hlavně používá při přípravě některých dokumentů, které slouží jako pravidla pro jednání (etické profesní kodexy, vnitřní předpisy organizací, etc.). Je na místě zamyslet se také nad existencí hodnotových slovníků – jednoho teoretického a jednoho praktického. Tyto dvě verbální oblasti mohou být také jedním z důvodů, proč se někdy lidé mezi sebou neumí domluvit a pochopit subjektivní význam určitého jednání. Věřím, že k ujasnění teorií o hodnotách pomohou axiologické přístupy, které jsem pro svou práci vybrala.

Etické teorie, které se hodnotami zabývají, směřují člověka od svých principů ke konkrétnímu jednání. Antičtí filosofové a později např. Kant poukazovali na rozlišení teoretického a praktického rozumu, a tím rozdělili praktickou filosofii

na oblast poznání a oblast jednání.¹ Rozum a poznání jsou pro etiku zásadní a úzce souvisejí s jednáním a hodnotami. Základ učení o hodnotách pochází již z řecké filosofie, která se zaměřovala na člověka a na to, jak jedinec může vést co nejlepší život. Společným jmenovatelem teorie - poznání a dobré praxe v jednání - má být výsledné dobro. Vnímání dobra je pro člověka přirozené a k jeho poznání a rozlišení hodnot mu napomáhá svědomí.

Hodnoty považuji za základní „dopravní značky“, které nás vedou celým naším životem. Pro svou práci jsem v závěru vybrala jako modelový příklad Charitu. Činnost této organizace musí být založena na hodnotách a principech lidství, neboť lidé v pomáhajících profesích pracují s lidmi postiženými zdravotně či sociálně, s lidmi v krizových životních situacích, poskytují humanitární pomoc. Předepsané sociální vzdělání zaměstnanců zajišťuje solidní úroveň teoretických znalostí pro jejich aktivity. Reflexe teoretických vědomostí se projevuje v praktické pomoci druhým lidem. V charitní organizaci je také neopominutelná křesťanská motivace k pomoci druhému. Jsou to důležité předpoklady, jak směřovat k dobrému jednání, lásce a odpovědné pomoci bližnímu.

Práce je strukturována od vysvětlení podstatných definic a pojmů. V 1. kapitole se věnuji vysvětlení pojmů etika, mravnost a morálka, které považuji pro toto téma za stěžejní, v dalších kapitolách představuji hodnoty a různé teorie, které jsou s nimi spojené. Podrobněji analyzuji hodnoty z hlediska tzv. filosofie věcného a formálního subjektivismu. Zaměřuji se také na představitele fenomenologie – Maxe Schelera, Nikolaie Hartmanna a Dietricha von Hildebranda. Upřesňuji přístupy k hodnotám i z hlediska člověka jako osobnosti, tj. z pohledu psychologického. V dalších kapitolách uvádím význam aplikace hodnot pro sociální práci a její profesní etiku - uvedu, jak se prakticky projevuje v etických kodexech, které vznikly na základě teorií a pracovních zkušeností a předávají hodnoty pomáhající zaměstnancům v orientaci při řešení eticky problematických situací. Vzhledem k tomu, že v modelové organizaci (Charitě) pracuje mnoho křesťanů, představím také teologický pohled na etiku a hodnoty a základní principy Kodexu Charity Česká republika.

Vycházela jsem z našich i zahraničních odborných textů týkajících se hodnot v oblastech filosofie, psychologie a teologie.

¹ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 9.

1. Etika, mravnost, morálka

Etika je věda o mravnosti. Je to teorie, kritická reflexe a rozumové zkoumání lidské morálky. Pomáhá člověku pochopit, z čeho vychází způsob lidského myšlení a jednání. Praxí etiky je morálka neboli systém pravidel, kterými se člověk má v životě řídit. Název „etika“ pochází z řeckého slova *éthos* – mrav, způsob jednání. Morálky mohou být různé – náboženské, národní, individuální. Naopak etika je věda, která je vedená jednou obecnou logikou.²

Etika se v posledních letech stále více dostává do centra pozornosti v různých oblastech každodenního života. Hovoří se o všeobecné krizi hodnot, ve které se zpochybňují tradiční vzory, je stále upozorňováno na zhoršující se mezilidské vztahy, vznikají dříve neznámé situace. Člověk se svobodně rozhoduje a je za své jednání odpovědný, volí řešení v běžném životě i krizových okamžicích. Zvnitřnělé zásady a hodnoty ho motivují a vedou k tomu, jak má jednat – mravní hodnoty ho směřují k dobrému jednání. Etika se stává oborem, který vede k prosazování hodnot lidskosti a pravdivosti na celém světě.

Etika zkoumá jazyk morálky a principy správného jednání. Známé filosofické otázky znějí: „Co můžeme vědět? Co máme činit? V co můžeme doufat?“ Tyto otázky se etika snaží zodpovědět. Je v každodenním životě pomocnicí člověka ve sporných okamžicích, před které je postaven. Dává mu schopnost odlišit dobré od zlého, hodnotné od nehodnotného, vést celkově dobrý život. Filosof Nikolai Hartmann uvádí: „A na každou otázku, která se neopakuje ve zcela stejných situacích, je vždy novou odpovědí naše konání, naše skutečné jednání. Neboť čin obsahuje vždy rozhodnutí, které jsme již učinili.“³ Praktičnost v etice proto znamená, že otázku „Co máme činit?“ každý člověk musí nějak řešit. Pokud ji neřeší myšlením, musí ji řešit činem; rozhoduje se při každém životním kroku. Správná odpověď na tuto filosofickou otázku je nejvyšším požadavkem autonomie a svobody, před které je člověk postaven.⁴

Morální postoje člověka vycházejí z hodnot, které chápe jako přirozené a jsou akceptovány společností, ve které žije. Základní pojmy spojené s etikou, morálkou a hodnotami v dalších kapitolách podrobněji vysvětlím.

² Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 11.

³ Srov., cit. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 23.

⁴ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 29.

1.1 Etika

Etika je obecná teoretická disciplína, která se zabývá pravidly správného lidského jednání. Jde o teorie zkoumající, jaké jednání člověk v určité situaci zvolí. První etické teorie o zdařilosti života a o ctnostech začaly vznikat v dílech antických filosofů. Etika je proto věda, racionální reflexe morálky jakožto způsobů, zvyků, zásad a obvyklých a ve společnosti uznávaných jednání. Můžeme ji nazvat „vědou o morálce“.

Filosofie rozlišuje tři druhy etiky – analytickou metaetiku, etiku normativní a etiku deskriptivní.

- 1) **Metaetika** se zabývá morálními soudy a termíny jako „dobrý, správný, povinnost...“. Jde v ní o to, co člověk jednotlivými výroky o morálce míní. Analyzuje lidské jednání, ale nehodnotí ho.
- 2) **Normativní etika** se pokouší zodpovědět morální otázky, např. co je morálně správné chování v určité situaci, co by člověk dělat měl a jaké hodnoty reflektuje svým jednáním. Předepisuje určité normy – např. kodexy a principy a na jejich základě lidské jednání hodnotí.
- 3) **Deskriptivní etika** popisuje situaci a motivaci lidí, studuje jejich názory a přesvědčení v souvislosti s nějakým jednáním – například, že interrupce je vždy morálně špatné rozhodnutí.⁵ Lidské jednání nehodnotí.

Na rozdíl např. od teologie morálky, ve které je víra v Boha jediným zdrojem mravnosti, se etika jako teorie snaží zachovat logickou a metodologickou nezávislost v souvislosti s mravní zkušeností lidí. Protože etické teorie směřují ke konkrétnímu jednání, je důležitý význam zkušenosti člověka pro správné mravní rozhodnutí. V etice převládá analýza mravního jednání a cítění a rovněž mravní normy, které souvisí s biologickými a sociálními aspekty lidské existence. Proto se etika kryje s termínem *praktické filosofie* - filosofické koncepce jsou aplikovány v životě člověka. V etice jsou často rozlišována tři základní hlediska – akcent na povinnost, dobro nebo ctnost. Systematická etika by měla zahrnout všechny tři a propojit je mezi sebou.⁶

Může se stát, že člověk se nevzdělává a nezná žádné teorie. Na jeho charakteru závisí, jak se bude rozhodovat. Etika nemůže vymyslet, co se má dít, nemůže to dokonce ani odhalit nebo učit. Etika vychází ze skutečnosti, že člověk, na rozdíl od zvířete, se dokáže svobodně a záměrně rozhodovat na základě své vlastní rozumové úvahy a volných procesů. Lidské jednání „*actus humanus*“ je základem našeho bytí.

⁵ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 4.

⁶ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 55.

Řeční filosofové a po nich další uváděli, že každé lidské jednání má svůj cíl. Člověk jako bytost rozumová skrze svou lidskost, přirozené vnímání dobra a své svědomí hodnotí své jednání a i jednání ostatních. Vnitřní rozhodování „pro“ a „proti“ vychází z vnitřních hodnotových principů. Svoboda lidské vůle je proto základní podmínkou pro mravní postoj a morálku. Různorodé situace, ve kterých se člověk ocitá, ho nutí, aby si stanovil hodnoty a pravidla jednání. Z kulturních vzorců, priorit, tradic a zkušeností lidstva vyplývá žádoucí nebo nežádoucí chování a jednání v každé společnosti. Člověk jako osobnost se formuje podle těchto hodnot, hodnoty se v člověku postupně upevňují. Z nich vzniká jeho osobní morálka a dodržování sociálních pravidel mu zároveň zajišťuje společenské přijetí. Společenské normy vycházejí z kritérií, co je pro danou společnost chápáno celkově jako dobré.⁷

Mravnost jedince zahrnuje vztah mezi tím, co je a co být má, je to vztah mezi individuálním zájmem člověka a zájmem společnosti. Proto dobro a zlo patří mezi nejvyšší a nejobecnější etické kategorie, které vyjadřují morální hodnocení společenských jevů a jednání lidí v různých dobách a situacích. Člověk je odpovědný za události, k nimž přispěl nebo kterým nezabránil. Aristoteles napsal významné etické dílo – Etiku Nikomachovu. Kromě svého filosofického rozboru dobra chtěl také svého syna poučit o tom, že opravdové lidství spočívá ve směřování k dobrému. Kant například definoval dobro jako dobrou vůli – člověk má mravní zákon v sobě. Pokud proti němu vědomě jedná, jedná zle. Každá etika předpokládá, že dobro existuje, dá se poznat, věří v lidskou sounáležitost, důstojnost člověka a odpovědnost v jeho jednání.⁸ Podle Aristotela musí etika zkoumat, které z mnoha možných postojů člověka jsou dobré a které jsou zavrženíhodné nebo špatné. Otázka po dobru je kladena v živoucím vztahu ke skutečnému životu člověka, který se rozhoduje a jde o to, aby prováděl správná rozhodnutí. Etika slouží k tomu, abychom „se stali dobrými“. Koho nemotivuje otázka po možné správnosti vlastního života, neměl by se etickými problémy zabývat.⁹ Pokud odmítneme dobro, padlo by celé etické učení, protože by nemělo co učit. Slovo dobro nebo v plurálu dobra se v průběhu historie stala synonymem slov označujících hodnoty.

Kant poukazuje na to, že etické chování musí být podrobena principu. Tento princip vede k závaznosti, podle Kanta až k absolutní nutnosti a povinnosti. Jedná se

⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. s. 9.

⁸ Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 11-12.

⁹ Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 14.

o nepodmíněný praktický zákon, je však otázkou, nakolik tento požadavek může pro etiku platit i v současné době.¹⁰ Od Kanta také pochází rozlišení etiky na autonomní a heteronomní. Odmítl etická učení, která předpokládala závislost nejvyššího mravního principu na vnějších okolnostech (např. na Boží vůli) – z takových vychází **heteronomní** morálka. Na rozdíl od morálky **autonomní**, která staví na vůli, chtění a vlastních pohnutkách, které vycházejí z vnitřní svobody a odpovědnosti každého člověka a jsou na vnějších podmínkách nezávislé. Slavnou normou je jeho kategorický mravní imperativ: „Jednej vždy tak, aby zásada tvé vůle se mohla stát obecným zákonem“, tj. aby naše úmysly byly vždy tak dobré, abychom si je přáli i u jiných lidí. Na základě tohoto imperativu si každý uvědomí nejobecnější morální zásadu: „Co nechceš, aby ti druhý udělal, nedělej ty jemu“. Ježíš Kristus byl v tomto smyslu ještě pokrokovější. V Novém zákoně evangelista Matouš uvádí jeho slova: „Slyšeli jste, že bylo řečeno: Milovati budeš bližního svého a nenávidět nepřítele svého. Já však vám pravím: Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé. Budete-li milovat ty, kdo milují vás, jaká vás čeká odměna? Což i celníci nečiní totéž? A jestliže zdravíte jenom své bratry, co činíte zvláštního? Což i pohané nečiní totéž? Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec.“ (Mt 5, 43-48). Člověk má prokazovat dobro i těm lidem, kteří pro něj nic dobrého neudělali.

Etika hodnotí a posuzuje lidské jednání, jaké by mělo být. Lidské jednání je proto *materiálním* předmětem etiky. Praktická interakce člověka s jeho okolím předpokládá odpovědné a svobodné jednání. *Formálním* předmětem etiky je správnost nebo hodnota tohoto jednání. Jde o to, zda je jednání vhodně zacíleno, jestli je smysluplné a správné. Cíl je vždy posuzován s ohledem na lidskou existenci a individualitu.¹¹

Normativní etika se rozděluje na obecnou a aplikovanou. **Aplikovaná etika** se také nazývá „etikou běžného života“. Využívá se pro morální rozhodování v praktickém životě, v praxi se s ní setkáme v profesních kodexech. Zdůrazněné hodnoty a vytvořená pravidla fixují žádoucí způsob profesionálního chování. Je to např. etika lékařů, psychologů, právní, obchodních organizací, sociálních pracovníků atd. K mediálně diskutovaným etickým otázkám patří především problémy euthanasie, interrupce,

¹⁰ Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 16.

¹¹ Srov. SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. s. 18.

genové inženýrství, registrované partnerství. Dělí se na etiku individuální a sociální:

- a) **Individuální etika** v praxi posuzuje mravnost jednání jednotlivce; jeho motivy a postoje vůči svému okolí. Praxe vždy vyplývá z interakce člověka s ostatními lidmi. Motivace nebo zvolený postoj vychází ze zvnitřněných hodnot každého člověka. Hodnoty mu tak umožňují zdůvodnit zvolené jednání.¹²
- b) **Sociální etika** hodnotí sociální útvary, které ve společnosti vznikly. Neposuzuje osobní odpovědnost, ale spravedlnost vztahů, systémů a struktur existujících institucí. Ty mohou být tvořeny, měněny nebo vylepšovány. Řešení problémů sociální etiky nezvládne jednatel v praxi. Z toho vyplývá nutná vzájemná spolupráce v různých oblastech společnosti.¹³ Sociální instituce můžeme hodnotit jako spravedlivé nebo nespravedlivé, „lidské“ či „nelidské“. Člověk v první řadě hodnotí jednání, až na druhém místě posuzuje osoby a sociální útvary. Mravní hodnocení se vztahuje vždy na člověka jako osobu nebo jeho jednání. U sociální struktury se vychází z toho, za jakým účelem byla vytvořena a jaké jednání je výsledkem.¹⁴ Výsledkem sociální etiky je obecné dobro.

Etiku nelze zredukovat na individuální a sociální. Při důrazu na individuální etiku by to v extrémě znamenalo, že sociální problémy se vyřeší samy, když se jednatel bude správně chovat. V opačném extrémě by neexistovala osobní odpovědnost a morálka jednotlivce.¹⁵

Obecné blaho je nutné, protože člověk je tvor společenský a sám osobně i spolu s ostatními směřuje za cílem dobrého života (o čemž hovoří jak antická, tak křesťanská filosofie). Až novověk přišel s tím, že člověk cíl nemá. To způsobila Darwinova evoluční teorie, pro kterou byla zásadní otázka genů a přežití člověka jako druhu. Podle Darwinovy teorie se lidé vyvíjeli po stovky tisíc let a lidské rasy se vydaly různým směrem proto, že se adaptovaly na různá místní prostředí. Darwinisté viděli ve vývoji vedeném přirozeným výběrem vědeckou záruku „kosmického optimismu“, podle kterého přežijí ti nejsilnější. Tím Darwin podnítil nadřazenost soutěživého podnikatelského ducha a dravého tržního kapitalismu a jeho hodnot, které stále přežívají v našem prostředí. Již dlouho v naší společnosti darwinismus velmi silně zdůrazňuje

¹² Pozn.: Osobně jsme odpovědní za své postoje, jak se staráme o rodinu, jaké požadavky na sebe klademe, jak se chováme k ostatním, k životnímu prostředí. Vše, za co činíme sami sebe odpovědnými.

¹³ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. s. 11-13.

¹⁴ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 14.

¹⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. s. 14.

význam spolupráce a kooperace pro přežití.¹⁶ Až v pozdním 20. století se začala rozvíjet tzv. evoluční etika, která tvrdí, že altruismus je jednání prospívající v dlouhodobé perspektivě k přežití. Považuji za podstatné, abychom si uvědomili především to, že člověk je na této planetě jediná bytost, která disponuje rozumem, na základě kterého může hodnotit, rozpoznat hodnoty a posuzovat své jednání. Proto se nemůže řídit hodnotami síly a výkonnosti, typickými pro říši zvířat, která rozumem nedisponují. Musí se řídit hodnotami lidství. Lidské svědomí je vnitřním hlasem, kterému se nikdo nemůže vyhnout a viditelně se projeví kvalitou jednání člověka. Postmoderní pluralita dala člověku svobodu, v současné době ale neexistuje jistota v etických přesvědčeních a vzniká potřeba, jak vztáhnout mravní zákon na nové problémy s tím, že využijeme dosavadních zdrojů filosofické etiky.

Reflexi nad sdílenými a uznávanými způsoby jednání čili nad morálkou najdeme u filosofů (např. Kanta), kteří morálku posuzovali, kladli akcent na povinnost člověka jednat určitým způsobem a byli přesvědčeni, že při hodnocení lidských činů je důležitá pouze motivace k jednání. To pak může být morální nebo nemorální samo o sobě – nezávisle na jeho následcích. Důležitý je jenom úmysl jednajícího, mravní povinnost je v každém člověku zakódována („mravní zákon v nás“). V tom případě hovoříme o **deontologii** či deontologiích (z řeckého „deon“ – má být). Na rozdíl od **teleologie** a teleologů (z řeckého „telos“ – cíl), kteří hodnotí lidské činy podle jejich následků. To je typické např. pro utilitaristy, kteří posuzují vše podle empirické skutečnosti a kalkulu užitečnosti. Podle principů empirické etiky je morálka takovým druhem chování, které je ve společnosti všeobecně natolik preferováno, že je možné vyjádřit tuto skutečnost formou určitého principiálního kódu.¹⁷ Např. Hume ve svém zkoumání morálky vychází z lidských pocitů libosti a nelibosti, kterými člověk reaguje na skutky druhých. Vodítkem k mravnosti je pro něj cit sympatie nebo pospolitosti mezi člověkem a společností a radost z lidského štěstí. Na rozdíl od něj Hobbes považuje za přirozený boj všech lidí proti všem, a proto mravnost spočívá na lidském rozumu a dobrovolné domluvě s ostatními.¹⁸ Při hodnocení lidské morálky je podstatné také určit, do jaké míry člověk jednal pod vlivem vnějších okolností nebo zda se rozhodoval svobodně

¹⁶ Srov. PROCTOR, R. N. *Rasová hygiena: Lékařství v době nacismu*. s. 21.

¹⁷ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 260.

¹⁸ Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 26-27.

podle své vůle. Jestliže jednání člověka je výsledkem jeho svobodného rozhodnutí, projeví se jím skutečná hodnota jeho osobnosti.¹⁹

1.2 Morálka

Morálka či étos představují etickou praxi - ideální způsob uvažování, rozhodování a svobodný postoj člověka ve struktuře hodnot a pravidel své kultury. Morálka je proto sdílený, nereflektovaný a žitý systém nepsaných pravidel a hodnot, které se vytvářejí po dobu celé existence lidstva a je v nich zaznamenána veškerá lidská zkušenost. Protikladem morálky je amoralismus. „Morální“ je přechodem mezi jednáním jednotlivce a chováním větších společenských skupin nebo celé společnosti. Je to systém vztahů, který vzniká na pochopení dobrého a špatného a může být vyjádřen různě – od přísloví až po normativně morální struktury.²⁰ Etika tuto žitou praxi zkoumá.

V morálce by se člověk měl ztotožnit se společností, ve které žije a sdílí její požadavky a pravidla. Liší se proto podle jednotlivých časových období a typu společnosti. Zdrojem morálky v naší kultuře je především křesťanství a judaismus. Mýty a náboženství obsahují nejstarší svědectví o morálních tendencích lidstva; jsou nejstarší řečí mravního vědomí. To však neznamená, že je morálka bezpodmínečně potřebuje. Dnes k vědomí hodnot nenáleží vždy náboženství. Lidé mají „svou vlastní hlavu“ a přijímají hodnoty zvnějšku od různých autorit např. státních, nejen z Božího zjevení. Každá doba a národ mají svou „pozitivní morálku“, což je systém platných předpisů, kterým je člověk podřízen a které uznává. Veřejná (státní) morálka jednoznačně vždy nesplyvá s právními vztahy, stejně jako morálka s právním kodexem. Stát je více než právní instituce. Má své vlastní zákony vývoje a perspektivy, jeho idea spočívá na jeho vlastních, pro něj smysluplných, hodnotách a ve specifických hodnotách společenství.²¹ Pozitivní právo a pozitivní morálka ve společnosti jsou lidským dílem a lidská myšlenka je může tvořit i rušit. Morálních příkazů je mnoho, rozdílných podle dob a národů, všechny vystupují se stejnou autoritou, ale přitom si jejich nároky na absolutnost navzájem odporují. („Jiný kraj, jiný mrav.“) Etika však nenese odpovědnost za principy a normy, které takto vznikají. Úkolem filosofie by mělo takovou být instancí, která morálku posuzuje na základě náhledů a důvodů různých

¹⁹ Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 18.

²⁰ Srov. BRÁZDA, R. *Srovnávací etika*. s. 11.

²¹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 91-93.

teorií.²² Historicky existuje celá řada morálek a s nimi spojených hodnot: morálka statečnosti, poslušnosti, hrdosti, moci, krásy, pevné vůle, pokory, věrnosti ... Od všech pozitivních morálek však musíme odlišit etiku jako obecný a ideální požadavek dobra, který je v každé morálce předpokládán. Etika hledá kritérium dobra, což pozitivním morálkám chybí.²³

Je-li celá společnost založena na nemorálních principech, za mravné může být považováno i to, co je nemorální a neetické. Dodržování různých společenských zvyků a hodnot v různých společnostech vede k morálnímu relativismu – co je správné v jedné společnosti, nemusí být správné v jiné společnosti. V relativismu nelze dospět k absolutním principům a hodnotám, protože vyplývají ze společenského kontextu nebo je možné říci, že hodnoty a mravní zásady jsou vyjádřeny prostřednictvím jednotlivých společností a jejich zákonů, vzhledem k tomu, že kultury a společnosti se liší z hlediska preference hodnot. Např. u nás komunismus rozvrátil řadu tradičních hodnot a mnohé byly relativizovány. Pravdivost, korektnost a slušnost v naší společnosti jsou nyní často hodnoty pouze teoretické. Žijeme v ekonomické době, která zapomíná na člověka. Etické základy proto musí stát na parametrech, které nejsou kulturně podmíněné. Jinými slovy, musí stát na základním chápání člověka jako takového, na pochopení lidské přirozenosti nebo základních lidských potřeb.²⁴

V různých dobách a kulturách existovali lidé, kteří byli ctnostní a ztělesňovali morálku. Před křesťanskými světci to byli řečtí mudrcové, izraelští prorokové, buddhističtí mniši a jiní. Lidé se k nim obraceli, hledali v nich dokonalou morálku. To dává tušit, že i v morálce existují rozdíly. Jeden rozměr je jednodušší, protože lze morálku převést do obecných formulí. Druhý rozměr, se musí vtělit do někoho výjimečného, kdo se stane ostatním lidem příkladem. Rozlišení těchto dvou typů morálky je také možné klasifikovat tak, že *první typ* morálky se projevuje jako univerzální povinnosti, které nám vnucuje společenský život a zavazují nás spíše vůči společenství než vůči lidstvu. *Druhý typ* není jen společenský, je to především lidské napodobení vzoru. Velká mravní osobnost v nás vyvolává touhu, abychom se jí podobali. Světci měli vždy své napodobitele a velcí a příkladní lidé dokázali nadehnout a strhnout davy. Nemuseli kázat, jejich existence byla pro ostatní dostačující výzvou.

²² Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 44-47.

²³ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 62.

²⁴ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*. s. 38-9.

Přirozený závazek je svým způsobem nátlakem či silou, ale v úplné a dokonalé morálce je výzvou.²⁵

V novoročním projevu papeže Benedikta XVI. 1. ledna 2012 zaznělo jeho jasné poselství ke všem národům: „Budoucí generace se musí naučit morálce“ (ČT 24, 1. 1. 2012). Proto chci zdůraznit, že vývoj každé společnosti je kontinuálním procesem vývoje hodnot. Hodnoty se nemění, pouze se mění smýšlení společnosti a povědomí o hodnotách. Aby se jedinec mohl opřít o něco trvalého, společnost musí trvat na vyšších a nezpochybnitelných principech a hodnotách a požadovat pro ně obecné uznání. Jsou tím „co by mělo být“. Platnost existence univerzálních hodnot lze přirovnat k existenci přírodních zákonů. Hodnoty jako ideální normy proto podmiňují stanovení zákonů a různých předpisů a jejich dodržování.²⁶

1.3 Mravnost

Mravnost a její hodnoty souvisí s morálkou, týkají člověka jako jednotlivce, který žije v dané společnosti. Ne každá hodnota, kterou člověk vyznává, musí být mravná. Člověk může vzývat i hodnoty opačné. Dobré jednání vychází z tzv. „mravního předporozumění“, které je každému z nás vlastní. Již od dětství máme povědomí o tom, co je a co není správné. Mravní předporozumění znamená slova, kterým člověk rozumí, ale neumí je zcela vysvětlit (např. zde konkrétně slovo „hodnota“). Předpokládá, že ostatní ho chápou a rozumí mu. Je to základ mravního pochopení, i když nemusí být zcela přesný, neboť je ovlivněn lidskou individualitou.

Člověk obecně ví, že má konat dobro a nikoli zlo a také ví, co je dobré a špatné. Z toho vyplývá i lidské sebehodnocení a dobrovolnost jednání v určitých situacích. Dobré jednání je svobodnou volbou osoby, která se mohla rozhodnout udělat něco jiného (špatného).²⁷ Předpokladem, aby jednání bylo považováno za mravné, je schopnost člověka je vykonat. Jednání se nesmí přičít lidskému svědomí ani společenským požadavkům. Záleží na rozumu, ale také na citovém založení a osobnosti člověka. Je zcela lidské, protože je výsledkem odpovědného rozhodování mezi alternativami; v říši živočichů mravnost neexistuje. Mravně čisté jednání je možné

²⁵ Srov. BERGSON, H. *Dva zdroje morálky a náboženství*. s. 27-28.

²⁶ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 22-23.

²⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 14.

právě jen tam, kde existuje svobodná volba a lidská odpovědnost.²⁸ Vnímání i řešení problému ovlivňuje také vzdělanost a předchozí zkušenosti. Na dobro obvykle pohlížíme v kontextu dané společnosti a historie. Dispozice pro dosahování a hledání dober se nazývají ctnosti – díky nim člověk překonává překážky a utrpení. V tradicích je nemusíme ani zdůvodňovat, jsou živé v sociálních kontextech.

Mravnost je ve své podstatě interpretací skutečna – člověk skrze mravnost posuzuje mezilidské vztahy. Každý mravní čin sděluje, že situace může být vyřešena různě (na základě hodnot, které člověk uznává) – např. sobecky, mocensky, s pokorou... Když někdo mluví pravdu nebo obětuje svůj život, ukazuje, jaké chování by v určitých momentech „mělo být“. Prostřednictvím své mravnosti si člověk uvědomuje své okolí a jeho jednání popisuje vztah k okolnímu společenství. Mravný člověk jedná podle svého citu a svého svědomí a odměňuje i sám sebe dobrým pocitem za to, že jednal správně.²⁹

Existují dvě koncepce k původu mravního zákona:

- 1) **Empirická** – hledá původ mravních zákonů v biologické lidské existenci a přirozeném smyslu pro mravnost. Nemusí být v souladu s usnesením zákonodárné autority. Vyplyvá z dualismu lidského ducha a tělesnosti.
- 2) **Transcendentální** – zákony chování jsou nezávislé na vůli člověka (např. i v učení Tomáše Akvinského. Tomáš stavěl etiku na přirozeném zákonu, který zní: konat dobro a neodpouštět zlo. Víra, naděje a láska jsou hodnoty, které předpokládají Boží milost a dovršují smyslově-duchovní skutečnost člověka. Přirozený zákon není transcendentální, ale imanentní, člověku vlastní. Člověk v sobě věčný zákon (plán Boží moudrosti) transformuje na přirozený zákon (podle Božího vzoru je schopen uspořádat si věci a starat se o věci kolem sebe). Tím vycházel z teleologické přírodní filosofie Aristotela. Svědomí a rozum jsou v člověku a reflektují to, co je mu „shůry dáno“. Domníval se, že z přirozeného zákona vycházejí nejvyšší principy jednání, které jsou dány Bohem v Desateru. Božská vůle požaduje rozumné jednání člověka. Etické jednání má poslední zdůvodnění ve svědomí. Transcendentalismus proto hledá původ mravního zákona v člověku samotném a k jeho vztahu k vyšší autoritě (Bohu). Základem je schopnost člověka poznat dobro a své povinnosti jako hodnoty, které ho zavazují (podobně jako u Kanta „čistý rozum“, který byl člověku dán). Odklon od nich narušuje tento obecný princip a člověk má být

²⁸ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Etika. Příspěvek k etice jednání*. s. 7 - 8.

²⁹ Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 16 -17.

potrestán. Prevencí takového odklonu může být mechanismus viny a strachu z trestu.

Mravní cit člověka prokazuje, že lidské jednání se opírá o zákony, které jsou člověku přirozeně vlastní, byly mu předány a vštípeny. Je to intuice nebo tento cit můžeme nazvat vnitřním nastavením hodnot, které nevychází jen z naší zkušenosti, ale ukazují na něco, co si neumíme konkrétně představit, na něco, co existuje mimo nás. Mravní dobro nebo zlo jsou tak vztaženy k transcendenci.³⁰ Tomáš Akvinský byl přesvědčen, že člověk nedochází štěstí ve smyslových požitcích nebo v rozvíjení mravních ctností. Dochází k blaženosti v poznání Boha za pomoci nadpřirozeného Božího osvětlení.³¹

Vztah mezi světem hodnot a reálným světem lidského života může zůstat nevysvětlen, nicméně mezi těmito světy existuje kontakt, který se nazývá „svědomí“. Svědomí lze popsat jako ohlášení mravních hodnot v reálném vědomí. Je to původní forma hodnotového citu, která zasahuje do skutečného života člověka.³² Tomáš Akvinský rozlišil 3 oblasti svědomí (*conscientia*): *scientia* (vědění, znalost), *sapientia* (moudrost, charakter) a *synderesis* (poznání správného jednání, znalost prvního morálního principu: „konej dobro a vyhýbej se zlu“). Tyto složky musí být v rovnováze a vedou i ateistu k otázkám po existenci duchovních hodnot. Tomáš analyzuje pojmy jako dobrovolnost, záměr, volba, rozvažování, čin, tužba, a tím přechází k morální filosofii: klade si otázku, díky čemu je lidský skutek dobrý nebo špatný. Tyto otázky jsou jádrem etiky.³³ Právě svědomí je jeden ze způsobů, jak si člověk může uvědomit svou vnitřní rozpolcenost a svou nejistotu. Tato nejistota má charakter váhání mezi vinou a nevinou, dobrým a zlým. Váhání je výrazem základní nejistoty veškerého lidského bytí. Opačně se to dá vyjádřit takto: pouze nejistá bytost, jako je člověk, může mít svědomí.³⁴

Psycholog Sigmund Freud připouští, že příkazy a zákazy jsou u člověka zvnitřněny v hodnotách jeho Superega. Svědomí ukazuje na stav našeho nitra a je vývojově spojeno se zkušenostmi našich předchozích generací, skrze které náš život pokračuje dál. Tlak předchozích mravních životů na nás působí tak, že se nemůžeme postavit

³⁰ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 83.

³¹ Srov. KENNY, A. *Tomáš Akvinský*. s. 23.

³² Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 159.

³³ Srov. KENNY, A. *Tomáš Akvinský*. s. 31-32.

³⁴ Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 126.

proti celému svému rodu, ze kterého jsme vyšli. Charles Darwin popíral to, že svědomí je člověku vrozené. Považoval ho jen za součást a záležitost lidského vývoje.³⁵

Zvláštní hodnotový aspekt má mravní kvalifikace člověka, zda je např. dobrý nebo podlý; na jedné straně souvisí s jeho svědomím a sebeúctou, na druhé straně se týká jeho jedinečné vlastní hodnoty, důstojnosti a respektu u druhých lidí. Když člověk má „špatné svědomí“, znamená to, že se mravně diskvalifikoval, ztratil svou vlastní hodnotu a úctu druhých.³⁶ Špatné svědomí odporuje principům a společenským normám. Dobrý skutek musí být v souladu s mravními hodnotami, které jsou v člověku hluboce zakořeněné.

Mravnost není jen hodnotový systém, ale především vůle tento systém v životě prosazovat. Mravně dobrý čin proto v sobě obsahuje „dobrou vůli“. Jestli dobrý úmysl nebyl uskutečněn díky nepřekonatelné překážce, tak i jako takový má jistou mravní cenu. A naopak – neuskutečněný špatný úmysl zákony i veřejné mínění posuzují mírněji. Sokrates byl první, kdo pochopil, že opravdová moudrost lidského jednání není ve slovech, ale ve vztazích mezi lidmi. Kládl důraz jednoznačně na praxi. Teoretické moralizování od těch, kteří sami se svých slov nedrží, je každému člověku protivné. Český jazyk má na to hezké rčení: „Káže vodu, pije víno“.³⁷ Pro společný život všech lidí je podstatné, aby si člověk uvědomil hodnotu druhého člověka, jeho zájmy a potřeby. Lidské jednání probíhá v prostředí událostí, na nichž závisí a které ovlivňuje.

„Dobré mravy“ jsou popsány i v našem občanském zákoníku.³⁸ Jakou má morálka a mravnost souvislost s hodnotami? Hodnoty existují v každé situaci, kterou vyvolávají užší či širší souvislosti života, které jsou komplexem napětí, řešení, smýšlení i citů. Vše je vzájemně spjata a podmíněno, protkáno sympatiemi a antipatiemi a prožíváno jako celek. Etická situace se nerozplývá v osobách, existuje nad nimi, i když ne bez nich.³⁹

³⁵ Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 23-24.

³⁶ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 17.

³⁷ Srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. s. 23-24.

³⁸ V ustanovení § 13 odst. 1 je uvedeno, že výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy. Ústavní soud je vymezuje takto: „Dobré mravy jsou souborem etických, obecně zachovávaných a uznávaných zásad, jejichž dodržování je mnohdy zajišťováno i právními normami tak, aby každé jednání bylo v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti. Tento obecný horizont, který vývojem společnosti rozvíjí i svůj morální obsah v prostoru a čase, musí být posuzován z hlediska konkrétního případu také právě v daném čase, na daném místě a ve vzájemném jednání účastníků právního vztahu.“

³⁹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 34-35.

Téma hodnot zatím nastiňuji v lidském jednání jako jeho motivační prvek, v další části práce budu hodnoty více precizovat a představím základní filosofické teorie, které považuji za významné pro pochopení tohoto pojmu.

2. Hodnoty

Hodnoty se staly předmětem filosofických diskusí především v 19. a 20. století. Jsou to specifické kategorie, které určují, co je pro člověka a jeho život žádoucí. Vypovídají o tom, co považujeme v životě za nejpodstatnější, a motivují nás k dosažení cílů. Nepřetržitě ovlivňují veškeré naše jednání. Neexistuje jednoznačná definice tohoto pojmu. Požadavek musí začít otázkou: „Vedle čeho nevšimavě žijeme? Co nám uniká?“ Hodnoty jsou všude. Vidíme je i nevidíme. Hodnoty nás vedou k jednání, dávají našemu rozhodnutí smysl. Zdrojem hodnot jsou rodiče, společnost, tradice a náboženství. Zprostředkované hodnoty jsou mravy, které mají společenský kontext, ale nejsou morálním principem (bez mravů nelze žít, člověk by nebyl socializován). Člověk sám je významná a jedinečná hodnota, svět v malém, který má svou vlastní hodnotovou strukturu.⁴⁰ Hodnota je to, co je pro člověka významné v morálním smyslu, hodnotová orientace vychází ze společnosti, jejích tradic, výchovy, náboženství. Dříve byl pro hodnotu používán pojem dobro.

Filosofický slovník uvádí *hodnotu* jako vztah mezi člověkem a jevy, věcmi, skutečnostmi. Člověk hodnocením připisuje objektům určitou hodnotu. Různé preference a pomíjení hodnot vedly k jejich hierarchizaci ... Mnohost lidských potřeb, vnímání a pocíťování vysvětluje různorodost hodnocení.⁴¹ Vlastnímu bytí odpovídá i vlastní hodnota, situace je něčím, co se již nemusí vrátit. Když člověk podobnou situaci nezvládne a promarní, je pro něj navždy ztracena. Dokážeme pocíťovat hodnotový obsah situace, i když si nemusíme uvědomit její zvláštní hodnotovou strukturu, můžeme ji cítit jako velkou a povznášející. Při pohledu zpět na náš minulý život leží hodnotový akcent na okamžicích, které nám zůstanou v mysli v konkrétnosti situace, nezávisle na tom, zda si uvědomíme hodnotový obsah.⁴² Historicky se měnily a mění důrazy kladené na určité hodnoty. Hodnotíme osobu podle jejího jednání, jestli je dobré nebo špatné, dobrovolné nebo nedobrovolné.

Teorie o hodnotách směřují k podstatě smysluplného života. Hodnoty člověka se diferencují v procesu jeho socializace. Jsou obecnější než normy, jejichž původem může být i stejná hodnota. Normy jsou pravidla, která zavazují k určitému jednání na základě žádoucnosti obecné hodnoty. Např. život je obecná hodnota, která zavazuje, aby se lidé navzájem nevráždili, starali se o potomky a nemocné. Hodnoty tak předcházejí normám

⁴⁰ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 34.

⁴¹ Srov. BLECHA, I. et al. (eds). *Filosofický slovník*. s. 171.

⁴² Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 34-35.

ve společnosti a normy jsou jejich konkrétním projevem. Hodnoty samy o sobě trvají déle, zabezpečují historickou a kulturní kontinuitu a sociální porozumění. Na rozdíl od norem, které předpokládají přítomnost sankce.⁴³ Společnou orientaci v hodnotách zajišťuje pouze morální předporozumění, kterým disponuje každý člověk. Je nedostatečné a je vždy nutná etická reflexe vlastních hodnot a orientace vedoucí k dosažení společného konsensu. Morální předporozumění je ale současně posledním kritériem posouzení hodnot a etických teorií.

V knize *Psychologie hodnot* od Panajotise Cakirpaloglu, která velmi podrobně rozebírá hodnoty z hlediska lidské psychologie, je tato definice: „...hodnoty lze považovat za obecné, poměrně stabilní determinanty nebo regulátory specifického vztahu jedince vůči objektům vlastního prožívání; jsou nejčastěji reprezentovány konkrétními postoji“.⁴⁴ Lze také říci, že hodnoty jsou společenské standardy, které regulují jednání člověka ve společnosti – co má dělat, co oceňovat, k čemu směřovat. Vývoj hodnot souvisí s vývojem svědomí, kdy se během lidského vývoje mění poslušnost dítěte vůči vnější autoritě (rodiče, učitel) směrem k svobodnému, autonomnímu rozhodování dospělého jedince. Vnější sankce tak postupně člověk nahrazuje zvnitřněnou vlastní morálkou. Vývojovými stádii lidské morálky se zabývali psychologové Jean Piaget a Lawrence Kohlberg.

Mravní kvalifikace člověka se týká jeho lidské hodnoty a důstojnosti. Na jedné straně jde o vědomí si své vlastní hodnoty (sebeúctu), na druhé straně o hodnotu osoby a respekt vůči ní.⁴⁵ Pojem hodnoty a důstojnosti člověka vystihuje citace Horsta Heidbrinka: „Hodnotu člověka nelze nijak odstupňovat, spočívá jednoduše v tom, že je člověk, a to bez ohledu na jeho morálku, schopnosti, myšlení, chování...“ O nikom nelze prohlásit, že je lepší nebo horší člověk než někdo jiný. Svou lidskou hodnotu má každý zajištěnou již prostým faktem své existence. Můžeme tedy hovořit o „lepší“ či „horší“ morálce, nebo o morálce vyšší či nižší úrovně, ale žádné z těchto adjektiv nelze přímo spojovat s nositelem oné morálky“.⁴⁶

Pro objevování světa hodnot je důležité uvědomit si fakt, že existují dva světy, o kterých hovořil již Platon – duch a příroda, tedy poznání psychologické a přírodovědecké. V hodnotách jsou zastoupeny obě tyto oblasti – jak smyslově

⁴³ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 270-271.

⁴⁴ Cit. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 323.

⁴⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 17.

⁴⁶ Cit., srov. HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*. Dostupné z: <http://www.psyx.cz/texty/psychologie-moralni-vyvoj.php>.

neuchopitelné ideální jevy, tak svět reálných věcí a jednání.⁴⁷ Člověk je živá bytost a zároveň bytost smyslová. Hodnoty se stávají motivem lidské praxe, tvoří hodnotový systém člověka. Život je předpokladem a podmínkou smyslovosti, proto hodnota života stojí výše než hodnota smyslovosti. Základní rozlišení hodnot je proto na hodnoty biologické a hédonistické. Hédonistické (empirické) hodnoty jsou motivovány libostí a nelibostí, ale v řádu hodnot patří k nejnižším. Hédonismus má také tendenci využívat druhých lidí jako prostředků k cíli, tzn., druhé lidi zneužívat. Vyvrací v podstatě sám sebe, protože „čím více jde člověku o slast, tím více mu uniká“ (V. E. Frankl). U hodnot biologických jde o zachování člověka a jeho druhu. Ale nejsou to nejvyšší hodnoty lidské praxe – nejdůležitější hodnoty vycházejí z aspektu lidské svobody. Skrze svobodu má člověk možnost se seberealizovat, přijímá za vlastní cíle druhých lidí, jak v komunikaci, tak ve spolupráci s nimi. Realizuje se jako sebeúčel tím, že odhlíží od sebe a angažuje se pro druhé. Tyto hodnoty vyplývají z lidské společenskosti – patří sem hodnoty přátelství, manželství, rodiny, potřeby lidstva jako celku. Když člověk spolupůsobí v prostoru těchto hodnot, bere na sebe závazky, přejímá odpovědnost, realizuje lidství. Nejvyšší, oč může usilovat svobodný člověk ve své praxi, je „dokonalá moralita“, tj. ctnost, která je realizována v morálním jednání, věc výhradně jeho vůle. „Lidské štěstí“ závisí na mnoha okolnostech – např. na moralitě druhých a společenských poměrech, které lidská vůle nemá ve své moci.⁴⁸

Hodnoty činí jednání člověka záležitostí kulturní. Člověk vytváří hodnoty tím, že usiluje o jejich realizaci jakožto uznávané skutečnosti, tj. vytváří skutečnost, která je hodnotná. Ta se pak odlišuje od přírodních jevů a procesů, které hodnotu nemají. Stanovisko, že hodnoty nejsou ani přírodní ani duchovní skutečnosti, ale něčím třetím, co podmiňuje jednání člověka, vyvolává stále otázku „Čím hodnoty vlastně jsou a jak existují“? Dorotíková uvádí, že: „Hodnotami nemohou být výlučně individuální hodnoty. Pokud by lidé jednali podle toho, co jen oni sami považují za hodnotné, byla by společnost vystavena nebezpečí nihilismu, zvlou, egoismu, destrukce. Ani jedinec by neměl možnost opřít své jednání o cosi trvalého, dokonalejšího než je on sám, postrádal by jistotu východisek. Je proto žádoucí, aby společnost v zájmu svého fungování i v zájmu svých členů trvala na „vyšších“ hodnotách, které jsou

⁴⁷ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 18.

⁴⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. s. 245-247.

nezpochybnitelné, a pro tento jejich charakter vyžadovala jejich všeobecné uznání, viděla v nich závazné normy.“⁴⁹

Z hlediska lidské psychiky se klasifikací hodnot zabýval Dragomir Pantič. Uspořádal je podle obecných teoretických a metodologických kritérií. Mezi ně patří např. kritérium nositele hodnot, které hodnoty dělí na individuální, skupinové a univerzální. Podle role hodnoty rozlišuje hodnoty na instrumentální a terminální. Při hierarchizaci hodnot vycházel z Maslowovy hodnotové struktury, ve které jsou nižší D-hodnoty (výsledek tělesného nedostatku nebo přebytku) a vyšší B-hodnoty (tendence k růstu a sebeaktualizaci osobnosti). Podle oblasti směřování hodnot existují hodnoty morální, estetické a náboženské, podle stupně internalizace mohou být povrchové nebo deklarované, případně pravdivé, autentické a vnitřní. Intenzitu projevu hodnot dělí na explicitní a implicitní, manifestní a latentní. Funkci hodnot u člověka rozděluje na adaptující (zprostředkující adaptaci na nové podmínky), ochrannou (ochrana Ega), poznávací (zájmy a kognitivní potřeby) a sebeaktualizující (hodnoty lidského růstu). Na základě metodologických kritérií je nejdůležitější rozdělení hodnot podle velikosti a intenzity. Velikost hodnoty je kvantitativní rozlišení podle určené míry nebo stupnice - např. u dvou předmětů téhož druhu, z nichž jeden má větší hodnotu než druhý. Uplatňuje se u hodnot materiálního, biologického a fyziologického původu. Kritérium intenzity hodnoty znamená měření její individuální citlivosti v určení minimálního, maximálního a diferenciálního prahu.⁵⁰

Existuje i matematické vyjádření hodnoty, tzv. Weber – Fechnerův psychofyzikální zákon, který říká: „Mění-li se fyzikální podněty působící na naše smysly řadou geometrickou, vnímáme jejich změnu v řadě aritmetické.“⁵¹ Vyjadřuje tak, že hodnota je nejmenší rozdíl mezi dvěma podněty v kvantitativním smyslu. Člověk je schopen zhodnotit, že se podněty navzájem liší. Rozdíl pak určí vztah mezi podnětem a prožíváním.

Nicolai Hartmann ve své knize *Struktura etického fenoménu* uvádí, že otázka „Co jsou hodnoty?“ je těžší, než si člověk běžně dokáže představit. Pokud zůstaneme u nejužšího pojetí etických principů jako principů toho, jak má člověk jednat, musíme si uvědomit, že tyto principy mají charakter imperativů, které kladou požadavky na lidské chování (ať již jednání nebo pouhé chtění), ze kterého se člověk musí zodpovídat.

⁴⁹ Srov., cit. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 21-22.

⁵⁰ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 287-291.

⁵¹ Cit. *Encyklopedie fyziky*. *Weber Fechnerův psychofyzikální zákon*. Dostupné z: <http://fyzika.jreichl.com/index.php?sekce=browse&page=210>.

Tyto principy existují samy o sobě, nemají nad sebou žádnou instanci. Vystupují jako absolutní a autonomní a samy stvrzují svou oprávněnost. Nyní se můžeme ptát – „Existují absolutní etické příkazy nebo vznikají v průběhu času a opět upadnou do nebytí a zapomenutí? Je příkaz „Miluj bližního svého nadčasový a věčný? Záviseí platnost příkazu na tom, zda ho lidé ctí a snaží se ho vyplnit nebo nezávisí?“ Stojí tu naproti sobě dvě pojetí – absolutní či apriorní na jedné straně a relativistické nebo historicko-genetické na straně druhé. Jestliže jsou mravní imperativy absolutní, musí být prokázány jako autonomní princip. Jestliže jsou vzniklé, je třeba objasnit vznik, jak vzniká pozitivní právo na jejich platnost a zdání jejich absolutnosti.⁵²

Hodnotit znamená srovnávat srovnatelné. Hodnoty jsou srovnatelné proto, že jsou vlastnostmi, které vypovídají o lidském významu věcí a mohou být uváděny do různých souvislostí.⁵³ Je rozdíl mezi poznáním a hodnocením. Poznání není alternativní, protože přírodní zákony si nikdo nemůže vykládat libovolně, naopak hodnocení alternativnost vyžaduje. Je založeno na volbě, která není ani pravdivá, ani nepravdivá. Může být pouze správná nebo nesprávná ve vztahu ke zvolenému cíli.⁵⁴ Následným možným přehodnocením jsou potom změny v obsahu hodnocení, které je vyvolané změnou chápání určitých jevů. Přehodnocování je průvodním jevem vztahu člověka ke světu. Projevem jsou změny, které souvisejí s upouštěním od starých hodnot a objevování hodnot nových.⁵⁵ Hodnotová odpověď člověka spočívá v jeho přijetí mravních hodnot a v pohotovosti k jejich naplnění. Člověk je denně vyzýván k volbě; k rozhodování mezi dobrem a zlem, což je základní lidskou otázkou vůbec.⁵⁶ Lidský život je protkáán hodnotami – jak je poznáme, jak se v nich můžeme orientovat, jak nám pomáhají?

2.1 Subjektivistická filosofie hodnot

Evropské myšlení má základ v antické vzdělanosti. Antická filosofie ovlivňovala učení prvních křesťanů a myšlenky filosofů se staly prvními etickými úvahami o společnosti a určovaly způsob, podle kterého by měl člověk jednat, aby dosáhl šťastného a spokojeného života. Řekové si kladli filosofické otázky, hledali na ně

⁵² Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 44-45.

⁵³ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 97.

⁵⁴ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 103.

⁵⁵ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 101-102.

⁵⁶ Srov. SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. s. 72-73.

odpovědi, zabývali se lidským poznáním a zavedli termín „teorie“. Řecké slovo *theoria* znamená nazírání, nahlížení – rozumový vhled do věci. *Praxis* znamená jednání.

Subjektivistické filosofické směry zdůrazňují hodnoty a hodnocení jako vnitřní řád, který je člověku přirozený. Subjektivistický přístup k hodnotám má několik podob:

- 1) Věcný subjektivismus – mravnost a hodnoty jsou vrozené dispozice ovlivněné individuální zkušeností člověka. Tento proud zdůrazňuje obsahovou stránku hodnocení a mravního jednání a je ve své podstatě empirický.
- 2) Formální subjektivismus – hodnoty a mravnost existují jako předem daný zákon. Je to aprioristický proud, hodnocení a mravní smysl jsou vrozené vlastnosti, nepůsobí na ně lidské zkušenosti.
- 3) Náladový subjektivismus – optimismus či pesimismus ve vztahu k hodnotám a morálce znamená předpoklad možnosti či nemožnosti dosáhnout štěstí v kontextu vnitřních nebo vnějších vlivů.

Objektivistické směry (metodický objektivismus, věcný objektivismus, koncepce vyššího řádu) pak kladou důraz na vnější stránku lidského jednání (chování).⁵⁷

V koncepci věcného subjektivismu otázka o obsahu hodnot od samého počátku dělila filosofy na dva tábory – jedni zdůrazňovali neemociální rozumovou podstatu hodnot (směr: subjektivní intelektualismus), pro druhé byla rozhodující stránka citová bez vyšších duchovních potřeb (směr: emociální subjektivismus). Mezi nejpůvodnější známé historické teorie patří filosofické úvahy Sokrata, Platona a Aristotela. Sokratův výrok „Poznej sám sebe!“ je principem toho, že ctnost je poznáním a poznání je ctností, která se dá naučit. Společnost dosáhne nejvyšších hodnot skrze jedince s nejvyšším stupněm sebepoznání a etické zralosti. Pod vlivem ideální pravdy předpokládal, že obecné etické normy platí pro všechny lidi a stojí mimo společenský a historický vývoj. Na jeho úvahách o hodnotách později stavěly věhlasné filosofické školy (např. megarská, kynická, kyrénská), které později ovlivnily další vývoj etiky.⁵⁸

Na rozdíl od věcného subjektivismu, subjektivismus formální považuje hodnocení nebo mravnost za zákon, který je člověku vnitřně daný a není ovlivnitelný jeho životní zkušeností. Odmítá mravní jednání člověka způsobené vnější autoritou a učení empiristů, že mravnost představuje pro člověka prostředek k dosažení jeho vlastního prospěchu nebo blaženosti. Představitelem této tzv. „etiky povinností“ je Immanuel

⁵⁷ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 18-19.

⁵⁸ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 21.

Kant.⁵⁹ Témata ctností, dober a hodnot či později axiologie se významně prolínají většinou filosofických směrů, velký rozvoj této problematiky se datuje od 19. století.⁶⁰

2.1.1 Antika a Aristoteles - subjektivní intelektualismus

Aristotelův učitel Platon (428 - 347 př. n. l.) „dobro“ definoval jako vědění pravdy. Odlišoval ideální dobro od smyslových dober a přirovnával ho ke slunci, které osvětluje, a tím jsou věci poznávány. Slunce – dobro tak umožňuje vzrůst a dává výživu – jsoucnost a bytí.⁶¹

Je považován za zakladatele objektivního idealismu nebo hodnotového absolutismu, který měl vliv na etiku, estetiku, poznání i politiku. Zabýval se problematikou obecných hodnot. Hodnoty jsou pro něj ideje, které musí směřovat k hodnotě nejvyšší, a tou je dobro. Idea dobra je největším poznatkem a zdrojem mravnosti.⁶² V jeho filosofii nacházíme boj tělesného s duchovním či duševním. V nejnámějším podobenství o jeskyni v dialogu Ústava vidí Platon lidský život jako otroctví naplněné bezduchou rutinou a vázané na hmotné tělo. Ideje jsou samy o sobě objektivně existující hodnoty. Jsou neměnné a reálnější než my sami. Všechno v tomto světě je pak pouze odleskem a více nebo méně dokonalým zrcadlením těchto idejí. Platonův zajatec v jeskyni vidí na stěně stíny a myslí si, že to je veškerá realita. Až bude schopen obrátit se ke světlu, pozná reálné věci. Podobně my jsme jako v jeskyni a vidíme jen stíny – věci okolo nás. Pravé věci, dokonalé, jediné a plně reálné jsou ideje. Cesta filosofa je obrátit se, vysvobodit se od stínů a nazřít ideje. Duše člověka se chce osvobodit a touží po cestě vzhůru, protože je božského původu. Hodnoty a život těch v jeskyni stojí jen na stínech pravdy; skutečné životní hodnoty a světlo (pravdu), neznají. Životem ve hmotě duše nezná správný směr.⁶³

Slovo „dobro“ je považováno za synonymum slova hodnota a má souvislost s moudrým jednáním v životě člověka. Z hlediska otázky po nejvyšším dobru se člověk učí nahlížet a posuzovat situaci z tohoto úhlu, a to je schopnost, ve které podle Platona spočívá ctnost. **Ctnost** podle něj není vědění ve smyslu znalosti pravidel, podle kterých má člověk jednat, ale spíše je to schopnost nabytá zkušeností rozlišovat v každé

⁵⁹ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 46.

⁶⁰ Axiologie = filosofie či teorie hodnot. Z řec. slova axios – hodnota, něco cenného.

⁶¹ Viz PLATON. *Ústava*. VII. kniha. 509b.

⁶² Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 24-25.

⁶³ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. s. 120-121.

věci mezi dobrým a zlým a určit míru mezi nedostatkem a nadbytkem, tedy obsahově správný způsob jednání. Předpokládá u člověka intelektuální cestu složitou strukturou společnosti, během níž se jeho duše seznamuje s principy uspořádání světa.⁶⁴ Latinský pojem ctnosti „virtus“ se týká výhradně člověka v morálním a osobnostním smyslu. Od Platona pochází klasická skupina čtyř základních (kardinálních) ctností, které se vztahují jak na člověka, tak na systém nebo společnost. Jsou odvozeny z tří základních částí duše: rozumu, vznětlivosti a dychtivosti. Ctnosti jsou: **rozvážlivost, spravedlnost, statečnost a umírněnost.**⁶⁵

Aristoteles (384 – 322 př. n. l.) je obecně považován za zakladatele systematické nauky o ctnostech. V jeho učení je tradiční myšlenka o dosažení lidské blaženosti (eudaimonii). Ve svém učení vycházel z etiky reálného života. Člověka považoval za jednotu těla a ducha. On i Sokrates věřili, že poznání je nejvyšší ctnost a skrze ctnosti, tj. schopnosti spontánně jednat určitým hodnotným způsobem, člověk dosáhne blaženosti a štěstí. Pravda a mravnost jsou z jejich hlediska shodné pojmy. Štěstí člověka vychází z jeho jednání a není ovlivněno vnějšími dobroty.⁶⁶ Nejvyšší blaženost a ctnost vychází z uplatňování nejvyšších schopností – čím vyšší schopnost, tím větší blaženost. Základem jeho etiky je intelektualismus – radost ze života musí být prosazována z moudré rozvahy jako nejvyšší dostupné blaženosti, která není závislá na vnějších okolnostech.⁶⁷ Dokonalého štěstí nemůže člověk dosáhnout, jen se mu přibližuje. Člověk není Bohem, štěstí má jen jako dar. Tím, že Aristoteles zohledňuje člověka jako jednotu těla a ducha, bere v úvahu člověka celého, jeho duchovnost i animálnost (antropologické hledisko). Veškeré lidské úsilí směřuje k vrcholnému dobru – terminální hodnotě. K jeho dosažení jsou nezbytné praktické i teoretické hodnoty instrumentální jako prostředek. Hodnotou, k níž je obecný souhlas, je v celé historii pojem štěstí, které je však pro každého jiné a obtížně obecně definovatelné. Člověk se podílí na přirozeném zákoně života tím, že rozumově plánuje, je schopen uspořádat si svůj svět kolem sebe. Štěstí spočívá v činnosti, která se odvíjí od rozumu. Jako nejvyšší dobro a konečný cíl zahrnuje motivaci k mravní ctnosti.

Aristoteles se zabýval lidským jednáním ve svých etických dílech, např. v *Etice Nikomachově* analyzoval cestu člověka ke štěstí a blaženosti. Zdůrazňoval, že každé umění, věda i jednání vedou k nějakému dobru. Dobro je podle Aristotela cíl,

⁶⁴ Srov. ŠVEC, O. *Filosofie jednání*. s. 25.

⁶⁵ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 271-272.

⁶⁶ Srov. SAPÍK, M. a kol. *Od abstraktního ke konkrétnímu*. s. 58.

⁶⁷ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 27.

ke kterému každý člověk a všechno směřuje.⁶⁸ Etika Nikomachova popisuje fenomenologii správného chování a snaží se popisně stanovit obsah jednotlivých ctností. Aristoteles čerpal obsah svých pojmů ctností z výroků morálního hodnotového soudu – tj. z chvály nebo hany, úcty či opovržení, lásky a nenávisti.⁶⁹

Aristoteles vytvořil také Velkou etiku, ve které hovoří též o dobrech. Podle něho jsou některá ctěna, jiná chválena a další nazývá mohutnostmi. Mohutnost je zde chápána nikoli od slova „mohutný“, ale od slova „mohu“. Je to tedy schopnost, např. zřaková nebo obecně smyslová apod. S čestnými dobry je spojena čest. Chválen je ten, kdo jedná ve shodě se zdatnostmi. Mohutnostmi jsou pro něj například vláda, bohatství, síla a krása, kterých může i řádný člověk užít dobře a špatný špatně. U těchto dober bývá příčinou vzniku náhoda. Čtvrté dobro je takové, které dobro uchovává, např. tělesná cvičení a zdraví. Aristoteles má ještě další dělení dober na ta, která jsou vždy a všude žádoucí, jako spravedlnost a ostatní zdatnosti, kdežto síla, bohatství a moc nejsou žádoucí ani vždy, ani všude. Z jiného hlediska jsou jedna z dober cílem, druhá nejsou cílem. Zdraví je cílem, ale to, co se děje pro zdraví, cílem není. Cíl je vždy cennější než prostředek a všeobecně cennější je to, pro co je i to ostatní. A opět mezi cíli je cennější ten završený než nezavršený. Cílem dober a dobrem nejzavršenějším je blaženost. Výsledkem „dobře jednat“ je „dobře žít“.⁷⁰

Aristoteles odlišuje mravní, etické ctnosti od teoretických, dianoetických (věda, moudrost) a od praktických, poietických (řemeslo, umění, dovednosti). Etické ctnosti kvalifikují člověka k dobrému jednání. Jsou to návyky, které z dobrého jednání činí lidskou přirozenost – smyslové náklonnosti jsou zformovány rozumem tak, že dobro činíme bez přemýšlení a s radostí. Opakem ctnosti je neřest. Určitých ctností však mohli dosáhnout jenom lidé bohatí a vysoce postavení (velkodušnost, velkorysost).⁷¹ Ctnost se získá praktickým cvičením. Pro Aristotela je ctnost vědomou charakteristikou osobnosti, která souvisí s osobnostním růstem a optimálním rozvoje možností člověka. Rozlišuje také formální stránku ctnosti – *hexis*, jako trvalou tendenci k určitému chování a *mesotés*, obsahovou stránku ctnosti jako lidskou vlastnost, která vyhledává kompromisní řešení „zlatou střední cestu“ mezi protikladnými jevy. Učení se ctnosti a její neustálé nacvičování je člověku nezbytné k dosažení nejvyššího dobra.⁷²

⁶⁸ Viz ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. I. kniha, 1094 a.

⁶⁹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 160.

⁷⁰ Viz ARISTOTELES. *Magna Moralia*. A 1183 b 20-35.

⁷¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 132.

⁷² Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 271-272.

Aristoteles nazývá ctnost také stavem, jímž se člověk stává dobrým a jímž také svůj výkon činí dobrým. Jeho etika je proto filosofická nauka o konkrétních jednáních, v nichž se uskutečňují nejlepší možnosti člověka podle měřítka rozumu.⁷³

V Aristotelově učení se poprvé objevuje rozlišení na hodnoty instrumentální (prostředky) od hodnot terminálních nebo hodnot vrcholného dobra jako konečného cíle, ke kterému člověk směřuje. Ctnost je předpokladem cíle jednání, rozumnost určuje jeho prostředky. Dokonalejší je takové dobro, které je samo o sobě hodné lidské snahy, na rozdíl od dobra, které je jen prostředkem pro jiné dobro. Hodnotou, o kterou všichni usilují, je štěstí. Rozum umožňuje vůli, aby lidské jednání bylo dobré a užitečné. K tomu slouží hodnoty a z nich vzniklé normy, které lidské jednání a odpovědnost ovlivňují. Hodnoty existují podle Aristotela v hierarchii – rozumové hodnoty patří k vyšším – např. **myšlení, vědomost, rozvážnost**. Etické hodnoty jsou hodnoty střední míry (např. **štedrost** je uprostřed mezi marnotratností a sobeckostí).⁷⁴

Aristoteles vycházel ze života v tehdejších pospolitostech „polis“ a posuzoval jednání člověka ve vztahu k ostatním lidem. Usoudil, že každá polis má svá pravidla, která musí její členové akceptovat. Problematika mravnosti je u něj otázkou sociální. Aristotelovým etickým odkazem je teorie, která je propojena do reality života.⁷⁵ Co je mravní dobro, ctnost a hodnota? Odpovědí by mělo být: člověk jedná dobře, když jedná dle svého určení, které poznává svým praktickým rozumem nebo v souladu se svou přirozeností. Proto pro filosofii věcného subjektivismu jsou hodnoty člověku vrozené nebo jsou výsledkem zkušeností, kterých člověk nabývá v průběhu života.⁷⁶ Aristotelova etika ovlivňuje i současné etické systémy. Proto jsem chtěla poukázat na tuto širokou základnu ctností, z nichž vyplývají stále platné hodnoty, podle kterých se můžeme i nyní orientovat, ač moderní člověk, u kterého se již hodnotový cit změnil, může mít již o některých ctnostech jinou představu.

⁷³ Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 14 – 15.

⁷⁴ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 27-28.

⁷⁵ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Etika: Příspěvek k etice jednání*. s. 8-9.

⁷⁶ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 21-22.

2.1.2 Immanuel Kant - formální subjektivismus

Práce Immanuela Kanta (1724-1804) jsou vrcholnými filosofickými díly, která přispívají k vytvoření axiologie. Je představitelem tzv. formalismu. Kant vycházel z čistého praktického rozumu každého člověka a snažil se odhalit etické vlastnosti lidské existence. Lidské jednání pro něj znamená rozhodnutí mezi dobrem a zlem. Podle něj je člověk autonomní bytostí; je odpovědný, jsou mu vlastní rozumové jednání a tvořivost. Tyto vlastnosti určují podstatu člověka. Existuje již zobecněný Kantův výrok o dvou věcech, které ho nesmírně naplňují obdivem - hvězdné nebe nad námi a mravní zákon v nás. Mravní hodnoty pocházejí ze svobodné vůle, nesmrtelnosti duše a jsoucnosti Boha. Náboženství se svými hodnotami je výrazem mravních potřeb člověka a lidské jednání vychází z individuálního hodnocení a přirozeného citění jedince, které je součástí jeho vědomí.⁷⁷ Kant odmítá vyvozovat morální zákony ze zkušenosti. Proto neakceptuje ani blaženost nebo přirozený zákon. Pro něj je důležité apriorní (předzkušenostní) poznání. Etické základní principy lze takto vyvodit jako nutné a vždy platné (etika je odvoditelná teoreticky, ne z praxe).

Kantova filosofie je nazývána filosofií transcendentální. Za „transcendentální“ považuje Kant každé poznání, které se nezabývá předměty, ale způsobem našeho poznání předmětů, pokud to má být a priori (tj. nikoli empiricky) možné. Transcendentalita člověka se projevuje tělesně v jazykovém vyjádření, v dialogickém a sociálním vztahu k druhým lidem. Existuje jako čistý rozum, který vytváří ideje. Člověk je jednota empirického (přírodního) a rozumového (staví své empirické Já proti transcendentálnímu Já).⁷⁸ Základem dobrého jednání je dobrá vůle, která vychází z jeho rozumu, který má transcendentní přesah: „...vůle (se) nachází již v přirozeném zdravém rozumu, a ... nemá zapotřebí, ani tak aby byla vzdělána, jako spíše jen vyjasněna, abychom tedy rozvinuli tento pojem, který při oceňování celé hodnoty našeho jednání zaujímá vždy první místo a je podmínkou všeho ostatního, chtěli bychom obrátit pozornost na pojem povinnosti, který obsahuje pojem dobré vůle, i když s jistými subjektivními omezeními a překážkami, které však namísto toho, aby jej zakrývaly a činily nezřetelnými, jej spíše svou odlišností od sebe vyzvednou a nechají jej tím jasněji zazářit.“ Tímto Kant prohlašuje, že mravní chtění je hodnotou samo o sobě, bez ohledu na následky. Pro současnou epochu je to základ morálního povědomí založeného na rozumu, ve kterém morální zákon vyplývá z přirozených rozumových

⁷⁷ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 52-53.

⁷⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 47-48.

schopností člověka. Svobodný a racionálně uvažující člověk si dokáže sám v sobě uvědomit své povinnosti a hodnoty, podle kterých by se měl řídit. To ho dovede k obecně platné pravdě.⁷⁹

Nejvyšší mravní normou je u Kanta kategorický imperativ: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel, nikdy pouze jako prostředek“.⁸⁰ Druhého člověka nelze nikdy využívat či zneužívat jako prostředek ke svým cílům, je „účelem o sobě“. Člověk jako rozumová bytost je samostatným mravním subjektem a kategorický imperativ chápe jako:

- 1) čistý rozumový motiv – nepodmíněnou povinnost (jako obecný zákon),
- 2) vztah ke konkrétní praxi. Z něho pak vycházejí Kantovy maximy, tj. subjektivní praktické zásady, podle kterých člověk orientuje své jednání.

Obecně lidský mravní zákon či morální princip, platný a priori pro všechny rozumové bytosti, který se projevuje v rozumu a svědomí každého člověka, je dle Kanta kategoricky zavazující. Nelze na něj aplikovat empirickou motivaci – libost nebo nelibost. V mravním zákoně nemotivuje morálně určitý obsah, ale pouze jeho rozumová forma. Proto je Kantova etika označována za *formální*.⁸¹ Na rozdíl od materiálního poznání, které posuzuje objekty na základě zákonů svobody nebo přírody. Kategorický imperativ v „říši účelů“ (společenství autonomních, svézákonodárných osob – účelů o sobě) nabývá významu v principu spravedlnosti. Kritériu univerzalizace vyhoví pouze maximy, které mohou dosáhnout společného konsensu. Mravní zákony musí proto být distributivně výhodné pro všechny zúčastněné, tj. musí respektovat zájem každé zúčastněné osoby.⁸²

Mravní zákon určuje smysl existence člověka a princip, který stojí za hodnotami a hodnocením vycházejícím z lidské podstaty. Člověk je nedokonalý, ale tato nedokonalost obsahuje **nejvyšší hodnoty**, k nimž patří **člověk a lidskost**. Zneužití hodnoty lidství je nemorální – je porušením kategorického imperativu. Cílem lidské mravnosti je vývoj lidských hodnot směrem k humanismu, svobodě a důstojnosti. Hodnotné a správné je to, co pochází z autonomního pocitu povinnosti, ale také zároveň ze svobodné vůle člověka a ze společenských zákonů. Lidské hodnoty jsou vyšší než jakékoli legální normy a zneužívání člověka nelze nijak zdůvodnit.⁸³ Ve své Kritice

⁷⁹ Cit., viz KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. s. 24-5.

⁸⁰ Cit. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. s. 75.

⁸¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 53-54.

⁸² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 58-59.

⁸³ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 55-57.

čistého rozumu, ve druhé kapitole O ideálu nejvyššího dobra se Kant vyjadřuje o nutnosti používání morálních principů: „Svět, který by byl v souladu se všemi mravními zákony (jak také z hlediska svobody rozumných bytostí být může a z hlediska nutných zákonů být má), nazývám světem morálním. Ten je tedy myšlen pouze jako inteligibilní svět, protože se v něm abstrahuje od všech podmínek (účelů), a dokonce i od všech překážek morality v něm (od slabosti nebo nepoctivosti lidské přirozenosti). Potud je tedy pouhou, ale přesto praktickou ideou, která skutečně může a má mít takový vliv na smyslový svět, aby jej této ideji, jak jen je to možné, připodobnila. Idea morálního světa má tedy objektivní realitu, ale nikoli v tom smyslu, jako kdyby se vztahovala na nějaký předmět inteligibilního názoru (neboť takový názor si vůbec nedokážeme myslet), nýbrž v tom smyslu, že vztahuje na smyslový svět, ovšem jako na předmět čistého praktického rozumu v jeho praktickém používání a na *corpus mysticum* rozumných bytostí v něm, pokud jejich svobodná vůle pod mravními zákony tvoří úplnou systematickou jednotu o sobě, jak sama se sebou, tak se svobodou každé bytosti. ... právě tak, jako jsou na základě rozumu v jeho praktickém používání nutné morální principy, tak je také nutné předpokládat na základě rozumu v jeho používání teoretickém, že každý má důvod doufat v blaženost v té míře, v jaké se jí stal hoden svým chováním, a že tedy systém mravnosti je se systémem blaženosti nerozlučně spjat, avšak jen v ideji čistého rozumu“.⁸⁴

Tím, že Kant odvozuje praktické jednání a mravnost z čistého rozumu člověka, podnítil vznik obecné teorie hodnot jako samostatné vědecké disciplíny. Stanovil cíle praktického jednání a poukázal na potřebu rozlišit působení rozumu v poznávání skutečnosti a jeho působení při používání vůle.⁸⁵ Člověk ve svém jednání sleduje různé cíle a orientuje se podle různých norem. Jeho jednání je výslednicí volby mezi dobrem a zlem. V případě poznání ale rozum funguje jinak – rozhodnutí o cíli zakládá svobodu a mravní autonomii člověka. Jako mravní bytost je člověk svobodný a je vázán vlastní mravní normou, nemusí jednat podle přírodních zákonitostí. Kant dospěl k názoru, že racionalizací si může člověk uvědomit všeobecnou platnost normy, tj. co má být a co je žádoucí. V čistotě lidského rozumu spočívá hodnota mravních pojmů, takže mohou sloužit jako nejvyšší etické principy.⁸⁶

⁸⁴ Cit. KANT, I. *Kritika čistého rozumu*. s. 480-481.

⁸⁵ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. s. 24-25.

⁸⁶ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 130-131.

Kantova etika bývá také nazývána etikou povinností – člověk má povinnost vůči druhému, kterou si uvědomuje skrze své svědomí. Na pozadí je princip obecného zákona, který připomíná základní konsensus demokracie. Diskurs mezi lidmi, kteří jsou všichni stejně schopní se rozumě dohodnout však vylučuje ty, kteří to nedokážou. Kant rozlišuje mezi etickou motivací k určitému jednání, která vychází z pravidla všeobecnosti a jinou motivací, která nemůže být etická, tj. z jednání, které je motivováno pocity. Povinnosti ale nejsou na stejné úrovni – např. povinnost vždy mluvit pravdu a chránit život. Kantova kritika často poukazuje na to, že jeho pozice je čistě deontologická (tzn., že jednání může být morální nebo nemorální samo o sobě, nezávisle na následcích – důležitý je úmysl jednajícího) a nebere v úvahu aspekt teleologický (konsekvencialistický), který vychází z empirické skutečnosti a posuzuje následky jednání jako např. utilitarismus, který požaduje obecný užitek i v situaci, která není pro jednajícího výhodná. Především bere v potaz sociální hledisko a měřítko užitečnosti. Nejde vždy jen plnit povinnosti a neohlížet se na výsledky. Když Kant nehledí na následky a souvislosti, nemůžeme vědět, jestli naše normy jednání odpovídají všem. Člověkem nelze disponovat, proto je jeho morální princip deontologický. Mravní princip dobré vůle spočívá v jednání dle nejlepšího vědomí a svědomí – člověk udělá vše, aby takové jednání uskutečnil. Obsahový význam dobra a zla může být ve svědomí různých lidí různý, ale formální význam je stejný.⁸⁷ Kant, jak bylo uvedeno, ve své etické koncepci nepřikládal citové sféře význam, kromě morálního citu pro něj city měly negativní charakter. Mravní cit je u něj citová reakce na povinností vztah rozhodujícího a jednajícího člověka vůči mravnímu zákonu.⁸⁸ Mravní dobro a motiv povinnosti musí být ve shodě se svědomím. Z motivu náklonnosti vyplývá mravní zlo, které svědomí odporuje.

Hartmann o Kantově učení tvrdí, že jeho subjektivismus byl zbloudilý v tom, že Kant opomněl skutečnost, že vše apriorní má původně předmětný charakter. Dle něj obecnost, apriornost a kategorický charakter principu nevyžadují, aby princip byl subjektivního původu, i kdyby byl ve formě čistého či praktického rozumu. Vyžadují jen, aby neměl původ v reálné předmětnosti, v přírodě a ve smyslové zkušenosti, odkud by pak etické vědomí nemohlo tento princip převzít. Musí být vůči nim autonomní. Je myslitelné, že princip pochází z rozumu, prokázat to však nelze. Řešení vidí

⁸⁷ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 69-70.

⁸⁸ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. s. 96.

Hartmann v tom, že existuje „ideální sféra“, ve které hodnoty sídlí a mohu být a priori uzřeny jako samostatné, na zkušenosti nezávislé obsahy.⁸⁹

Z Kantova učení odvozujeme existenci lidské důstojnosti jako obecně platné nejvyšší hodnoty a předpoklad toho, že všechny vnitřní morální zákony vychází z čistého rozumu. Racionalitou si ve svém vědomí či svědomí člověk dokáže uvědomit univerzalitu norem. Mravní princip vyplývá z obecných praktických zákonů nebo maxim některé oblasti života a vede ke konkrétní povinnosti člověka v dané situaci. Odpovědnost vždy spočívá v konečné fázi na člověku – tzn., že musí umět posoudit obecné principy. V praxi, např. pro sociálního pracovníka je důležité zapojit v rozhodování i princip utilitarismu a posuzovat následky svého rozhodnutí. Člověk musí přemýšlet do budoucnosti o důsledcích svého jednání vzhledem k sobě i ke společnosti.

2.1.3 Arthur Schopenhauer – náladový subjektivismus

Arthur Schopenhauer (1788 – 1860) je představitelem třetího subjektivistického směru a tzv. „etiky soucitu“. Přichází s myšlenkou člověka jako iracionální bytosti řízené vnitřními silami, vlastní vůlí, kterou člověk nezná a o níž sotva něco tuší. Jde o vůli zachovat sebe sama a ještě silnější vůli rozmnožovat se. Na jeho člověka hnaného vůlí k moci pak navázal Fridrich Nietzsche, který se obával bezmoci a závislosti, a proto popisuje vůli k moci jako základní lidský pud, nezávislý na poznání, který se vyjadřuje v mnoha podobách.⁹⁰ Láska je iluze, jejíž pomocí se příroda stará o zachování rodu. Každý miluje to, co jemu samotnému chybí. Svět je pro člověka subjektivní představa a vůle je jeho nevědomá síla, jejímž prostřednictvím prosazuje své vlastní zájmy na úkor jiných. Vidí život jako rozpor vůle k životu a stálého utrpení. Jen askezí může člověk dosáhnout vykupujícího sebezapření vůle k životu. Etika je podle něj věděním o principu a toto vědění je předpokladem rozhodnutí vůle. Mravní jednání není věděním, ale vědění předpokládá. Podle jeho názoru etika vůbec není normativní, nemůže ani určovat život, ani poučovat o tom, jak by měl být život určován. Nemá vliv ani na dobro, ani na zlo. Etika je proto podle něj čistá teorie. Život člověka jde svou cestou, nestará se o teorii. Na jeho charakteru závisí, jak se rozhodne. Etika vždy

⁸⁹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 130.

⁹⁰ Srov. TRESS, W. *Základní psychosomatická péče*. s. 39.

existuje, ať již bylo rozhodnuto pro nebo proti. Prapůvodní čin volby netkví ve vědomí, ale předchází mu.⁹¹

Morálkou nebo moralizováním nemůže být navozena pravá ctnost. Ta vzniká vždy z intuitivního poznání, které uznává v cizím člověku stejnou bytost jako v sobě samém. Emocionálním pozadím mravnosti je soucit. Zdrojem soucitu je láska a laskavost. Člověk, který poznal lásku, považuje utrpení ostatních za své vlastní. Opakem soucitu je egoismus, který Schopenhauer označil jako vůli k vlastnímu štěstí, a také zlomyslnost, což je vůle ke strádání druhých. Soucit a egoismus se navzájem vylučují. Jedině soucitem a morálním jednáním je možné bojovat proti negativním stavům člověka. Stejně jako indická Abhidhamma považuje jeho filosofie odstranění nezdravých tendencí vůle za jedinou cestu k spáse člověka. Schopenhauer také odmítá upřímný egoismus, který byl typickým pojmem v etice osvícenství.⁹²

Rozlišuje čtyři typy hodnot:

- 1) co člověk je,
- 2) co člověk má,
- 3) co člověk představuje,
- 4) estetické hodnoty.

Hodnota „co člověk je“ určuje osobnost člověka v nejširším smyslu – jeho zdraví, sílu, temperament, morální dimenzi, inteligenci, krásu atd., vše co člověku „dala příroda“. Příroda je pro Schopenhauera nejdůležitějším zdrojem lidského štěstí a neštěstí. Štěstí i neštěstí se mohou vztahovat ke stejné hodnotě. Např. hodnota vysokého intelektu může být i příčinou neštěstí člověka, protože se mezi méně inteligentními lidmi může cítit nepochopen a osamocen. Hodnota „co člověk má“ je v podstatě pseudohodnotou, protože zahrnuje vlastnictví a majetnictví a má původ v egoismu a lidské špatnosti. „Co člověk představuje“ ukazuje na hodnotu člověka ve společnosti. Hodnocení a sebehodnocení je v souladu s tím, jak se člověk jeví ostatním jedincům, jak vnímá sám sebe, svou čest a hodnotu. Estetické hodnoty představují vysvobození intelektu od vůle, pozdvihují člověka nad chtění a triviální zájmy. Nejkrásnější estetický zážitek je lidská krása (...“nejdokonalejší objektivizace vůle na nejvyšším stupni její poznatelnosti“). Vrcholem uměleckých hodnot je hudba, protože člověka nejúčinněji osvobozuje.⁹³

⁹¹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 50-51.

⁹² Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 52.

⁹³ Srov., cit. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 53-54.

Schopenhauerova etika je zaměřena na překonání egoismu. Emocionální dimenze jsou důležité pro vývoj morálky člověka a jeho hodnocení. Působí poněkud skepticky, protože vidí svět plný bolesti a utrpení. Z jeho morálky soucitu pak vypadávají všichni ti, kdo nejsou poškozeni.

2.2 Novodobý diskurs vycházející z učení Kanta a Aristotela

Alasdair McIntyre ve své knize *Ztráta ctnosti* popisuje osvícenecké snahy o rekonstrukci etiky a filosofie jako takové. Nicméně konstatuje, že nelze převést etiku na individuální rovinu bez jakéhokoli společenského či historického kontextu. Podle něj žijeme v době, kdy jsme opustili etiku ctností, která byla a je pro Evropu typická. A zjistili jsme, že etika bez ctností vede k relativismu a ztrácí se význam toho, co je etické. Ztrácí se také hodnotová podstata toho, co je dobro.⁹⁴ V etickém relativismu neexistují obecně platné mravní hodnoty, protože jsou vázány na dobu, kulturu a osobnost člověka. Současná pluralitní společnost uznává rozdílné formy vzorců jednání. Přes velkou různorodost ale existují obecná zásadní přesvědčení či vědomí, která za mravně špatné pokládají znásilnění, otroctví, rasismus, týrání dětí. Relativizace ničí mravní předporozumění, na rozdíl od etické reflexe, která ho mění a posouvá směrem k etickému konsensu.

Vzhledem k tomu, že jsem v předchozích kapitolách zmiňovala Kanta a Aristotela, chtěla bych nyní ukázat obraz filosofických diskusí o dobru, ctnostech a hodnotách na příkladu diskursu Ernsta Tugendhata, zaměřeného na analytickou filosofii a Roberta Spaemanna, který se orientoval na křesťanskou etiku.⁹⁵ Oba filosofové se dopracovávají k současnému pojetí etiky z jiného směru či tradice, nicméně dosahují téměř totožných stanovisek. Kantovská tradice vnímá člověka jako sebezákodárce, který sám - autonomně - posuzuje, jaké je správné jednání vůči druhým lidem. Aristotelický směr vychází z dobrého či blaženého života jako celku, cílem je zdařilý či řádný život jednotlivce. Kantův koncept je univerzalistický a poněkud stranou zůstává dobrost osoby jednajícího. V Kantově morálce člověk musí znát své povinnosti a vědět, co nesmí (negativní přístup). Morálka, která vychází z ctností, je pozitivní, a říká lidem, co mají dělat, jaká jsou měřítká dobrého života.

⁹⁴ Viz MACINTYRE, A. *Ztráta ctnosti. K morální krizi současnosti*. s. 13-15.

⁹⁵ Viz SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru*. 220 s.

rovněž pro srovnání viz TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*. 13. přednáška. s. 194-203.

Tugendhat se ve svých závěrech dopracovává k „opravě“ kantovského názoru o ctnosti. „Ctnost je dobrá dispozice vůle, ale to může mít dvojitý smysl, totiž že je dobrá k nějakému účelu, obzvláště k vlastním cílům, nebo že je dobrá sama o sobě, je dobrá morálně. ... Stejně jako Aristoteles vidí ... každou ze ctností jako ovládnutí odpovídajícího afektu, na rozdíl od Aristotela mu však orientace na užitečnost poskytuje jednotné kritérium. Jako nejdůležitější ctnosti vztažené k vlastnímu blahu vystupují statečnost a spravedlivost.“⁹⁶

Ernst Tugendhat odmítá transcendentální přesvědčení, které můžeme najít u Kanta. Shoduje se s Kantem v tom, že důležitá je motivace k jednání – „dobrá vůle“ a příkaz nikoho neinstrumentalizovat. Toto spojuje se zlatým pravidlem jednání: „Jednej s ostatními tak, jak chceš, aby jednali oni s tebou“. Etický spor lze převést na otázku: „Nakolik má člověk právo hodnotit jiného člověka?“ Ernst Tugendhat zdůrazňuje, že podstatné pro naše jednání jsou morální afekty, jako radost, hněv, rozhořčení, stud, pocit viny..., které jsou podstatou morálního úsudku. Tím se spíše přiklání k aristotelské etice ctností. Nejde mu o obnovení aristotelských tradic, ale o eudaimonismus či zdařilost života v moderním pojetí. Tedy chce rozšířit Kantovo učení o koncept ctností, aby tato morálka byla použitelná ve všech životních situacích. Tato kantovská interpretace Aristotela přináší dobré motivy, využitelné v aplikované etice lidských práv a spravedlnosti; přednost tak získávají pozitivní lidská práva a rovnost má přednost před nerovností.⁹⁷

Robert Spaemann vychází z aristotelských ctností a v určitých aspektech se přiklání ke kantovskému zahrnutí morálního. Jde mu o dobrý život člověka, ohled na druhé, lásku, přátelství a vůli k dobru, které vedou ke zdařilosti života. „Zdařilost života se liší od zdařilosti uměleckého díla v tom, že ve zdařilosti života mají význam nejenom uskutečněné cíle, nýbrž že i sama jednání, jimiž ony cíle byly uskutečněny, jsou součástí zdaru či nezdaru. Zdařilost života tedy není výsledkem „poiésis“ – vytváření, nýbrž je celkem „praxis“ – konání – rozdíl, který terminologicky poprvé zachytil Aristoteles. Tak se může stát, že realizujeme nějaký důležitý cíl a následně pak litujeme času, který jsme tomu věnovali. A naopak může dojít k tomu, že hodně času věnujeme činnosti sloužící k dosažení nějakého cíle, ke kterému nakonec nedospějeme, a přesto nepovažujeme takto strávený čas za ztracený... Zdar nebo blaženost života není prostě funkcí dosahování cílů jednání, nýbrž samotnému jednání propůjčuje význam,

⁹⁶ Cit. TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*. 11. přednáška, s. 181.

⁹⁷ Srov. TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*. 13. přednáška, s. 194-203.

jaký jednání v bezprostředním zaměření jednajícího, v jeho přímé intenci zprvu vůbec nemají.⁹⁸ Ctnosti člověka vedou ke konání dobra v praxi a podporují ho v hledání dobra na své životní cestě. Cíl dobrého života a štěstí souvisí s jednáním člověka, se společností, ve které žije a s tradicemi, ze kterých se odvíjejí základní životní principy.⁹⁹

Srovnání učení Kanta, ze kterého vychází Tugendhat, s Aristotelem, na jehož filosofii staví Spaemann, jsem zvolila proto, že jejich cílem bylo vyjasnit aplikovatelnost filosofické teorie na praktické jednání a chování člověka. Kant odvozuje obecnou mravní povinnost a z ní vyplývající praktické jednání z rozumu člověka. Aristoteles svou teorii propojil se vztahy a životem v antické společnosti. Když McIntyre psal Ztrátu ctnosti jako obranu proti relativismu, navrhoval návrat k aristotelské etice ctností. Já jsem přesvědčena, že pro současnost jsou stejně významnými Aristoteles i Kant. Každý z jiného směru. Oba tyto směry se postupně spojují a stávají se hlavní cestou k etickému základu současné lidské společnosti. Z Aristotela vychází lidský altruistický vztah spojený s láskou, přátelstvím a vůlí k dobru a dobrému či zdařilému životu jako celku, přičemž ohled na druhé vychází ze vztahu člověka k sobě samému. Z pozice Kanta jde hlavně o správné jednání, spravedlnost, bezkonfliktnost a mír na světě. Všechny tyto hodnoty jsou podstatné jako základní vodítka pro jednání každého člověka. Ctnosti i povinnosti jsou důležitými orientačními body etického jednání.

Na místo Aristotelových tradičních hodnot se v současné době dostaly do popředí hodnoty jako **svoboda, sebeurčení, autonomie a osobní štěstí**. Ani dnes však neztratily platnost hodnoty jako **spravedlnost, statečnost, střídmost a moudrost**. K nim se přidávají ty, které se staly předmětem diskuse o hodnotách teprve v posledních letech: **tolerance, stálost, solidarita**. Všechny přispívají k humánnosti. A vedle nich stále existují objektivní či absolutní hodnoty jako např. **pravda, lidská důstojnost, věrnost**. Pro jedince jsou důležité subjektivní hodnoty, které dodávají jeho životu cenu a smysl. Jsou zdrojem síly, poskytují perspektivu, tvoří předpoklad zdravého života, ale i potěšení z práce.¹⁰⁰

⁹⁸ Cit. SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru*. s. 34.

⁹⁹ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 141-142.

¹⁰⁰ Srov. GRÜN, A. *Pracovat i žít: Napětí mezi profesním a osobním životem*. s. 116-117.

3. Axiologická filosofie

V 18. století byla filosofie nástrojem pro porozumění světu jako celku a sloužila jeho univerzálnímu poznání. Koncem tohoto století byl tento přístup zpochybněn nástupem přírodních věd, které rozvíjely tzv. „pozitivní vědění“. Zaměření na vědu vedlo k odklonu od ideje jednoho světa a k příklonu k myšlence světa pluralitního.¹⁰¹ Axiologická filosofie se snažila překonat přírodní vědy a pozitivismus tím, že vedle reálného světa bez hodnot postavila hodnotu. Tím vznikl dualismus reality a hodnoty. Z jedné strany axiologie staví na existenci rozumu, který poznává realitu. Z druhé strany pak na takové existenci rozumu, který poznává hodnoty jako nezávislé skutečnosti, které dávají člověku smysl a cenu.¹⁰² Důraz na vědu vyústil v nedocení problematiky praktické angažovanosti člověka. Novověká věda ji vnímá jako problém technického ovládnutí světa, ne jako činnost, při které člověk rozhoduje o hodnotových prioritách svého života. Avšak volba hodnot, hodnotové preference a jejich změny jsou výsledkem individuálního rozhodnutí jedince a poznání a jednání jsou dvě vzájemně se podmiňující stránky lidského bytí. Nejvlastnějším tématem axiologie je tematika lidské subjektivity - postojů a způsobů myšlení člověka, které umožňují sebereflexi jeho vztahů ke světu kolem něj.¹⁰³

Zkoumání hodnot je těžkým úkolem, se kterým se etika musí potýkat. V hodnotách, tj. útvech se svým vlastním způsobem bytí, má základ lidské jednání a příkazy morálních požadavků. To, co nepovažujeme za hodnotné, nemůžeme chtít, ani uznat jako požadavek toho, co má být. Člověk musí pochopit, co je hodnotné, teprve tím se hodnota stává určující silou mravního života. Úkolem filosofie je zjistit jednotlivé obsahy hodnot a vysvětlit je tak, aby bylo možné jasně je pochopit.¹⁰⁴ Podstata hodnot je nadhistorická. V průběhu historie nedochází k přehodnocování obsahů hodnot, ale k přehodnocování života. Vědomí hodnot se posunuje. Tak se může stát, že jednání a poměry, které včera byly dobré, se dnes jeví jako zavrženíhodné. Nedošlo ke změně skutečnosti ani hodnot, ale ke změně výběru hodnot, které platí za měřítko skutečna.¹⁰⁵

Axiologie je téma aktuální, lze říci i nadčasové. Protože člověk není dokonalý, filosofické teorie a přístupy jsou vždy poněkud relativní a každý aspekt této pestré škály je lidstvu nějakým způsobem přínosný. Pro další část své práce jsem vybrala

¹⁰¹ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 5.

¹⁰² Srov. SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. s. 71.

¹⁰³ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 9-11.

¹⁰⁴ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 67-68.

¹⁰⁵ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 73.

fenomenologii se svou materiální etikou hodnot, která není velmi častým předmětem filosofických diskusí, přesto v analýze problematiky hodnot je velmi přínosná.

3.1 Fenomenologie – materiální etika hodnot

Na evropské kontinentální myšlení 20. století měla velký vliv fenomenologická filosofie, založená Edmundem Husserlem. Hlavními představiteli jsou Max Scheler, Nicolai Hartmann a Dietrich von Hildebrandt.

Velký vliv na formování výchozích myšlenek měl již Franz Brentano. Jejich axiologie začala vznikat z výzkumů, které Husserl prováděl v oblasti teorie matematiky a logiky ve sporu s tzv. psychologismem, v úsilí o rozkrytí sféry lidského vědomí v jeho čisté podobě.¹⁰⁶ V Brentanově duchu Husserl zasáhl do diskuse o teoretickém založení etiky. V jeho duchu uvádí paralelu logiky a etiky a zdůrazňuje apriorní a objektivistický aspekt axiologické problematiky. Hodnota jako pojem pro hodnocení má apriorní postavení a vzhledem k subjektivnímu prožitku má nadčasový a objektivní statut.¹⁰⁷

Jméno „fenomenologie“ pochází z řeckého *faínetai* (ukazuje se, jeví se). Fenomenologické metody vedly k analýzám fenoménů, tj. všeho, co se ukazuje ve vnější (domy, auta), ale i ve vnitřní zkušenosti (přání, vjemy, úsudky). Nejedná se o empirickou filosofii, neboť to, co se ukazuje ve fenoménech, není jen smyslové. Z analýzy fenoménu vyplývá, že základem smyslového je nesmyslové. Ukazuje se dvojrůstevnost fenoménů:

- a) Základ – vrstva empiricko-reálná (vnímáme smysly) – nese druhou vrstvu:
- b) Esence a esenciální fakty - vrstva ideálních předmětů (přístupná duchovnu a zření esencí).¹⁰⁸

Fenomenologické analýzy obohatili filosofické a především etické teorie o nové pohledy a přístupy k problematice hodnotových fenoménů.

¹⁰⁶ Srov. BLECHA, I. et al. (eds). *Filosofický slovník*. s. 119-120.

¹⁰⁷ Srov. HÁLA, V. *Možnosti hodnotové etiky*. s. 9.

¹⁰⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. s. 48-49.

3.1.1 Max Scheler (1874-1928)

Max Scheler patří k představitelům tzv. hodnotového absolutismu. Jeho stěžejním dílem je „Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik“ (Formalismus v etice a materiální hodnotová etika)¹⁰⁹. Proč právě materiální a hodnotová etika? Materiální etika proto, že eticky orientovaný způsob myšlení a jednání staví na „idejích“ nebo skutečnostech ideální povahy. Hodnotová proto, že veškerý etický verbální projev a komunikace v sobě mají hodnotící aspekt.¹¹⁰ Podle Schelera jsou hodnoty zvláštní skutečnosti, které existují vedle ne-hodnotových vlastností. Hodnoty pociťujeme, aniž bychom je museli spojovat s nějakou věcí. Jakmile je objevíme, zjistíme, že v ruce nic nemáme, proto ani náš jazyk nemá zvláštní pojmenování pro hodnoty. Označuje je podle věcných nositelů a podle prožitého stavu, z čehož vyvozuje, že hodnoty se nedají definovat jako ostatní kvality.¹¹¹ Oproti tendenci etiku formalizovat a racionalizovat, zdůrazňuje obsah hodnot a norem a jejich schopnost přetrvávat v proměnách času. Tématem jeho etiky jsou city, které podrobuje fenomenologické analýze z různých úhlů pohledu.¹¹² Cítění hodnot je psychologickou aktivitou, city dokládají, že člověk vnímá skutečnost jako soubor vnějších jevů a procesů – tato skutečnost ho oslovuje svými hodnotami. City hodnoty netvoří, umožňují, aby se v nich projevíly. Hodnoty zůstávají, i když cit pomine. V běžné komunikaci rozlišujeme, jestli je věc hodnotná sama o sobě nebo proto, že ji jako hodnotu prožíváme. Hodnoty proto existují objektivně a prožíváme je subjektivně.¹¹³

Proto Scheler vyvozuje, že hodnoty jsou obsahy, které nelze racionálně postihnout, ale které se otevírají cítění hodnot. Jeho snahou bylo odhalit esenciální fakty a dostat se k intuici nebo tzv. „zření podstaty“. Šlo o apriorní svět cítění hodnot duchovních a iracionálních, nikoli smyslových. Uvažuje o existenci nedějinného a absolutního řádu hodnot o sobě neboli o apriorně strukturovaném řádu hodnot, který různě pociťujeme, preferujeme nebo opomíjíme. Dějinně proměnlivé nejsou hodnoty, ale především se mění stav našeho cítění hodnot. Esence a hodnoty jsou tak dvě oblasti ideálního bytí. Scheler v celém svém učení odmítá formální etiku a účelovost Kantova kategorického imperativu. Zdůrazňuje, že a priori nemusí být spjaté s formalismem, ale existuje materiální (obsahový) apriorismus hodnot právě v souvislosti s cítěním hodnot.

¹⁰⁹ Viz SCHELER, M. *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values*. 620 s.

¹¹⁰ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 35.

¹¹¹ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 25.

¹¹² Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 11-12.

¹¹³ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 26.

Jeho hodnotová hierarchie rozlišuje:

- I. Smyslové hodnoty motivované libostí a nelibostí.
- II. Vitální životní hodnoty (protiklady – např. zdravý a nemocný)
- III. Duchovní, právní a estetické hodnoty.
- IV. Hodnoty posvátna a neposvátna.

Hodnotové cítění má podobu čistého citu nebo intuice. Prostřednictvím čistého citu zjišťujeme jednotlivé hodnoty, intuicí určujeme jejich místo v hierarchii.¹¹⁴ Vedle toho morální hodnoty mají charakter ideální povinnosti, která se stává reálnou, když v určité situaci pocítujeme nedostatek mravní hodnoty. Pak tato povinnost dostává povahu imperativu a musíme hodnotu uskutečnit a jednat podle ní.¹¹⁵ Hodnoty mohou být materiální nebo formální, musí ale být samostatné a nezávislé na všech jiných principech. Proto vědomí hodnot musí být apriorní.¹¹⁶ Tzn., že poznání hodnot přechází zájem o věc. Tato sympatie je projevem objektivního řádu lásky („ordo amoris“, o kterém psal již Augustin). Poznání je vázáno na lidské duchovní hodnoty a duch zde hraje úlohu regulace pudových aktivit. Člověk je jediná bytost, která se umí od smyslové stránky života odpoutat.¹¹⁷ Scheler se také inspiroval tématem citu u Blaise Pascala („řád srdce, logika srdce, pravda srdce“). Je pro něj důležitá analýza citlivosti a odhalování jednotlivých vrstev a oblastí citového života.¹¹⁸ Lásky je pro člověka specifická, vyjadřuje jeho sepětí s určitými hodnotami. Tím, že jsme rozumové bytosti, máme etické závazky k druhým lidem. Podle hlediska blízkosti a vzdálenosti si každý z nás strukturuje hierarchii hodnot a síť vztahů, do kterých vstupuje.

Scheler říká, že v hodnotovém citu máme orgán, který představuje naši schopnost vnímat hodnoty v hierarchických vztazích. Domnívá se, že pozitivismus a novokantovství nedocenily odstupňovanost hodnot, ale jen konstatovaly možnost vyvozování hodnotových trendů ze stále se opakující zkušenosti. Nebo pouze zkoumaly řád hodnot, tedy nehistorickou hodnotu, kterou měl na mysli Kant při své definici kategorického imperativu.¹¹⁹ Existuje *čisté hodnotové a priori*, které intuitivně a citově proniká celým naším životem a které dává všemu, co spadá do našeho zorného pole, kladné hodnotové a záporné hodnotové důrazy. Ty jsou hodnotám vtisknuty právě naším hodnotovým citem. V něm je původní „mravní poznání“, vědění o dobru a zlu.

¹¹⁴ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 142.

¹¹⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 211-213.

¹¹⁶ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 134-135.

¹¹⁷ Srov. BLECHA, I. et al. (eds). *Filosofický slovník*. 2. s. 364.

¹¹⁸ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 31.

¹¹⁹ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 39.

V posunutí tohoto citu spočívá vývoj morálky nebo přehodnocování lidského životního názoru. Hodnotové a priori proto patří k faktu etické skutečnosti. Kantův mravní zákon je ve skutečnosti sekundárním myšlenkovým vyjádřením takové a priori „uzřené hodnoty“. Naopak tomu morálka není důsledkem vědomí tohoto zákona. Totéž platí i pro ctnosti. Jednotlivou ctností je míněna primárně uzřená a cítěná hodnota, filosofická formule (např. u Aristotela) je již sekundární. Vědomí hodnot je tedy nutně vědomím materiálním – díky své materiální povaze jsou hodnoty schopny určit obsah příkazů, které se vztahují k pozitivnímu mravnímu životu, protože realizovat lze jen pozitivní obsahy a nikoli bezobsažné formy nebo abstrakce. Proto také etika, která se hlásí ke Kantovu apriorismu, musí být „materiální hodnotovou etikou“.¹²⁰

Scheler byl přesvědčen, že vědecký a pozitivistický základ etiky je možný za předpokladu úzké vazby člověka na Boha, proto je jeho filosofie spojena s filosofií náboženství a filosof ji sám označuje jako „nový pokus o personalismus“.¹²¹ Personalismus v Schelerově díle vychází z faktu, že osobou může být pouze vědomý subjekt, bytost, která má svůj vnitřní svět, může poznávat, cítit, milovat, nenávidět, chtít a jednat.¹²² Odvozením ze své hodnotové hierarchie Scheler vytvořil hodnotovou typologii: hédonista, dobrodruh, hrdina, génius a světec. Teorie etického personalismu z této typologie vychází. Jeho hodnotové typy jsou univerzální psychologické konstanty, které existují ve všech etapách lidstva. Kvalitu hodnotového citění určuje stupeň hodnotové vyspělosti – někdo se může dostat i do stavu „hodnotové slepoty“.¹²³ Člověk jako mravní osobnost nestojí proti své přirozenosti (jako u Kanta), ale svou přirozenost přetváří. Protože je svou povahou interpersonální, svým jednáním uznává druhého jako osobnost.¹²⁴ Vnímání sebe sama člověk odvozuje od toho, jak ho vnímají ostatní.

Schelerovy hodnoty jsou zcela základními, empiricky neodvoditelnými skutečnostmi, které určují hodnotový charakter světa. Sféra hodnot plně odpovídá sféře citů.¹²⁵ Člověk se s hodnotami setkává prostřednictvím nositelů hodnot. Když odhlédneme od personalistické ideje Boha jako bytosti nade vším, pak by vyšší třídy hodnot byly rozděleny tak, že souborné osoby by musely být nositeli vyšších hodnot než jednotlivci. Národ, stát a lidstvo jsou pak nositelé hodnot ve vyšším smyslu

¹²⁰ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 140-142.

¹²¹ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 142.

¹²² Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 268.

¹²³ Srov. ČAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 40.

¹²⁴ Srov. HÁLA, V. *Možnosti hodnotové etiky*. s. 20.

¹²⁵ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 42.

než samotný člověk. To ale není přesné. Národy a státy nejsou jen dobré a špatné, laskavé nebo nenávistné stejně jako člověk. Jsou takové všude a vždy sekundárně. A to skrze jednotlivce, který je diferencíalem jejich soubornosti. Mravní bytostí není ani Bůh, ani stát, ani cokoli jiného na světě, mravní bytostí a nositelem mravních hodnot je jedině člověk.¹²⁶

Pro Schelerovu materiální etiku jsou důležité tři pojmy: statek, skutečnost a hodnota ve smyslu ideálního bytí. *Statek* zprostředkovává člověku hodnotu, která je apriorní (ve světě není a ani díky své povaze být nemůže). Statek patří do tohoto světa, představuje náš svět, zájmové priority a preference. V oblasti statků se odehrává celý lidský život se svými klady i zápory, potřebami, proměnami v čase. Je to skutečný svět, který jsme schopni vnímat svými smysly a rozumem, který můžeme analyzovat – *skutečnost* je fakticita a hodnotovost současně. Skutečnost spočívá v historické a sociální povaze toho, v čem člověk žije a kde se propojuje svět statků se skutečností. *Hodnoty* určují kvalitativní povahu reálného světa. Jsou svébytné a nezávislé na sféře statků. Naopak statky závisí na říši hodnot, která je pluralitní a různě vzájemně odstupňovaná podle bohatosti citění a duchovního nazírání člověka.¹²⁷ Schelerova etika spočívá proto na zkušenostních základech. Princip jeho etické zkušenosti je postaven na chtění, nikoli na imperativnosti (jako u Kanta). Důležité je „ideální povinování = sollen“. Tento příkaz je specifický akt, který požaduje ten, kdo přikazuje. Filosof upozorňuje na poučku z oblasti každodenní morálky – pokud něco přikazujeme a eticky nic nekonáme, pak objekt přikazování ztrácí možnost vlastního etického a morálního rozhodování a chtění. Proto každá etika, která vychází z příkazu povinnosti, a teprve potom z idejí dobrého nebo špatného, má jenom negativní, kritický a represivní charakter. Podle něj křesťanská myšlenka lásky v sobě také nemá strohou povinnost, ale k lásce doporučuje a vybízí.¹²⁸

Problém relativity a subjektivity hodnot Scheler vidí v našem citění hodnot, ke kterému se dostáváme prostřednictvím statků. Relativita hodnot spočívá ve vztahu hodnotového principu k existenci historicky pomíjivých věcí i k principům lidského vědomí. Ve své duchovní podstatě se člověk nemění.¹²⁹ Praktická moralita se týká hodnoty chování člověka na základě norem – je nezávislá a relativní a nemůže být poměřována étosem jiné dějinné epochy. Zvyky a mravy mohou přenášet mravně

¹²⁶ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 274.

¹²⁷ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 44-46.

¹²⁸ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 47-49.

¹²⁹ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 54-55.

pozitivní i mravně negativní hodnoty. Proto jednání proti zvykům a mravům je v podstatě nemorální, protože v oblasti tradice v sobě uchovává étos, který je měřítkem praktické morality.¹³⁰ Negativní životní prožitky a pocity v sobě nenesou nic pozitivního, ale přenášejí dále jen záporné pocity. Proto nejvyšší mravní hodnoty se vztahují vždy ke kladům v duchovním smyslu, tj. k osobním pozitivním hodnotám.¹³¹

V literatuře nebývá uvedeno, že Scheler úvahami o věčném člověku založil religionistickou disciplínu, kterou nazval fenomenologie náboženství. Zkoumal fenomény náboženství, uvědomoval si, že evropská tradiční náboženství nacházela velkou sílu v tradici víry a s ní spojenými kulturními formami náboženského života. Kládl si otázku náboženské obnovy, problém viděl v posunech náboženských představ - je nutná změna náboženství a potřeba jeho dalšího vývoje směrem ke světu a konkrétnímu životu.¹³²

3.1.2 Nikolai Hartmann (1882-1950)

Filosofie Nikolaie Hartmanna je ovlivněna Platonem, Aristotelem, Kantem, fenomenologií a materiální hodnotovou etikou Maxe Schelera. Hartmann reagoval ve svém díle na Kantovu univerzalistickou koncepci, která měla vliv na jeho uvažování v oblasti etiky. Zaměřil se na možnosti lidské svobody. Svobodu považoval za předpoklad mravní zkušenosti, kterou člověk prožívá v rozhodování a jednání. Aplikoval ideu svobody vůle na svou koncepci vrstevnatosti bytí a po vzoru Schelera zdůraznil emocionální otevření hodnotové sféry jako alternativu univerzalizmu.¹³³ Schelerově koncepci se pokusil dát systematický, především ontologický, základ. V podstatě tvrdil, že jsme schopni pravdivého poznání, nicméně vždy zůstává něco iracionálního, které pochází ze „jsoucího o sobě“. Z lidské perspektivy poznání bytí nejde učinit objektem to, co zůstává za hranicí objekce. V etice také sleduje Schelerovu koncepci hodnotové materiální etiky, v níž apriorismus souvisí s materiálním obsahem struktury hodnotové oblasti. Jednoduše – pro Kanta je důležitá obecnost zákona a konkrétní hodnoty, kromě idey nejvyššího dobra, nehrají pro vyvození zákona roli. Podle Schelera je žádoucí orientace lidského mravního jednání podmíněna náhledem

¹³⁰ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 57-58.

¹³¹ Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 59-60.

¹³² Srov. HODOVSKÝ, I. *Život a dílo* In SCHELER, M. *Můj filosofický pohled na svět*. s. 76-77.

¹³³ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 11.

do objektivních vztahů v hodnotové oblasti. Hartmann, na základě své ontologické orientace, se především zabývá problematikou volního jednání člověka.¹³⁴ Podle Hartmanna jsou hodnoty ideálním bytím samy o sobě. Jeho svět hodnot se nachází vedle sfér logického a matematického bytí.¹³⁵ Realita je vrstevnatá a vrstvy se podle určitých zákonitostí prolínají. Nejnižší stojí vrstva věcí a fyzikálních procesů, pak následuje vrstva živých organismů (obě tvoří reálný a v místě a čase lokalizovatelný svět). Třetí vrstva je duševní – lidské vědomí a poslední je vrstva duchovna (kultura, která tvoří ideální neprostorový svět). Říše hodnot „kosmos noetos“, existuje mimo skutečnost i vědomí (jako svět idejí u Platona). Každou vrstvu je možné popsat, mezi vrstvami panují zákonité vztahy, které určují povahu reality v celku. Nižší vrstva je obsažena ve vyšší, nikoli naopak. Při prolínání se vrstvy modifikují. V etice Hartmann uznává absolutní charakter mravnosti, ale v zájmu svobodného lidského jednání vylučuje náboženské zdůvodnění mravních norem.¹³⁶

Hartmann k jádru etického fenoménu, tj. vztahu hodnot k vědomí říká: „Kdyby tento vztah byl pouhým poznávacím vztahem, pak by problém, který v něm tkví, byl vyřešen platonským apriorismem (učením o anamnesi). Tento vztah je však nadto také vztahem determinace. Obsahuje otázku: Jak dosahují hodnotové principy svého účinku a vlivu na utváření reálna? Lze snadno pochopit, že vědomí přitom hraje integrující roli, že hodnoty determinují jinak než kategorie bytí, tj. nikoli přímo, nýbrž (pokud vůbec determinují) prostřednictvím vědomí hodnot. Tím však také *etický* apriorismus dostává zcela jiný význam než *teoretický* apriorismus. Má zcela jinou, nesrovnatelně větší metafyzickou váhu. A zde je mez platonské analogie mezi geometrií a etikou. Geometrie jako čisté poznání nepotřebuje vnášet do skutečnosti zákony, které apriorně zří. To, co je skutečné, to již geometrické je, pokud to vůbec geometrické může být. Avšak to, co etika zří a priori, to není ve skutečnu veskrze obsaženo. Skutečnost je sice ve velké míře nasycena hodnotami, není však *formována podle hodnot*, pokud vůbec může být formována. Existují neuskutečněné obsahy hodnot a existuje skutečno, které je v rozporu s hodnotami. Mravně špatné existuje vedle dobrého.“¹³⁷ Otázka apriornosti hodnot je řešena v rámci mnoha filosofických teorií, jelikož etika nemůže předvídat svobodné rozhodnutí či jednání člověka.

¹³⁴ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 17-9.

¹³⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 214.

¹³⁶ Srov. BLECHA, I. et al. (eds). *Filosofický slovník*. s. 162.

¹³⁷ Cit. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 58.

Hartmann v etice rozlišuje tři základní typy hodnot:

- 1) životní hodnoty – ontologický předpoklad mravních hodnot,
- 2) hodnoty statků – kvalitativně specifitější předpoklad,
- 3) hodnoty mravní.

Je žádoucí zaměřenost člověka k výše stanoveným hodnotám, podstatná je hodnotová syntéza na základě interpretace Aristotela (*mesotés*). Např. statečnost je střed mezi zbabělostí a bláznivou odvahou. Hartmannova axiologie hovoří i o konfliktnosti hodnot, která je v současné době aktuální. Některé hodnoty jsou situační a nejsou konfliktní samy o sobě, jiné naopak jsou konfliktní svou povahou. Člověk se pohybuje v reálném světě a hodnoty jsou situovány do světa ideálního. Hodnoty jsou pro člověka výzvou k určitému jednání, ale je to opět jenom člověk, který na ně svým chováním odpovídá, ať již pozitivně nebo negativně. Z napětí mezi reálným a ideálním Hartmann vyvozuje problém otázky svobody (ideální princip „sollen“ oproti reálnému chtění), zákonitostí hodnotové sféry, autonomií svobodného rozhodování a obecným principem žádoucího jednání. Za podstatné považuje autor lidské reagování – hodnotové odpovídání. Člověk se svobodně rozhoduje a podle toho jedná. Tím Hartmann zdůraznil individualitu osobnosti proti principu obecného mravního zákona.¹³⁸

Hartmann říká, že hodnoty mohou a nemusí být uskutečněny. V jejich podstatě není obsaženo, že jim skutečnost musí odpovídat, proto zde může existovat rozpor. Hodnoty existují nezávisle na tom, jak jsou ve skutečnosti naplňovány. Ke skutečnosti mají požadavek, tj. „mají být“, který je oprávněný, i když není splněn. Ptáme-li se tedy na to „Co máme činit?“, hodnoty nám vyjadřují příkazy, co „má být“. Mravně dobré není nikdy zcela skutečné a člověk není nikdy takový, jaký má být. Mezi příkazem a skutečným chováním člověka stojí svobodné rozhodnutí. Když někdo jedná proti příkazu, požadavek se stává nenaplněnou hodnotou, která příkaz vyjadřuje. Neznamená to obžalobu, ale fakt, že člověk je mravní bytostí. Kdyby příkaz byl přírodním zákonem, člověk by ho musel slepě poslechnout.¹³⁹ Autoritativní příkaz, který je nekriticky přijat i samostatně zřetelná hodnota, která určuje účel, jsou ve vztahu k chtění, pro něž jsou vždy stejně apriorní. To platí i pro morální kvalitu smýšlení a vědomí hodnoty této kvality. Je lhostejně, jestli jde o vnější chování (viditelný způsob jednání) nebo o vnitřní postoj člověka. V obou případech je reálné chování měřítkem

¹³⁸ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 29-30, 34.

¹³⁹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 81-82.

etické hodnoty. Rozhodnutí o dobrém či zlém nemůže být převzato ze sféry způsobu chování.¹⁴⁰

Etické hodnoty proto nejde hledat v lidském jednání. Abychom posoudili, zda je či není jednání hodnotné, musíme o hodnotách vědět. Každý člověk má hodnotový cit, kterým se orientuje v kladné nebo záporné hodnotě jednání. Toto „temné mlhavé vědění“ patří ke skutečnosti – tím se etická skutečnost odlišuje od ontologické. Obě skutečnosti jsou stejně reálné, ale etická má něco navíc, to co není vybudováno z ontologických zákonitostí – průvodní hodnotící cit, který jednou odsuzuje a jindy ospravedlňuje. *Etická skutečnost je bohatší než teoretická, protože v sobě zahrnuje skutečnost mravního vědomí.* Mravní vědomí nespočívá v dobrém či špatném rozhodnutí nebo úmyslu, ale v hodnotícím citu, který je mravním měřítkem. Není vždy úplné a neomylné, ale je to pravé vědomí hodnot. Tento fakt není ve své podstatě empirický, protože primární vědomí hodnot je apriorní. Již Kant tento fakt označil za „mravní zákon v nás“. Každý člověk si neuvědomuje každou mravní hodnotu. Když však vědomí hodnoty má, z její přítomnosti v jeho vědomí je uzřena hodnota sama o sobě.¹⁴¹

Vyšší a mravní hodnoty jsou hodnotami osob a aktů. Nenáleží věcem či poměrům, ale jednání, vůli, úmyslu. Na ně se vztahuje schválení nebo nesouhlas, promlouvají ve svědomí, citu odpovědnosti a vědomí viny. Mravní hodnota chování náleží aktu osoby jako hodnotová kvalita. **Poctivost, nevinnost, věrnost, důvěra, čínorodost, obětavost** mají mravní hodnotu samy v sobě. Mravní hodnota netkví v tom, že osoba je hodnotná „pro“ jiné osoby (že je pro ně statkem), ale v tom, že sama má tyto hodnotové kvality. Hodnoty ctností mají čistší bytí o sobě než hodnoty statků. Antická etika byla v tomto matoucí, protože řadila ctnosti pod dobra, tj. statky. Uváděla pouze, že ctnost je nejvyšším dobrem (tím vyjádřila nadřazenost hodnoty ctnosti).¹⁴² Hartmann rozlišuje primární a sekundární poznávání hodnot. Primární se uskutečňuje během růstu morálního vědomí v souvislosti se stále vyššími životními nároky, sekundární provádí filosofie při bádání po podstatě etického fenoménu. Jako zásadní považuje svobodné rozhodování a vůli člověka.¹⁴³

Hartmann vymezuje také rozdíl mezi právní vědou a etikou. Právo přijímá hodnotu jako danou skutečnost, nevymezuje její pojem, ale vztahy a důsledky, které z ní

¹⁴⁰ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 152-153.

¹⁴¹ Cit. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 58.

¹⁴² Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 166-167.

¹⁴³ Srov. ÇAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 41.

vyplývají. Je to praktická věda stejně jako např. medicína – o nejvyšších hlediscích nepojednává, ale předpokládá je. Etika je však věda o nejvyšších praktických hlediscích. Proto právní věda a cit mohou mít pro etiku jen omezený orientační význam. Vedou více než k hodnotám k systému jejich důsledků. Je to etika, která musí určit hodnotu jako takovou.¹⁴⁴ Normativnost je v Hartmannově pojetí jedním ze základních působení hodnot. Pokud je skutečnost hodnotná, je normativností potvrzena. Pokud tomu tak není, vystupují vůči ní hodnoty jako žádoucí skutečnost.¹⁴⁵

Ve svém díle *Estetika* Hartmann k hodnotám užitku a prostředků přidává hodnoty estetické, hodnoty slasti a hodnoty poznání. Jeho estetická koncepce vnímání, na rozdíl od etické (v díle *Etika*) nevychází tolik z platonismu a jeho idejí, ale je více opřena o empirii.¹⁴⁶ „Životem v ideji“ rozumí vnášení něčeho ideálního do reálně prožívaného světa. Člověk neumí vystoupit ze své perspektivy, a proto si nemůže klást otázky nad její rámec – nevíme, zda vedle smyslu, který světu dáváme a vedle hodnot, na které odpovídáme, existuje nějaký jiný smysl. K tomu bychom museli zaujmout jiné, např. Božské (absolutní stanovisko), a to je nám odepřeno.¹⁴⁷

Realizace hodnot v životě se děje skrze vědomí hodnot, smýšlení, vůli a jednání. Jen tam, kde se člověk zasazuje o zřenu hodnotu, může být tato hodnota tvořivě realizována.¹⁴⁸ Jediným nositelem hodnot je subjekt. Tyto hodnoty jsou relativní vůči osobě jako jejich nositeli. Subjekt je osobou právě jako nositel mravních hodnot. Mravně hodnotné je takové chování, které je sebenasazením osoby za účelem orientovaným mravním hodnotovým principem. Subjekt je zapojen jako hybná síla a klade své účely sobě samému. Jedná se o dva transcendentní akty, které po sobě následují: akt kladoucí a akt provádějící. Oba mají nezávisle na sobě svůj prostor svobody. Za oba nese subjekt odpovědnost, případně vinu. Proto je v těchto aktech osoba nositelem dobra i zla a celé škály mravních hodnot i jejich záporů.¹⁴⁹ Podle Hartmanna není každý schopen zření hodnot, ne každý má vhled, etickou zralost a duchovní niveau, aby skutečnost viděl takovou, jaká je. Nicméně existuje obecnost, nutnost a objektivita hodnotových soudů a idejí.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 90.

¹⁴⁵ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 143.

¹⁴⁶ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 51.

¹⁴⁷ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 70-71.

¹⁴⁸ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 191.

¹⁴⁹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 211-212.

¹⁵⁰ Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 56.

Z Hartmannova pojetí hodnot můžeme tedy předpokládat, že svět není hodnotově neutrální, nýbrž nás vybízí k neustálému hodnotovému odpovídání. Člověk tak aktualizuje svět skrze své smysly a hodnotové dimenze.¹⁵¹

3.1.3 Dietrich von Hildebrand (1889-1977)

Oproti ateisticky smýšlejícímu Hartmannovi, klade Dietrich von Hildebrand důraz na etické východisko ctností, především při jednání ve vyhrocených životních situacích. Proto je možné říci, že spíše navazuje na Schelerův personalismus. Základním předpokladem je skutečnost, že člověk skrze náboženství může získat vhodný postoj k eticko-axiologické oblasti – tím do ní zařazuje náboženské hodnoty. Jeho univerzalizmus je bohužel omezen tím, že takto ateisty vyřazuje ze souboru těch, kteří mají schopnost zaujmout adekvátní postoj. V jeho náboženské filosofické linii pak pokračoval především již dříve zmiňovaný Robert Spaemann.¹⁵² Von Hildebrand tvrdí, že je nesprávná představa, když si myslíme, že láska k rodičům, manželovi, dětem a přátelům je neslučitelná s náboženskou dokonalostí a že mezi těmito kategoriemi lásky není nejmenší neshoda. Podle něj je úkolem člověka jako stvoření přetvářet každou přirozenou lásku v Kristu, která tak má absolutní primát. Žádná láska nemůže být překážkou totálního se odevzdání Bohu.¹⁵³

Podle von Hildebranda mravní jednání motivují významné hodnoty, ale i mimomorální faktory. Důvěru klade v „danost“ - hodnota určuje hodnocení a oblast hodnot má hierarchickou strukturu. Z toho vyplývá, že struktura hodnot je na člověku nezávislá, a přesto souvisí s lidskými aktivitami. Hodnota je vlastností bytí, nezávislá na žádostech, vůli a subjektivním hodnocení, ale je objektivně významná, pravdivá a platná. Je také univerzální motivací lidského jednání. Von Hildebrand rozděluje hodnoty do dvou úrovní:

- 1) ontické nebo ontologické hodnoty (nižší, jsou předpokladem vyšší hodnotové sféry, protože člověk je inteligentní, je obrazem Božím, tedy je na vyšší úrovni než zvíře),
- 2) kvalitativní (od nejnižší po nejvyšší úroveň: hodnoty vitální, intelektuální, mravní. Volně ještě přiřazuje hodnoty estetické. Tyto hodnoty nejsou závislé

¹⁵¹ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 71.

¹⁵² Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 74.

¹⁵³ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kůň ve městě Božím*. s. 42.

na nositeli, předpokládají osobní angažovanost každého člověka). Jako hlavní rysy mravních hodnot uvádí **odpovědnost a svědomí**. Mravní hodnoty pramení ze svobody člověka a odkazují do náboženské oblasti.¹⁵⁴

Ve svých metodologických zásadách se však staví proti Kantovi i Aristotelovi v tvrzení, že mravnost nelze odvodit ani ze struktury lidské racionality, ani z lidské přirozenosti. Je svébytnou dimenzí lidského bytí ve světě. Čím je stupeň bytí vyšší, tím lépe integruje hodnoty.¹⁵⁵ Zdůrazňuje roli platonismu, který se vyznačuje kontemplací a hlubokou úctou s pohledem vzhůru pro ty, kdo hledají filosofický podklad pro učení církve. Varuje před těmi, kdo chtějí tvořit „novou filosofii“. Filosofická „obnova“ nesmí podkopat základní pravdy, které předpokládá křesťanské zjevení a které jsou uznávány tradiční filosofii.¹⁵⁶

Von Hildebrandova „hodnotová odpověď“ je kognitivní reakcí člověka na výzvu hodnotové sféry a ve smyslu materiální etiky má také afektivní obsah. Rozlišuje tři typy hodnotových odpovědí:

- 1) teoretickou, kde je předpokladem teoretické poznání,
- 2) volní, která znamená realizaci vnitřního stanoviska člověka,
- 3) afektivní, která souvisí s oběma předcházejícími (např. radost, láska, smutek, strach, naděje. U ní je podstatná motivace. Může být motivována objektivním dobrem pro člověka nebo subjektivním uspokojením nebo obojím.¹⁵⁷ Např. to, že někoho miluji je hodnotou, je to dobro samo sobě. Existovat pro lásku znamená pochopit milovanou osobu a milovat ji, znamená moje štěstí.

Von Hildebrand rozeznává tři osobnostní centra, z nichž pak vychází kvalita mravních postojů člověka:

- I. Centrum pokorné a milující – pozitivní morální postoje (adekvátně odpovídající na výzvu hodnot).
- II. Centrum závistivé, pyšné a pomstychtivé (jeho výsledkem je selhání vůle).
- III. Centrum žádostivostí a marnivostí (které fixuje člověka na svou vlastní osobu).

Tato centra v životě působí v různých konfiguracích a vyjadřují dualismus dobra a zla v člověku. Z nich vycházejí osobnostní typy – např. bojující (v člověku zápasí protiklady dobra a zla), kompromisní (v člověku koexistují protiklady, mohou to být např. stoupenci idolů, kteří z ušlechtilých pohnutek páchají zlo) a diskontinuitní

¹⁵⁴ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 78-79.

¹⁵⁵ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 80-84.

¹⁵⁶ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kůň ve městě Božím*. s. 68-69.

¹⁵⁷ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 85-88.

(u člověka, u kterého se dobré a zlé stránky střídají). Pro hodnotovou odpověď a z ní vycházející dobré jednání a rozhodování, je podstatná vnitřní zakotvenost v mravně-pozitivním centru člověka. Povaha hodnotové skutečnosti se sjednocuje ve třech elementech:

- 1) poznávající identifikace hodnoty,
- 2) afekce na výzvu hodnoty,
- 3) nadaktuální hodnotová odpověď.

Realizace „nadaktuálnosti“ či nadčasovosti vůle znamená skutečnost, která se nemůže rozplynout v časovosti a z ní též vyvodit.¹⁵⁸

Mravnost a hodnotová odpověď souvisí s lidskou svobodou. Vůle je svobodnou příčinou volního aktu, podmínkou mravnosti je odhalení duchovního osobnostního centra, které poukazuje k člověku jako Božím stvoření. Tento fakt umožňuje aktualizaci člověka samotného, protože člověk skrze svou vůli transformuje množství faktorů z okolí, které ho ovlivňují. U von Hildebranda svobodná vůle motivuje a volí cíl, proto vytýká Aristotelovi pojetí svobody vůle pouze jako omezené sféry prostředků. Rozhodování mezi dvěma pozitivními hodnotami a hodnotový konflikt, o němž mluví Hartmann, von Hildebrand nerozebírá.¹⁵⁹ V této lidské epoše vidí probuzení smyslu pro sociální zodpovědnost, ale také přehnané zdůrazňování práv, ubývání vděčnosti a odklon od smyslu darování. To vede k odlišťování společnosti a ke sklonu nahrazovat osobní velkodušnost institucemi a zákony. Mizí radost z toho, že dostáváme něco, co nemůžeme považovat za své právo. Pomocí státních zákonů vnucujeme morální postoje (ctnosti), které by měly spontánně vyplynout z mravního svědomí jednotlivce.¹⁶⁰ V naší společnosti jsou pozitivní a negativní kategorie a kategorie pravdy a nepravdy nahrazovány otázkou „Co je působivé?“ Pravda a nepravda se tak ztrácí, otázka prozrazuje přání po verifikaci přírodovědeckých hypotéz a její rozšíření na poslední metafyzickou skutečnost.¹⁶¹

V případě subjektivních aktivit uvádí von Hildebrand tři „sféry mravnosti“

- Jednání.
- Imanentní (bytostně vlastní) činnost či vnitřní postoj.
- Ctnosti.

¹⁵⁸ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 88-90.

¹⁵⁹ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 90-92.

¹⁶⁰ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kůň ve městě Božím*. s. 93.

¹⁶¹ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kůň ve městě Božím*. s. 98.

Lidské postoje mají povahu aktů (např. pokání a odpuštění) nebo imanentní činnosti kontemplativního rázu (láska, radost, úcta). Aktivní vnitřní činnosti jsou zaměřeny na pokoření pýchy a sobeckosti, čímž pokořují negativní centra v člověku v pozitivním smyslu slova. Kdo prosí o odpuštění, přiznává křivdu vůči druhému. Pokání je postoj, který z morálního hlediska znamená „nový začátek“.¹⁶²

Mezi sférami mravnosti jsou dle von Hildebranda nejdůležitější ctnosti – trvalé kvality charakteru, které se opírají o vhodné hodnotové odpovědi mravního typu. Ctnosti se jednáním dále rozvíjí a aktualizují. Uvádí např. **čistotu, velkomyslnost, opravdovost, spravedlnost a pokoru**. Hodnotová odpověď jako celkový mravní postoj stojí nad ostatními sférami realizace mravnosti, tj. nad jednáním a imanentními činnostmi. Vnitřní postoje a volní jednání jsou předpokladem ctnosti jako charakterové vlastnosti. Ale i opačně – ctnosti se promítají do postojů a volního jednání (v jednom ohledu je ctnost výsledkem, ve druhém základem jednání).¹⁶³

Faktory mimomravního charakteru (hlavně emocí) vycházejí z lásky, která pozitivně ovlivňuje postoje, jednání i vlastnosti lidského charakteru. Zdrojů mravnosti je devět, jsou to:

- I. Hodnotová odpověď – mravně významné hodnoty a statky, nejvyšší je láska.
- II. „Poklad dobrotivosti“ – milosrdenství, vztah ke Kristu.
- III. Obecná odpověď na objektivní dobra či statky – mravnost je motivována nejen morálními faktory (někoho těší „hodnota skutečnosti“, někoho to, co pro něj má objektivně pozitivní význam jako statek).
- IV. Odpověď na objektivní statky v nás samých – např. úsilí o štěstí. Když prožijeme dobro, cítíme vděčnost. Nesměřuje k hodnotě, ale k prokázanému dobrodiní.
- V. Poslušnost vůči „pravé autoritě“ (církvi, rodině).
- VI. Dobrovolný závazek či slib mravnosti.
- VII. Sféra práva – právní závaznost norem (právo = prafenomén).
- VIII. Metafyzická situace člověka – primární motivační zdroj, který znamená podřízenost člověka normám, které vyplývají z jeho základního postavení ve světě (diktát „zákonů podstat“). Von Hildebrant konkretizuje svou etickou zásadu: „*Adequatio voluntatis et cordis ad valorem*“ (Volný překlad – stejná míra vůle a srdce vedou k hodnotě). Podle něj u hodnot nejde o subjektivně

¹⁶² Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 93-94.

¹⁶³ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 95-96.

relativní záležitost, ale o „absolutní poznání pravdy“, které člověka osvobozuje a vede ho k mravní svobodě.

- IX. Motivace jako taková. Může být např. smíšená (zachránce lidského života touží po odměně; pokud motiv odměny nepřevládne, není „nehodnotou“, ale přesto vrhá na mravní jednání stín. Existují dobré činy s negativní motivací nebo naopak špatné jednání na základě dobrých úmyslů.¹⁶⁴

Důležité věci v lidském životě chápeme pozitivně nebo negativně. Z toho vyvozujeme svou hodnotovou odpověď. Ale hodnota může být v činu samotném (např. v zachránění), nejen v našem jednání. Rozdíl mezi hodnotou a objektivním dobrem pro člověka je jako rozdíl mezi tím, co je důležité a cenné vždy za každé okolnosti a tím, co je důležité pro nás jako objektivní dobro nebo v konkrétním případě, co nás subjektivně uspokojí. Tzn., že hodnoty mají vnitřní důležitost, která není závislá na tom, jaký účinek v nás vyvolává. Von Hildebrand ve své axiologii tak ukazuje, že hodnoty mají objektivní platnost.

Svobodná vůle člověka a její velikost spočívá v možnosti vyhovět požadavku objektivních hodnot vzdor všem odporujícím instinktům, náladám nebo jiným překážkám. Podstata transcendence člověka vychází z dvojího souhlasu – jak rozumu, tak vůle s objektivní skutečností. Jedná se o poznání pravdy a svobodný úkon vůle, ve kterých člověk jedná podle mravně významných hodnot. Člověk má na základě své vnitřní svobody vůle moc zvítězit nad svým egoismem, pýchou a žádostivostí. Vnější nucení k nějakému způsobu jednání by ohrožovalo podstatu svobodného člověka a jeho transcendenci. Nemohl by svobodně vykonat to, co poznává jako dobré, a co je povolán učinit. Existence člověka ve společnosti předpokládá schopnost transcendovat sebe sama a přijímat závazky. Poslušnost k mravním závazkům vytváří dokonalou transcendentní podobu člověka.¹⁶⁵

Pokud se jedná o kulturu, von Hildebrand má za to, že proměny jejích prvků v dějinách jsou odůvodněné. Ale je rozhodující otázka, zda daná kultura má nějakou hodnotu nebo nemá. Kultury mají mnoho hodnot, stejně jako je pluralita národního charakteru. Jedná-li se o etickou pravdu a především o náboženství, je pluralismus zlem. Velké etické a náboženské pravdy jsou určeny k tomu, aby zakořenily v lidech.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 96-99.

¹⁶⁵ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kuň ve městě Božím*. s. 123-124.

¹⁶⁶ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kuň ve městě Božím*. s. 100.

Představa automatického pokroku v dějinách není dokázána a je velmi iluzorní. Může existovat mravní a náboženský pokrok v životě jednotlivce. Ale ten nemá nic společného se změnou přesvědčení, za předpokladu, že spočívá na přiměřených životních pravdách a hodnotách. Pravý pokrok v sobě obsahuje vytrvalost, kontinuitu a věrnost k nezměnitelným hodnotám. Vztahuje se na změnu míry, v níž směřujeme k cíli svého života. Cíl se nemění, ale my rosteme v plnění mravních povinností, v dosažení morálních ctností a v mravním uvědomění a vytrvalosti. Právě tak existuje pokrok na úrovni společenství. Souvisí s vyšší konformitou mezi životem člověka, společenství a neměnnými Božskými normami. Pokud člověk prožije mravní obrácení nebo obrácení tím, že se zřekne morálně špatných idejí, překoná mravní slepotu vůči hodnotám a najde cestu ke skutečné mravnosti.¹⁶⁷

3.2 Axiologie v psychologii

Pro postulování hodnot je důležitá lidská emocionalita, tedy jaké pocity člověk zažívá ve vztahu k ostatním objektům. Proto je důležité vzít v úvahu psychologický aspekt světa hodnot. Pocity jsou ovlivněny lidským úsudkem a zkušeností a nejsou nikdy neutrální. Kladné pocity vedou ke kladným hodnotám, záporné k záporným. Subjektivní hodnoty existují v souvislosti s jedinečností každého člověka jako osobnosti a jeho rozhodování o hodnotách. Hodnoty jsou realizovány jako výsledek svobodné volby, jako činnost, za kterou je člověk odpovědný.¹⁶⁸

Carol Gilliganová hovořila ve své knize *Jiným hlasem o rozdílné psychologii mužů a žen* rozlišila etiku a hodnoty na mužské a ženské. Mužská etika staví na zodpovědnosti a povinnosti, jejími hodnotami jsou spravedlnost, ctnost, právo. Ženská etika je etikou péče, solidarity, lásky a mezilidských vztahů.¹⁶⁹ Psychologie analyzuje hodnoty z aspektu osobnosti, charakteru a postojů člověka. Každé lidské jednání také musí být emocionálně akceptovatelné. Jediná naděje našeho rozumu záleží v tom, že si zřetelně představíme následky našeho chování, a tím vzbudíme silnou emoční reakci. City jsou nejspolehlivějšími rádci vzhledem k pozitivnímu nebo negativnímu jednání až k přežití. Od narození jsme vystaveni prostředí, které nás formuje, podléháme vývojové posloupnosti vznikající z pudově emočních motivací,

¹⁶⁷ Srov. von HILDEBRAND, D. *Trojský kůň ve městě Božím*. s. 111-112.

¹⁶⁸ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 28-29.

¹⁶⁹ Viz GILLIGAN, C. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Prah: Portál, 2001. 191 s.

nezbytných pro získávání životních zkušeností, týkající se potřeb kontaktu, lásky, agrese, osamostatňování se, zvládnání mužské nebo ženské role. To vše nemusí být podporováno okolím, tedy verbálně označeno, a tím vědomé. Mnohé zůstává v lidském nevědomí.¹⁷⁰

Existuje mnoho psychologických přístupů k osobnosti a jejímu jednání, za základ považují psychoanalýzu. Lidské zážitky jsou prostřednictvím řeči (racionální logikou) jen deficitně zprostředkovatelné a sdělitelné. To potvrzuje psychoanalýza svým konceptem iracionálních a vědomých procesů (působením pudu smrti, archetypů nebo potlačené agresivity), které ovlivňují naše myšlení, ale zároveň vkládá naději do lidského sebepoznání, což zatím nepřináší očekávané výsledky. Člověk je uzavřen do své dějinné epochy a těžko si představí, co bude za tisíc let.¹⁷¹ Sigmund Freud a další analytičtí psychologové se zabývali třemi subsystemy, které existují ve struktuře osobnosti člověka a neustále mezi sebou soupeří. Jsou Id, Ego a Superego. Z hlediska hodnot je nejpodstatnější Superego, které obsahuje omezení a zákazy, které jsou dítěti ukládány rodiči, a dítě je v sobě zvnitřňuje. Superego lze definovat jako moralizující sílu v osobnosti, založenou na principu dokonalosti. Lidé, u nichž se Superego nerozvinulo, cítí málo viny i po velkých mravních přestupcích.¹⁷² Veškeré roviny osobnosti – chování, myšlení, zdravotní stav, pocity a motivy souvisejí s mezilidskými vztahy jako příčina nebo jako následek. Vždy jde o choulostivou rovnováhu v psychice člověka. Mezilidské interakční vzorce formují osobnost, která se pak relativně stabilně udržuje v soužití s dalšími vztahovými osobami. Zdravá osoba má sklon k umírněné, samostatné a přátelské pozici vůči druhým lidem, naproti tomu narušené osobnosti jsou zásadním způsobem narušené v základních lidských motivech vazeb k druhým lidem, v žebříčku hodnot a v autonomním odlišování se od ostatních.¹⁷³ Psychologii hodnot ve vztahu k osobnosti a jejím postojům velmi důkladně popsal Panajotis Cakirpaloglu ve své knize *Psychologie hodnot*.

Ve 20. století se hodnotami zabývala psychologická axiologie, např. psychoanalýza, která se zabývala strukturou a dynamickými vlastnostmi osobnosti. Proto uvedu krátký exkurs do psychologických pohledů, které považuji jako zásadní pro etickou orientaci z hlediska hodnot. **Sigmund Freud** (1856 -1939) osobnost člověka označil jako dynamický systém vzájemně se ovlivňujících podsystémů, které slouží ke snížení

¹⁷⁰ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 35 – 36.

¹⁷¹ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 10.

¹⁷² Srov. DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. s. 22 – 23.

¹⁷³ Srov. TRESS, W. *Základní psychosomatická péče*. s. 45.

vnitřního napětí. Součástí dynamické složky osobnosti jsou hodnoty – převážně nevědomé pohnutky, které sídlí v oblasti Id a idealizované morální standardy, které jsou v Superegu. Vývoj hodnot souvisí s vývojem Superega.

Superego podle něj obsahuje tři složky:

- 1) Svědomí, které obsahuje zvnitřněné mravní normy a zákazy.
- 2) Sebezpozorování (druh sebekritiky).
- 3) Ideály s hodnotovými projekcemi a představami o ideálním já.

Každá část Superega je sídlem idealizovaných hodnot. Automaticky to ale vylučuje přítomnost těchto hodnot v Egu. Vývoj hodnot souvisí s vývojem Superega, které se pak stává nositelem kulturních tradic a trvalých hodnot. Podstatu hodnot vytváří rodičovské vedení formou zákazů a příkazů, které vede k potlačení sociálně a mravně nežádoucích tendencí z oblasti Id. Kontroverzní je u Freuda tvrzení, že vývoj morálky tak končí již v dětství.¹⁷⁴

Zdůrazněním iracionálních obsahů Freud podtrhl význam emocí a pudů, které působí z nevědomí na proces tvorby hodnot. V případě akceptování požadavku ze strany sociálního okolí se nově vzniklé hodnoty mohou stát součástí hodnotového systému skupiny. Jejich akceptování nemusí tedy probíhat vždy vědomě a racionálně, ale automaticky a intuitivně a na základě biologických principů. Člověk si proto nemusí být vědom hodnot, které jeho jednání určují. Je proto nezbytné považovat nevědomé procesy mezi individuálně žádoucím a společensky nežádoucím za významné. Gordon Allport ve své personalistické psychologii používá pojem nevědomí pro hodnoty, které nemají dostatečně definované cíle nebo pro tendence, které jsou nedostupné verbálnímu zpracování. Rovina vědomost – nevědomost posunula kupředu pochopení pro lidské jednání.¹⁷⁵

Reformu psychoanalytické teorie přinesla tzv. Ego-psychologie. Jejími představiteli byli např. Heinz Hartmann, Anna Freudová a Melanie Kleinová. **Heinz Hartmann** (1894 - 1970) prokázal, že v počátečním období vývoje člověka existují Id a Ego jako nezávislé procesy. Tyto procesy v Egu čerpají energii z vlastních zdrojů, které vznikají neutralizací agresivních a sexuálních tendencí. Tak se jedinec úspěšně přizpůsobuje svému okolí a řeší vzniklou situaci na základě své poznání. Podle Hartmanna je sídlem hodnot nejen Supergo, ale také Ego. Ego řeší adaptační a ostatní problémy ve vztahu ke svému okolí – tyto jeho funkce generalizují, integrují

¹⁷⁴ Srov. ČAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 109-110.

¹⁷⁵ Srov. ČAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 115.

a akceptují hodnoty. Ego proto kriticky posuzuje sociální a kulturní normy a přizpůsobuje prostředky a cíle nárokům Superega a společenské reality. Ego se umí hodnotit samo, zároveň také testuje vlastní a kulturní mravní hodnoty. Superego se vyvíjí, je to dynamická složka osobnosti, pružná pro změny, které vyžadují individuální hodnoty. Schopnost hodnocení vychází ze spolupráce Ega a Superega a je ukazatelem míry zralosti člověka. Racionální procesy pak vedou k přijetí optimálního řešení. Podle Hartmanna je sídlem hodnotového potenciálu osobnost a kultura. Hodnotové rozdíly mezi lidmi se dají vysvětlit faktorem zkušenosti. Životní zkušenost působí jako filtr, který třídí hodnoty na přijatelné a nepřijatelné. Přijatelné se zapojují do struktury osobnosti, nepřijatelné se do hodnotového systému nedostanou.¹⁷⁶

Alfred Adler (1870-1937) je považován za teoretika osobnosti. Rozešel se s Freudem a založil vlastní, více humanistické učení. Podle něj jsou psychologické jevy produkty společnosti, nikoli vnitřní struktury osobnosti. Hlavním pojmem je u něj pocit méněcennosti, který je základní pro vývoj jedince a hlavní motiv jeho individuálního růstu. Jeho zájem o hodnoty je součástí i jeho definice osobnosti – „člověk je jedinečná konfigurace motivů, rysů, zájmů a hodnot“. Hodnoty se projevují také v jeho definici charakteru („duševní stav nebo způsob, kterým se člověk chová k vlastnímu okolí a hlavní linie, podél které se uskutečňuje jeho potřeba uznání ve vztahu k sociálním pocitům“). Zajímá se o jednání člověka a přistupuje k němu prostřednictvím fenomenologické analýzy. Adler zavedl pojem „kreativní Já“. Jeho podstatou jsou hodnoty uspořádané do dynamických systémů, které pak jako dynamické celky odpovídají za úspěšnost adaptace člověka a další růst osobnosti. Hodnoty pro Já zajišťují podmínky pro jedinečný rozvoj osobnosti a naplnění specifického životního stylu člověka. Protože člověk je hlavně sociální bytost, kolize jeho vztahu ke společnosti může vyvrcholit jako sociálně-patologická anomálie, kterou je postižen charakter. V případě, kdy jedinec cítí, že jsou mu společenské formy vnucené, vyvíjí se u něj tzv. „charakteropatie“ jako specifická porucha charakteru, při které roste patologická touha po moci na úkor přirozeného altruismu. Adler objasňuje moderního člověka – jeho touhu po moci a kariérismu. Moderní společnost tak určuje morálku, etické normy a hodnotové preference na základě patriarchálního způsobu myšlení a stereotypních úvah o rozdílech mezi mužem a ženou. Proto je v této společnosti hodnotné a žádoucí vše, co souvisí s mužskou identitou (**síla, vítězství,**

¹⁷⁶ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 118-119.

odvaha). Dominantní mužský šovinismus určuje hodnotové preference, spokojenost s vlastní existencí i interpersonálními vztahy. Adler vychází z kulturního či hodnotového utilitarismu – hodnotné je to, co je společensky prospěšné. K hodnotám přistupuje teleologicky – člověk je schopen myšlenkově i citově se povznést nad aktuální problémy, má-li svůj cíl nebo víru v jeho úspěšnost. Tím připomíná Franklovu „vůli ke smyslu“, která vede k budování pozitivní a humánní psychologie zaměřené na psychické zdraví a odpovědnou existenci člověka.¹⁷⁷

Carl Gustav Jung (1875-1961) považuje mravnost za instinktivní regulativ jednání a individuální záležitost. Zdrojem dobra je samotný člověk, jeho archetyp, ve kterém je zakódována tendence k rozlišování dobra a zla. Toto nevědomí člověka přesahuje, je transcendentní. Jung se pokoušel také o měření hodnot na základě hodnocení intenzity. Hodnota závisí na množství energie, kterou člověk vnáší do částí své osobnosti. Jsou to ideje, pocity, fenomény. Pokud jsou vysoce hodnocené, stávají se zdrojem motivační síly a iniciují lidské jednání. Základem hodnoty je představa o budoucím cíli. Rozděluje hodnoty na objektivní a subjektivní. Objektivní souvisí s kulturou, mravními požadavky a normami a nejsou měřitelné. Subjektivní jsou měřitelné z hlediska validity a reliability (nezávisle na tom, zda je hodnota vědomá nebo nevědomá). Pro analýzu hodnot je důležitý jeho pojem „komplex“, což je citově zvýrazněný obsah, jehož důsledkem je hodnotami prosycený prožitek nebo jednání. Jádro „komplexu“ má energetický náboj, který určuje míru citového prožívání. Souvisí s kolektivními nevědomými obsahy, archetypy. Archetypy jsou vyjadřovány symboly představujícími zkušenosti předchozích generací, které se dědičně přenášejí na všechny lidi. Jsou syceny hodnotami a působí na lidskou psychiku a chování. Mezi hodnotově nejvýznamnější archetypy patří Bůh. Představa Boha se objevuje u všech kultur a národů a je proto legitimní pro zkoumání obsahů hodnot. Hodnotovou náplň tohoto archetypu Jung chápe jako nejvyšší. Další jeho pojem „hodnotový náboj“ charakterizuje energii z kolektivního nevědomí, která se uvolňuje pomocí symbolu (např. Boha). Archetypy obsahující trvalé hodnoty dobra a zla mají svůj základ v mytologické podstatě člověka. Lze jimi vysvětlit původ náboženství a odolnost takových systémů čelit historickým změnám. Jung také rozpracoval hodnoty ve vlastní typologii osobnosti, která vychází z extroverze a introverze a vytváří osm hodnotových podstat člověka podle dominance psychických funkcí – *myšlení, citění, čítí a intuice*. Vnímá

¹⁷⁷ Srov., cit. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 122-126.

proces tvorby lidských hodnot jako přeměnu libida skrze symboly. Předpokládá účast kulturních a historických podmínek, neboť jejich přítomnost modeluje specifickou hodnotového projevu.¹⁷⁸

Humanistický analytik **Erich Pinchas Fromm** (1900-1980) vybudoval svůj přístup na axiologickém postoji, že hodnoty existují uvnitř člověka a lidská bytost je tou nejvyšší hodnotou. Hlavním zdrojem etického chování je lidská přirozenost. Její podstatu tvoří tendence pro dobro a růst. O psychoanalýze tvrdí, že přehlédla fakt, že lidská osobnost se nedá pochopit, pokud člověk není nahlížen v jeho celistvosti, která zahrnuje jeho potřebu znát smysl svého bytí a najít normy, podle kterých by měl žít. Rozlišuje *humanistickou a autoritářskou etiku*. Principem humanistické etiky je dobro a blahobyt člověka, je to předpoklad realizace jeho možností. Plně odpovědný člověk, u kterého hodnota lidské existence převyšuje všechny ostatní hodnoty, je schopen dosáhnout nejvyššího stavu vývoje. V autoritářské etice je jediným zdrojem etických norem iracionální autorita, která rozhoduje, co je dobro nebo zlo. Např. etika autoritářského státu používá instituce k modelování morálky občanů – jako u nacistického projektu mravní rodiny. Jejím psychologickým mechanismem je strach z autority a z trestu za nelояální morálku. V současné společnosti určuje hodnotu trh, proto typické kvazihodnoty tržního charakteru jsou **přizpůsobivost, ambice, zájem o okolí, kvazispontaneita a agresivita**. Jedinou možnou alternativou je pak *etika lidského rozumu*. Rozum je zdrojem autentických hodnot, vytváří pravidla jednání a volí cíle, které odpovídají štěstí a důstojnosti člověka. Racionálními procesy lze proto dojít k podstatě dobra a zla. Hodnoty a preference podle Fromma určují míru duševního zdraví člověka. Rozlišuje pět základních lidských potřeb:

- 1) Vztahovost – pozitivní vztah k okolí se projevuje hodnotou altruistické lásky (projevuje se jako **péče, odpovědnost, úcta a porozumění**).
- 2) Transcendentnost – touha po **kreativitě**. Blokování tvořivé lidské přirozenosti narušuje osobnost i interpersonální vztahy.
- 3) Jednota se světem – schopnost sebepoznání a uvědomění si spolužití s ostatními lidmi (**bratrství, soucit, spolupráce, solidarita**).
- 4) Identita – tendence osobnosti k budování stabilní a společensky uznávané vlastní legitimacy (**sebepojetí**). Konformismus považuje za únik člověka před moderní společností.

¹⁷⁸ Srov. ÇAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 171-180.

- 5) Orientace ve světě – potřeba vlastního životního cíle, kterého člověk dosáhne díky rozumu, zkušenosti a kulturnímu dědictví (**orientace, oddanost**).

Člověk musí být chápán ve své celistvosti – nevolí, zda má nebo nemá mít ideály, rozhoduje o jejich podobě a obsahu. Ideál je stabilizačním prvkem osobnosti, který stimuluje vnitřní rovnováhu a harmonizuje vztahy s okolím. Tento proces podporuje systém hodnot, mezi které Fromm počítá **rozum, produktivitu, pravdivost a prospěšnost**.¹⁷⁹ Fromm také poukazoval na lidský postoj „mít či být?“. Člověk chce vlastnit všechno – materiální věci i ideje, pro někoho to znamená jediný způsob, jak si vytvořit vlastní svět hodnot. Orientace na „vlastnění“ je základem tzv. *hodnotového fetišismu*. Moderní doba se vyznačuje tímto jevem, který se projevuje jako spotřebitelský přístup k životu. Hodnotový fetišismus je založen na iluzi, že svět stojí na věčném světě hodnot a podřizuje člověka manipulaci zvnějšku.¹⁸⁰

Příspěvkem humanistické psychologii je klientocentrický přístup **Carla Ransoma Rogerse** (1902-1987), který je hojně využíván v pomáhajících profesích. Rogers vychází z předpokladu, že životním cílem každého jedince je jeho individuální růst, což je univerzální lidský cíl, kterého chce každý člověk vědomě či nevědomě dosáhnout. Růst osobnosti probíhá souběžně s tvorbou individuálního systému hodnot. Souvisí s integrací prožitků, ke kterým cíle směřují. Hodnocení považuje za dynamický vývoj člověka, který se mění díky stále se měnícím podmínkám a vyhýbá se neúčinnému jednání. Předpokladem růstu člověka jsou tři psychické kvality – **upřímnost** (schopnost otevření se druhým), **přijetí** (bezpodmínečný pozitivní vztah k lidem) a **empatie** (schopnost přijmout cizí emoce a myšlenky takové, jaké jsou). Rogers se přiklání k tradičnímu učení čínského filosofa Lao-c', že „jediný pravý způsob konání je bytí“, který v existencialistickém znění je „buď tím, jaký doopravdy jsi“. Podle této nejvyšší hodnoty lze žít jen v opravdovém kontaktu dvou jedinců otevřených pro vzhled do vlastního nitra a prožívání druhých osob. Tento princip Rogers uplatňuje ve svých terapeutických procesech. Hodnota „dobrý život“ u něj předpokládá **otevřenost vůči vlastnímu i cizímu prožívání, tendence k úplnému prožití každého okamžiku a důvěřování vlastnímu organismu**.¹⁸¹ Humanistický přístup k hodnotám je proto holistický. Jedinec je racionální a odpovědný za své jednání, má svou hodnotovou orientaci, která jeho život směřuje.

¹⁷⁹ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 136-143.

¹⁸⁰ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 14-15.

¹⁸¹ Srov., cit. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 214-218.

Z hlediska lidské psychologie existenci každého z nás pohání pud sebezáchovy a touha po sebenaplnění. Trvalé hledání smyslu života je snahou, aby člověk přežil jako jednotlivec, vzájemná solidarita pomáhá přežití lidského rodu. Motorem života je uspokojování pocíťovaných potřeb. Když se subjektivně pocíťovaná potřeba dostane do rozporu se skutečností, stává se z ní žádaná hodnota a vzniká psychické napětí. V různých fázích života se potřeby a hodnoty člověka mění. K pochopení volního jednání člověka významně přispěl humanista **Abraham Maslow** (1908-1970), který vytvořil hierarchický model fungování lidské psychiky. Jeho pyramida začíná od fyziologických potřeb. Je-li člověk hladový, nejdůležitější pro něj je uspokojení hladu. Když je tato potřeba uspokojena, na druhém místě se ocitá potřeba bezpečí, jistoty a orientace v životní situaci. Při naplnění tohoto motoru rozvoje nastupuje u člověka potřeba náležitosti a lásky, tzn. hledání příslušnosti k lidské skupině. Může to být rodina, komunita, organizace, obec, církev, národ nebo jakákoli jiná libovolná skupina osob. Výše v hierarchii se nalézá potřeba úcty, která je uspokojována ze dvou složek – sebeúctou či sebehodnocením a úctou jiných, což je výsledek hodnocení okolí a společnosti, ve které se člověk nachází. Na vrcholu Maslowovy pyramidy je **sebeaktualizace**. Psychologie proto předpokládá, že touha po seberealizaci je hlavní hybná síla osobnostního rozvoje člověka, která nepřichází „zvenčí“, ale je umístěna uvnitř člověka. Jsme tedy vnitřně motivováni akceptovat určitý systém hodnot a nadále se rozvíjet. To vede člověka k jednání, které přesahuje jeho bezprostřední zájmy. Hledá širší smysl života, který vede k užitečnosti pro své okolí.¹⁸² Seberealizující se lidé dosáhli vrcholu hierarchie potřeb. Sebehodnocení je proto typem sebereflexe člověka, uznáním platnosti hodnot. Vyjadřuje smysl jednání, jak mu člověk rozumí, jaké si vytváří představy o skutečnosti a jejích hodnotách. Sociální faktory i osobnostní dispozice vymezují pole hodnotového vidění každého člověka.¹⁸³ Probuzení vyšších potřeb je závislé na uspokojení potřeb nižších. Člověk, který dosáhne stádia seberealizace, se v tomto směru podstatně mění. Sám miluje lidi více než předtím. Je to však taková láska, která více obdivuje, než touží po vlastnictví. Spíše dává, než čeká obdarování, nezná žárlivost a strach, je realistická. Nevnučuje druhému podobu, kterou by měl podle nás mít, ale přijímá druhého člověka s plným respektem takového, jaký opravdu je.¹⁸⁴

¹⁸² Srov. PLAMÍNEK, J. *Tajemství motivace*. s. 71-75.

¹⁸³ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 93-94.

¹⁸⁴ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. 328 s.

Jako posledního představitele psychologie hodnot uvedu **Viktora Emila Frankla** (1905-1997), vynikající osobnost na poli humanisticko-existenciální filosofie i psychologie, jehož koncepce je vybudována z hodnot smysluplnosti života ve spojení s etickými dilematy současnosti. Franklovo pojetí hodnot je humánní, empirické a popírá transcendentalismus a apriorismus morálních a hodnotových činitelů lidského jednání. Jeho učením je „logoterapie“, terapeutický směr léčby smyslem. Zabývá se řešením existenciálních problémů člověka a překonáváním krizí. Frankl učí o neomezených možnostech individuálního růstu v procesu tzv. „sebetranscendence“ (vůle ke smyslu). Je to hodnotami sycená zaměřenost, směřovaná na seberealizaci člověka. Existenciální růst chápe jako životní misi člověka, kterou lze realizovat smysluplnými obsahy od pocitů libosti až po lásku k Bohu.¹⁸⁵

Smysl je jev, který obsahuje hodnotu individuálního prožívání. Nelze jej popsat, jedná se o duševní obsah konkrétní osoby, který souvisí s vnějšími a vnitřními činiteli. Na fenomenologické jedinečnosti prožívání stojí zásada jeho logoterapie: smysl je třeba prožít, nikoliv někomu uložit, ať už se jedná o radu nebo příkaz. Podstatou procesu tvoření smyslu je hodnocení možností. Akceptování pravé hodnoty vede ke změně významu situace – dává jí zcela nový smysl. Projeví se i kompetence jedince převzít vlastní odpovědnost a svobodu rozhodování a povznést se tak nad existující okolnosti. Frankl pokusy o zavedení „apriorního“ návodu na štěstí, považuje za mystifikující. Zvyšují pasivitu člověka a oddalují řešení frustrujícího stavu. Nedostatek smyslu se promítá do „krize hodnot“. Anomie a odcizenost směřují k hodnotovému rozpadu člověka, doprovází je apatie, agresivita a závislost (což je triáda „noogenní neurózy“, která je typická pro hodnotovou inkonsistenci a vzdání se vlastní svobody a odpovědnosti za život). Existenciální prázdnota je zdrojem frustrace současného dezorientovaného člověka. (Jeho učení o smyslu života je dopodrobna rozvedeno v knize *Vůle ke smyslu*).¹⁸⁶

Hodnota vzniká díky tomu, že člověk svůj život akceptuje a lidé ho mají rádi. Také musí mít rád sám sebe (a nezáviset na ostatních). Základní Franklovo rozlišení hodnot je na hodnoty:

- Univerzální (kultura, tradice).
- Individuální (jedinečné, určují směr a obsah chování osobnosti).

¹⁸⁵ Srov., CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 223-224.

¹⁸⁶ Viz FRANKL, V. E. *Vůle ke smyslu*. 212 s.

Individuální hodnoty pak rozděluje do tří skupin. První dvě skupiny budují osobnost a dodávají smysl. Třetí kategorie nabývá významu ve vyhraněných situacích, které znemožňují prožívání a kreativitu člověka. Hodnoty ze třetí kategorie stojí nejvýše. Hodnoty jsou:

- a) Zážitekové – nutí k jednání, přitahují k někomu či něčemu. Člověk jimi obohacuje sebe. Zdrojem hodnot může být cokoli (sport, věda, umění, technika). Nejdůležitější jsou hodnoty interpersonální mezi dvěma lidmi – prožívání lásky.¹⁸⁷
- b) Tvůrčí – nutí k potřebě zanechat světu něco vlastního. Člověk těmito hodnotami obohacuje svět. Patří sem všechny druhé lidské kreativity a tvořivého zvládnání života. Zdrojem může být i úsilí o společně prospěšnou věc.
- c) Postojové – nutí bezmocného člověka k volbě východiska z krize. Člověk zaujímá stanovisko k situaci a je za něj zodpovědný (tedy i za případnou rezignaci a likvidaci vlastní existence). Obavy nebo úzkost nejsou tak důležité jako postoj, který člověk k podmínkám zaujal. Jde o jeho svobodnou volbu – každý má privilegium rozhodnout sám o sobě. Postoj k vlastnímu životu nelze brát jako ztrátu nebo překážku, ale jako svůj úkol. Nezbytná je jeho schopnost hodnocení situace, sebehodnocení, ale i interpersonální zkušenosti, které člověku pomohou ke svobodné volbě nového smyslu. Žít s utrpením nemá smysl, člověk musí dokázat, jak s utrpením žít (najít si svůj pozitivní důvod). Aktivní, zodpovědné a statečné zaujetí postoje k vlastnímu utrpení zmenšuje utrpení samo a dává takové situaci smysl. Může ji změnit z porážky na vítězství.

Franklovým přínosem je jasné zdůraznění celoživotního růstu každého jedince, které spočívá na nepřetržitém odhalování individuálního smyslu a hodnotových regulátorů chování.¹⁸⁸

3.3 Hodnotová etika dnes

Osvícenství vneslo do hodnotových systémů **toleranci, svobodu a otevřenost** pro vědecké bádání s důrazem na racionální myšlení. V postmoderní etice je charakteristický obrat ke svobodě subjektu, který má svůj vlastní hodnotový žebříček. Je zřejmý také odkaz Nietzscheho a jeho odmítnutí mravního principu i podstaty

¹⁸⁷ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 226-230.

¹⁸⁸ Srov., cit. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 232-236.

filosofické argumentace mravní praxe. V pluralitním étosu se ztrácí nárok na obecnou pravdivost etiky ctností, Kanta i utilitarismus. Došlo k osvobození rozumu, ale vzniká citlivost na nové problémy a potřeba je řešit. Současnost je také ovlivněna hodnotami, které prosazují ekologická, feministická či jiná hnutí.

Vrženost do svobody znamená věčné rozhodování se svými důsledky. Člověk je vystaven nutnosti stát za svou cestou nebo za svým činem a převzít za to odpovědnost, včetně nemožnosti odhadnout, jak to dopadne. V dnešním globalizovaném světě je vystaven všemožným vlivům, které působí na jeho jednání a nejrůznějšími způsoby posuzují jeho výsledky. Budoucnost je v měnícím se světě také nejistá. Člověk se tolik nezabývá svojí – třeba i tržní – hodnotou a svým způsobem se vzdává nároku na závazné, obětavé nebo jinou námahu vyžadující vztahové chování. Je snadnější nechat všemu nerušený průběh, vyhnout se odpovědnosti a nemít ideály – a necítit pak stud za to, že se ideálům zpronevěřil. Ale tato rezignace je také těžko snesitelná, proto člověk, aby neupadl do deprese, se flexibilně přizpůsobuje měnícím se životním podmínkám. Atmosféra skepse, rezignace a libovůle má tendenci k chladnému prosazení se bez ohledu na morálku, někdy i k dokazování vlastní síly a moci. Postmoderní flexibilita má dvě formy:

- 1) aktivní – honbu za okamžitým úspěchem, za zážitky, navazování a rozvazování vztahů, event. i stimulaci světem techniky a počítačů,
- 2) pasivní – podléhání vlivům, módě, názorům bez ohledu na jejich hodnoty nebo vzájemnou kongruenci.

Avšak diagnóza jakéhosi úpadku nebo dekadence hodnot je příliš jednoduchá. Jde spíše o jejich deformaci, neboť touha po individuálnosti a sounáležitosti je člověku vlastní.¹⁸⁹ Postmodernu není nutno chápat jako konec historie, jako konečnou relativizaci dosavadního pojetí života, hodnot a světa, ale jako krizi a boření starého, na jehož troskách může vyrůst něco nového. Adekvátní řešení by mělo respektovat změněnou situaci ve světě (globalizaci, konečnost nerostných zdrojů, nutnost zachovat životaschopné životní prostředí, přelidnění...), ale i skutečnou povahu člověka. Ten není jen moderní nebo postmoderní a nechce jen žít pohodlně, bezstarostně a nezodpovědně, ale je mu vlastní potřeba překonávat překážky, individuálně se prosadit a vzájemně si pomáhat.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 20-22.

¹⁹⁰ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 108 – 109.

Rozpad hodnot a libovůle jsou analogické psychoanalytickému „thanatos“ – destruktivně versus „eros“ – konstruktivně, vztahově, celistvě. Opakem je dynamická struktura a řád, které vyžadují neustálé úsilí, práce na sobě, na vztazích, vytváření společných cílů a společné budoucnosti. Člověku jde o rovnovážnost hodnot, které bývají vyjádřeny slovesy: být, mít, milovat a pracovat. Dnešní situace by měla zdůraznit skromnost. Tato anachronicky znějící hodnota vyplývá z postoje otevřenosti a vztahovosti, což vede k odpovědnosti. Tam, kde je vztah, nedochází k vypovězení a ztrátě spolucítění, což zabraňuje destruktivní a chladné agresii a stejně zhoubné lhostejnosti. Je třeba stále usilovat o etiku vztahu a otevřeného dialogu.¹⁹¹

Otázka univerzálnosti hodnot je asi nezodpověditelná. Hodnoty lze vymezit buď formálně a příliš obecně nebo specificky a obsahově konkrétně. V tom případě pak nesplňují podmínku přijatelnosti pro všechny, neboť mnozí je budou chápat jako příliš vázané k určitým obsahům, dokonce je mohou chápat jako symbolický výraz moci. Co se týče hodnot v oblasti, ve které žijeme, zdůrazněním specifických „evropských“ hodnot se nutně vymezujeme proti neevropskému světu. Univerzální hodnoty jsou tak vázány na kulturní teritorium. Evropský kulturní dialog je ovládán pluralitou a diferencí, proto tento prostor nelze smysluplně definovat konkrétními hodnotami, ani univerzální hodnoty nejsou platné pouze pro Evropu. Identifikace s evropskými hodnotami je tak velmi abstraktní.¹⁹²

Fenomenologie ukázala, že ve výběru hodnot se prokazuje naše přírodní zakotvenost a svébytně lidská perspektiva, k níž patří mnohvrstevnost a pluralita na různých úrovních lidského hodnocení. Hodnoty a hodnocení jsou chápány jako něco, co vzniklo v již „předlidském světě“, ale teprve v lidském světě se staly tématem, které nabylo takovou podobu, která se z přírody vyvodit nedá. Smysluplně vystupují v mezilidských vztazích (např. důvěryhodnost, dodržení slibu) jako hodnoty.¹⁹³

Naše základní lidská perspektiva (s pluralitou dalších perspektiv) má a bude mít při maximálním rozšíření morálně-etických i hodnotových aspektů v oblasti mezilidských vztahů vždy základní význam i pro tvorbu lidského vztahu k přírodě a „správcovskou“ pozici vůči ní. Teoretické reflexe a demokratizační procesy v rovině společenského života nacházejí pokračování ze základních kantovských transcendentálně filosofických východisek a také z fenomenologických zásad. Lze

¹⁹¹ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 110.

¹⁹² Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 260-261.

¹⁹³ Srov. HÁLA, V. *Možnosti hodnotové etiky*. s. 43-44.

konstatovat, že do současné doby nebyl jednotný metafyzický základ etiky nalezen, naopak existuje pluralita etických názorů. V lidské perspektivě má velký význam jazyková komunikace. Je důležitá pro utváření lidského vztahu ke světu, pro chápání světa v nejobecnějším smyslu. Je nutné propojit teoretické poznání o hodnotách se slovníkem praxe. Ve prospěch axiologie a zkoumání hodnot hovoří skutečnost, že hodnotové struktury nás nutí teoreticky promýšlet celou řadu filosofických otázek, např. pojetí hodnot a problém hodnotové hierarchizace, které nejvýrazněji prezentovala materiální hodnotová etika.¹⁹⁴ Hodnotová etika dneška má kognitivní a empirickou dimenzi – funguje jako svébytný orgán, který otevírá hierarchickou strukturu hodnot. Přesvědčivěji to možná vysvětlují stádia morálního vývoje. Nezastupitelnou roli má emocionalita pro vytváření etických vztahů k lidem a k přírodě. Je potřeba zdůraznit dějinnost v oblasti mravních hodnot – místo odkrývání o sobě jsoucích hodnot, je nyní lepší mluvit o výsledku hodnocení při utváření mezilidských vztahů. Hodnoty jako výraz lidského hodnocení a jejich preference se mění. Spravedlnost, soucit a svobodu nelze odloučit od hodnocení a diskusí. Některé hodnoty nemusí v současné demokratické pluralitní společnosti být považovány za součást morality, jako např. zbožnost nebo vlastenectví. V pluralitě této doby má váhu hodnota **tolerance**, která je ve vztahu k jiným názorům, životním projevům a stylům a je oprávněná, pokud se netýká mravně nepřijatelných názorů nebo jednání. Přehodnocení hodnot je méně radikální. Často se nejedná o změnu uznávání hodnot jako takových. Nejobtížnějším etickým a morálním problémem světa je najít konsenzus v základních hodnotových orientacích a postavit na něm základ mravnosti mezilidských vztahů. Jejich přítomný stav však mnoho důvodů k optimismu v této oblasti neposkytuje.¹⁹⁵

V budoucnosti se jeví jako nesmírně obtížné vést dialog mezi sekularizovanými společnostmi a společnostmi, u kterých jsou náboženské základy nerelativizovaným jádrem jejich sebepojetí. Svou roli zde hraje také různost mocensko-politických a ekonomických zájmů. Názor, že mocnosti s nejvyšším civilizačním standardem se zasadí o prosazení obecně platných hodnot, je sporný. Světové a mezinárodní organizace nezvládají světové konflikty vždy úspěšně řešit. U regionálních velmocí, jako je např. Rusko, Čína nebo USA, nelze očekávat, že nebudou prosazovat své strategické, ekonomické a další zájmy. Perspektiva by mohla být v posílení role OSN při uplatňování

¹⁹⁴ Srov. HÁLA, V. *Možnosti hodnotové etiky*. s. 46-48.

¹⁹⁵ Srov. HÁLA, V. *Možnosti hodnotové etiky*. s. 50-52.

univerzalistických principů i ve vojenském ohledu, aby mohlo účinněji působit jako „autoritativní hodnotitel“ světové problematiky.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Srov. HÁLA, V. *Univerzalizmus v etice jako problém*. s. 263-264.

4. Teologická východiska hodnot

Vzhledem ke skutečnosti, že budu psát o hodnotách, které se promítají do sociální práce v Charitě, kde pracuje mnoho křesťanů, považuji za důležité osvětlit základy teologické morálky a její pohled na hodnoty. Od středověku byla základem morálky Bible a civilizace celé Evropy byla a je ovlivněna křesťanstvím. Náboženské otázky se stále promítají do otázek hodnot a mravnosti v celé naší společnosti. Filosofie lidského života a kodexy mravních zásad existují ve všech náboženstvích na celém světě. Základem všech náboženství je tolerance, porozumění a láska k bližnímu – dobro, které člověk očekává.

Nezpochybnitelnost křesťanského světa hodnot je záležitostí víry, křesťanské pravdy, jejíž hodnotový systém byl člověku zjeven. Tento svět hodnot není pro křesťana záležitostí vlastní rozumové reflexe, ale záležitostí jeho hlubokého prožitku. Teologické vidění světa tvoří ideový základ křesťanského univerzalizmu a je ve své podstatě axiologické. Dává všeobecnou představu o světě a jeho smysluplnosti.¹⁹⁷

Podle Kanta je v moci člověka svrchované dobro, které závisí na jeho svobodě. Ctnost, mravnost a svatost jsou podmínkou blaženosti, záleží na každém člověku, jak blaženosti dosáhne. Blaženost - dovršené dobro závisí na poměrech a okolnostech mimo praktické možnosti člověka, tzn., že je v moci Boží. Bůh je tak garantem veškeré morality.¹⁹⁸ Cíl, kdy se cítíme dobře, nevyžaduje jen rozum a ctnostný život, ale i určitou míru vnějšího štěstí. Člověk ale také může mít vše a nebýt šťastný. Filosofické přístupy k teologické morálce můžeme rozlišit na ateistické a náboženské.

Hartmann říká, že křesťané vidí odedávna svůj vzor v postavě Ježíše Krista a svou morálnímu chápou jako následování jeho vzoru. Ježíš je pro ně měřítkem dobrého a zlého. Pokud je tedy příkladem člověka čistý ideál, který nemá realitu, je pak na stejné úrovni jako samy hodnoty a je stejně apriorní. Příkladem také může být (zidealizovaný) skutečný člověk. Proto je důležitá etika ctností, o které mluvili již řečtí filosofové nebo také Tomáš Akvinský. Vzory ctností byly příkladem pro ostatní a měřítkem hodnot v praxi, tzn., že volba příkladu spočívá na morálním hodnotovém soudu, závisí na citovém vědění, které je funkcí primárního hodnotového citu. Vědomí takové příkladnosti proto není ničím jiným než formou apriorního vědomí hodnot.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 126.

¹⁹⁸ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 157-158.

¹⁹⁹ Srov. HARTMANN, N. *Struktura etického fenoménu*. s. 153-154.

Von Hildebrandovi je vytýkáno, že jeho problematika hodnot je izolovaná od lidských činností a ocitá se mimo kontext vztahu ke člověku a k jeho mravnímu jednání. Pro něj je zárukou univerzálního zdroje hodnot a jejich rozličnosti Bůh, proto kritika hovoří o silné náboženské linii, kterou lze interpretovat jako metodologický a argumentační nedostatek.²⁰⁰

Existencialista Jaspers vidí filosofii jako víru, která nalézá svůj zdroj v člověku a v jeho nejvlastnějším původu. Součástí jeho „filosofické víry“ je koncept transcendence. Prostřednictvím „šifer“ (náboženských obrazů a symbolů) člověk zakouší to, co ho přesahuje. Je přesvědčen, že současná situace nutí lidstvo „Západu“ k proměně biblického náboženství. Dochází také ke změně ostatních náboženství - k takové proměně, která povede člověka ne **k něčemu**, aby to vysvětlovala nezávisle na člověku, ale **k někomu**. To lidem dodá odvalu v zápase o pravdu a víc poctivosti ve vztahu k sobě i druhým. Cesta má vést přes pročišťování moderního poznávajícího vědomí a prohloubení původních motivů filosofie k pravdě, která pochází ze skutečného vnitřního a vnějšího jednání, ze zvláštnosti duše a z rozhodnutí, tj. ze skutečnosti existence. K tomu Jaspers říká: „Kde jedním nepodmíněně, protože nepodmíněně věřím, tam neexistuje žádný dostačující důvod a žádný účel, vzhledem k němuž by jednání bylo účelové, tj. rozumové. Nepodmíněné neznámá všeobecné, nýbrž je dějinné, a to v neproniknutelné, postupně se vyjasňující živoucnosti přítomného konání. Není uvědomováno ve své hloubce, byť se z něho dá tolik vědět a říci. Nepodmíněné je nezastupitelné, tudíž vždy jedinečné, a přece je snad pro druhé nejen orientací, nýbrž i příkladem k opětovnému poznání toho nejvlastnějšího, co je sice ve své dějinném projevu rozličné, co ale ve věčnosti spadá v jedno. To, co je dějinné, co je existenciálně pravé, je sice nepodmíněné, ale to neznámá, že je ve své vyslovenosti a ve svém projevu pravdou pro všechny.“ Z toho vyplývá, že teologie s filosofií by měly odstranit svá dogmata a pojmové sedimenty a postupovat při duchovní obrodě lidstva společně.²⁰¹ Jaspers neseptal žádnou knihu o etice, přesto celé jeho myšlení je míněno eticky. Na základní etickou otázku jednoznačně odpovídá, že člověk se má stát především sám sebou, že je to jeho bytostným úkolem. Tím člověk transcenduje ze sebe jako z empirické individuality k sobě jako k autentickému Já. Bytí sám sebou tedy znamená sebe sama a v komunikaci s ostatními, kteří jsou na téže cestě. To, čím je člověk ve své bytostnosti, by měl převést do každodenního života. Nepodmíněná

²⁰⁰ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 101-102.

²⁰¹ Srov., cit. HAVELKA, M. *Karl Jaspers: Život a dílo*. In JASPERS, K. *Šifry transcendence*. s. 33-34.

existence je darem, Bůh tak člověku vychází vstříc a umožňuje mu jeho svobodu v bytí sama sebou.²⁰²

Jaký je tedy v jádru teologický pohled? Za hodnotu je považováno každé dobro, které má svůj původ v Bohu. Věřícímu člověku ukládá svědomí odpovědnost a způsob, jak člověk může prožívat Boží nárok na svůj život. Bůh chce pro člověka dokonalost, štěstí a spásu. Smrt není nesmyslný konec života vázaného mravním nárokem a odpovědností, ale naděje na spravedlivý život v Božím království.²⁰³ V Písmu svatém, Starém i Novém zákoně, lze najít Boží vodítka pro žádoucí lidské jednání. Zdrojem křesťanské etiky je Bible. Zdůrazňuje podobnost člověka Bohu, Boží přikázání lásky a aktivní pomoc lidí mezi sebou: "Kdyby některý bratr nebo sestra byli bez šatů a neměli jídlo ani na den, a někdo z vás by jim řekl: "Buďte s Bohem - ať vám není zima a nemáte hlad", ale nedali byste jim, co potřebují pro své tělo, co by to bylo platné? Stejně tak i víra, není-li spojena se skutky, je sama o sobě mrtvá." (Jk 2,15-17). Bible vede k pochopení, jaké hodnoty jsou pro jednání a život křesťana podstatné, poskytuje mu orientaci pro vztahy s ostatními lidmi.

Náboženství poskytuje jasné etické normy chování, návod k vedení dobrého a správného života, ukazuje člověku jeho směřování a smysl. Ateista může žít s břemenem viny za svá pochybení, snažit se o jejich nápravu a odpuštění od těch, kterým ublížil s nejistotou, zda mu bude odpuštěno. Každý člověk má potřebu a přání čistého svědomí. Křesťan je veden přikázáními k naplnění života, zvláště co se týče důrazu na rodinu, věrnost a pospolitost. Religiozita otvírá i prostor pro transcendenci, odevzdání se něčemu vyššímu, než je vlastní sebestřednost a co může mít v určité situaci velkou hodnotu: obětování se, odmítnutí zrady, nezištná pomoc, poskytnutí svých prostředků či schopností službě dobré věci.²⁰⁴

Křesťanské hodnoty jsou vedeny požadavky rozumu a uskutečňují se svobodně. Člověk je tak odpovědný za své jednání, které podněcuje láska k bližním. Řád lidského soužití je ovládán ideou, která pochází z nadpozemské skutečnosti a svědčí o Boží moudrosti. Tato láska dává člověku schopnost pociťovat požadavky druhého jako své vlastní a podporuje sdílení duchovních hodnot navzájem, ale i péči o materiální potřeby. Zdroj hodnot lidského života je transcendentní. (KSNC 205) Pozitivní emoce člověka ochraňují, proto **víra, naděje a láska** jsou nejdůležitějšími hodnotami křesťanského

²⁰² Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 56-58.

²⁰³ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. s. 160.

²⁰⁴ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 104.

života. Tyto hodnoty jsou v lidském životě vyjadřovány ctnostmi, tedy spontánním jednáním, kterým se člověk projevuje – především inspirací Boží zjevením, touhou po lepším a nesmrtelném životě pro všechny a láskou ke každému bližnímu. V praktickém životě se nejvíce projevují respektem k lidské důstojnosti a neopakovatelnosti.

4.1 Člověk jako Boží obraz

„Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu ho stvořil“. (Gn 1,27) Zpráva o stvoření staví člověka na nejvyšší místo ve vesmíru. Je vyvrcholením tvůrčí činnosti Stvořitele, který v člověku vidí smysl svého díla z předcházejících pěti dnů. Bůh člověka stvořil proto, aby spravoval a zalidnil Zemi: „Plod'te se a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte...nad vším živým, co se na zemi hýbe“. (Gn 1,28)²⁰⁵ V Davidově žalmu je zdůrazněno, že Bůh pověřil člověka, aby vládl nad stvořením na Zemi: „Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš; všechno brav a skot a také polní zvířata a ptactvo nebeské a mořské ryby, i netvora, který se prohání po mořských stezkách. Hospodine, Pane náš, jak vznešené je tvoje jméno po vsí zemi! (Ž 8, 6-10) Úkolem člověka bylo pojmenovat si pozemské tvory a být vůči nim zodpovědný. Tím také Bůh člověka jasně odlišuje od zvířat, která mu mají sloužit.

Ježíš je pravý Boží obraz a pravý člověk, který splnil smlouvu, ve které Hospodin svěřil člověku úkol. Člověk se vírou v Krista proměňuje do Boží podoby a může s důvěrou očekávat, že se s ní ztotožní. Když na sebe tento obraz vírou bere, musí odložit „starou přirozenost“. (Ko 3,10) To naznačuje, že Boží obraz není člověku vrozen, ale člověk byl k Božímu obrazu stvořen. (2K 5,16)²⁰⁶ Protože je člověk obrazem Božím, má v sobě jedinečnou a neopakovatelnou důstojnost. Je obrazem ve své celistvosti (v harmonii vztahů) a svou podstatou. Z toho se logicky dají odvodit lidská práva a přirozený zákon a touha po šťastném životě, které jsou dány každému člověku. Člověk byl stvořen tak, aby si s Bohem dokázal vytvořit vlastní osobní vztah. V povědomí každého člověka je skrytá touha podřizovat se Nejvyšší autoritě. Vystiženo to je např. v novozákonním listě Římanům: „Jestliže národy, které nemají zákon, samy

²⁰⁵ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Člověk. 140.

²⁰⁶ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Člověk jako Boží obraz. s. 141.

od sebe činí to, co zákon žádá, pak jsou samy sobě zákonem, i když zákon nemají. Tím ukazují, že to, co zákon požaduje, mají napsáno ve svém srdci, jak dosvědčuje jejich svědomí, poněvadž jejich myšlenky je jednou obviňují, jednou hájí.“ (Řím 2, 14-15)

Žena byla spolu s mužem stvořena k Božímu obrazu: „jako muže a ženu je stvořil“.
(Gn 1,27) Žena byla stvořena jako rovnocenný partner muže. Z idey Božího stvoření tak vyplývá podstatný fakt, že nelze činit rozdíly mezi mužem a ženou.²⁰⁷ Rozdílné je pouze jejich poslání na zemi. V prvním Listu Korintským apoštol Pavel uvádí na pravou míru biblické postavení muže a ženy ve společnosti: „Chválím vás, že si mne stále připomínáte a držíte se tradice, kterou jste ode mne přijali. Rád bych, abyste si uvědomili, že hlavou každého muže je Kristus, hlavou ženy muž a hlavou Krista Bůh.... Muž ... je obrazem a odleskem slávy Boží, kdežto žena odleskem slávy mužovy. Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže. Muž přece nebyl stvořen pro ženu, ale žena pro muže.... V Kristu ovšem není žena bez muže, ani muž bez ženy, vždyť jako je žena z muže, tak i muž skrze ženu – všechno pak je z Boha. (1K 11,2-12)

Z toho textu lze vyvodit, že existují rozdíly mezi mužem a ženou, ale svou podstatou jsou si rovni – každý má na zemi jiný úkol a jeden doplňuje druhého a teprve společně se stávají „člověkem“. Hlavou muže je Kristus, tedy odpovědnost za život rodiny je starostí muže. Kdo neuznává rovnoprávné postavení muže a ženy, neuznává základní Boží obraz, který má člověk na Zemi naplňovat. Ve Skutcích apoštolů je uvedeno, že neexistuje rozdíl mezi lidmi, pohlavími, rasami, národnostmi, náboženstvími, politickým zaměřením slovy apoštola Petra: „A Petr se ujal slova: „Nyní skutečně vidím, že Bůh nikomu nestrání, ale v každém národě je mu milý ten, kdo v něho věří a činí, co je spravedlivé.“ (Sk 10, 34-35) Křtem se obnovuje rovnost důstojnosti muže a ženy, jak to vystihuje apoštol v listě Galatským: „Neboť vy všichni, kteří jste byli pokřtěni v Krista, také jste Krista oblékli. Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“.
(Gal 3,27-28)

²⁰⁷ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Žena. s. 1172.

4.2 Starozákonní etika (Desatero)

Pro dobrou vládu nad zemí je důležité, aby člověk věděl, jak má jednat a co je pro něho dobré. Starozákonním textem, který je považován za souhrn Bohem požadovaného etického chování, je Desatero (Dekalog). Často je zobrazováno na stěnách synagog i kostelů, aby věřícím připomínalo morální zákon, podle kterého mají jednat. (Ex 20,1-17) Vyjadřuje povahu etických závazků tehdejší společnosti ve třech oblastech – v náležitě úctě k Bohu, v patřičném respektu k bližnímu a všemu, co mu patří, a v přejícím vztahu k ostatním.²⁰⁸

„Deset slov“ vyhlásit Boží hlas ze Sinaje pro celý Izrael a Boží prst je dvakrát napsal na obě strany dvou kamenných desek. První pár desek Mojžíš rozbil a tím naznačil, že Izrael porušil smlouvu s Bohem, neboť si postavil zlaté tele. Později je Mojžíš sepsal znovu. Tyto druhé dvě desky byly uloženy do schrány smlouvy. O Desateru se mluví jako o smlouvě či svědectví, které popisuje smluvní řád života. Deskám se říká „desky smlouvy“. Skutečnost, že Desatero je smlouva, je zřetelná při srovnání se starověkými smlouvami mezi pánem a vazalem. Smlouvy začínají preambulí, která definuje pána a následuje prolog, který vypočítává, jaké dobrodiní získal vazal z přízně a moci tohoto pána. Nejdelší částí jsou povinnosti vazala. Hospodin diktuje Izraelcům, jakým způsobem života mají žít.²⁰⁹

Desatero ukazuje jasné hranice svobody člověka a směrnice pro dobrý život ve společenství, ve kterém je atmosféra respektu a tolerance a nejsou porušována práva ostatních lidí. Tyto tři části se sjednocují do vize, jak žít zdařilý život.²¹⁰ Církevní Otcové považují číslo deset za číslo křesťanské dokonalosti, Origenes z ní odvozuje původ a smysl všech ostatních čísel a Augustin dokonalou moudrost. Trojka vztažená na Boha a sedmička vztažená na člověka se spojí v desítku; tomu odpovídá členění Desatera (první tři přikázání definují vztah člověka k Bohu, dalších sedm upravuje vztahy mezi lidmi navzájem). Honorius Autunský vypočítává desatero úřadů církve podle Písni písní podle částí těla nevěsty. (Pís 7,1-10)²¹¹ Z Desatera vycházejí všechny lidské zákony, jsou to závazná pravidla, která by měla řídit skutky každého člověka. Bohem (či transcendentně) je člověku dáno svědomí a jeho rozum (jako např. u Kanta) – proto zcela přirozeně chápe, co je dobré a co je špatné pro nás anebo pro naše bližní.

²⁰⁸ Viz BARTON, J. *Etika a starý zákon*. s. 8, 16.

²⁰⁹ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Desatero přikázání. s. 159.

²¹⁰ Srov. BARTON, J. *Etika a starý zákon*. s. 16-17.

²¹¹ Srov. LURKER, M. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. s. 49.

Příkázání Desatera poukazují na tyto hodnoty: **absolutní bytost, náboženská úcta, čas, rodina, život, stabilita vztahu ženy a muže v manželství, svoboda, dobrá pověst, domácnost s osobami, které do ní patří, dům a hmotné hodnoty.** Každá z těchto hodnot představuje morální požadavky, které nikdy nejsou zcela naplněny. Tyto hodnoty jsou uspořádány sestupně, od hodnoty hlavní k hodnotám méně důležitým. Nabízí lidstvu pevnou morální oporu nebo cestu k osvobozující morálce, ve které má první místo Boží vláda nad světem (1. a 2. hodnota). 3. hodnota má význam konstruktivního vynaložení času, 4. vytváří dostatečný životní prostor pro rodinu. 5. hodnota chrání život člověka před svévolnými rozhodnutími společenského systému a manipulací a 6. neutralizuje rozdělení manželského života. 7. hodnota brání vykořisťování těla, srdce i myšlení ve všech formách, 8. chrání člověka před útoky na jeho dobrou pověst. 9. a 10. hodnota ochraňuje před všemi formami podvodů, vykořisťování, zneužívání nebo nátlaku. Těchto deset hodnot poskytuje základ pro listinu práv a svobod, platnou pro celé lidstvo.²¹²

Příkázání lásky k bližnímu lze také najít již ve Starém zákoně, kde je uvedeno jako povinnost vůči ostatním Izraelitům, kteří náleží také smlouvě s Hospodinem. (Lv 19,17) V té době existuje silný pocit solidarity. Díky skutečnosti, že Izraelité mají stejné předky, pokládají se všichni příslušníci národa za bratry. Lásky k bližnímu se rozšiřuje i na přistěhovalé cizince, kteří se mezi nimi usadili. (Lv 19,33; 24,22; Dt 10,18) Přiznávají se jim stejná práva jako Izraelitům, až na několik výjimek. (Lv 25,39-46) V omezeném rozsahu zahrnuje toto bratrské společenství i otroky, je s nimi nakládáno lidštěji, než jinde. Lásky k bližnímu musí být stejně velká, jako láska člověka k sobě samotnému. „Budeš milovat svého bližního jako sebe samého“. (Lv 19,18) Podobně najdeme tzv. zlaté pravidlo u Tobiáše 4,15: „Co sám nenávidíš, nikomu nečini“. Lásky obsahuje spravedlivé a čestné chování, bez příkoří komukoli jinému. Lásky k sobě a láska k bližním jsou spojeny do požadavku, aby se každý podílel o radosti života se svými přáteli (Sir 14,11-16). Moudrost je třeba milovat jako zdroj šťastného života (Sir 4,11-13; Př 9,12) a vyhýbat se hříchu. Důležitá je také pro člověka dobrá pověst: „Pečuj o své jméno, to tě přetrvá spíše než tisíce velkých pokladů zlata.“ (Sir 41,12)²¹³

Starému zákonu se zde více nevěnuji. Jedním důvodem je přesah možností této práce, druhým skutečnost, že současná morálka a etika vycházejí především

²¹² Viz PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE. *Bible a morálka: Biblické kořeny křesťanského jednání.* s. 40-42.

²¹³ Srov. PESCHKE, K.-H. *Křesťanská etika.* s. 183-184.

z nadstavby, tj. z Nového zákona a z návratu k počátečním záměrům Stvořitele – k samotné podstatě skutků, srov. například Ježíšův „komentář“ k Desateru: „Slyšeli jste, co bylo řečeno vašim předkům: Nezabiješ! Kdo však zabije, propadne soudu. Já však vám pravím: Kdo se hněvá na svého bratra, propadne soudu.“ (Mat 5,21–22) „Slyšeli jste, že bylo řečeno vašim předkům: Nezcizoložíš! Já však vám pravím: Každý, kdo se dívá na ženu s žádostivostí, už s ní zcizoložil ve svém srdci!“ (Mat 5,27–28) nebo „Na těch dvou přikázáních (láska k Bohu a láska k člověku) spočívá celý Zákon i Proroci.“ (Mat 22,40)

4.3 Novozákonní etika

Prvotní církve a křesťané v průběhu celé historie jsou hluboce přesvědčeni, že Ježíšovým největším činem v mravní oblasti bylo zvěstování lásky k Bohu a k bližnímu. Nejvyšším výrazem této lásky je vyslání Božího Syna k vykoupení lidstva. Boží láska patří každému bez výjimky spolu se sebeobětující se láskou Kristovou. Tuto lásku mají mít také křesťané: „...Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé.“ (Mt 5,44-45) **Láska k bližním** je tak jednoznačným přikázáním společně s láskou k Bohu. (Mk 12,28-31) Vztahuje se na každého člověka. (Lk 6,32-36)²¹⁴

Ježíš přišel morální Zákon naplnit. (Mt 5, 17) On sám se však neurčil jako zákonodárce. Novozákonním textem, který je považován za ideál etického chování (nikoliv již starozákonní „co je zakázáno“, ale novozákonní „k čemu směřovat“) je Ježíšovo Horské kázání nebo Kázání na hoře (Mt 5-7), které je považováno za souhrn Ježíšova učení o morálce. Zda lze tímto jménem označit i svým způsobem obdobný úsek u Lukáše (Lk 6, 20-49), závisí na výkladu literárního vztahu mezi těmito dvěma texty. Ježíš, aniž by zlehčil přikázání, ukázal na myšlenky a postoje, jež se za konkrétními činy skrývají. Kázání na hoře spíše než ty, kdo mohou do Království vstoupit, charakterizuje ty, kdo již do Království vstoupili, a popisuje kvalitu mravního života, která se od nich nyní očekává. V tomto smyslu je "základním křesťanstvím". Přestože má kázání básnickou formu a obsahuje symboly, vyžaduje kvalitu etického jednání, která svými rozměry ohromí. Ježíš zde nepředkládá nový zákoník právních

²¹⁴ Srov. PESCHKE, K.-H. *Křesťanská etika*. s. 184.

nařízení, ale formuje velké mravní zásady a způsob, jakým ovlivňuje životy těch, kdo jsou v Království. Kázání nepředstavuje plán přímého zdokonalení světa – je určeno těm, kdo svět odmítli, aby mohli vejít do Království.²¹⁵ Je patrný názor, že *morálně správné jednání přináší dotyčnému „odměnu“ již samo v sobě.*

V Novém zákoně, najdeme také tvrzení o obrazu Ježíše Krista vzhledem ke svému Otci, které vyjadřuje apoštol Pavel v Listu Koloským: „On je obraz Boha neviditelného, prvorozený všeho stvoření, neboť v něm je stvořeno všechno na nebi i na zemi – svět viditelný i neviditelný, jak nebeské trůny, tak i panstva, vlády a mocnosti – a všechno je stvořeno skrze něho a pro něho“. (Ko 1,15-16) Kristus je obrazem Božím a člověk je obrazem Krista. O podobě s Božím obrazem je v Prvním listu Korintským také uvedeno: „Nejprve tedy není tělo duchovní, nýbrž přirozené, pak teprve duchovní. První člověk byl z prachu země, druhý člověk z nebe. Jaký byl ten pozemský, takoví jsou i ostatní na zemi, a jaký byl ten nebeský, takoví jsou i ostatní na nebesích. A jako jsme nesli podobu pozemského, tak poneseme i podobu nebeského.“ (1K 15,46-49) Jedná se o srovnání Adama s Ježíšem Kristem a popis toho, že následováním Krista jsme jako On Božím obrazem. Působením svatého Ducha jsme srovnatelní Boží podobě i ve svém tělesném stavu. Důstojnost člověka a lidského života je odvozena od obrazu Ježíše Krista. Z toho vyplývá nedotknutelnost lidského života a skutečnost, že Kristus a po něm člověk jsou obrazem Božím. Vztah otec a syn platí přeneseně mezi Bohem a Kristem, Kristem a člověkem.²¹⁶ Z Božího obrazu křesťan chápe **lidskou důstojnost** a s ní spojená **základní lidská práva, rovnost lidí, spravedlnost a solidaritu.**

Podle evangelisty Lukáše je křesťanská víra spojena s událostmi a dílem Ježíše Krista. Proto mnozí křesťanští pracovníci v pomáhajících profesích považují za vzor biblická podobenství. Trpící stojí v popředí zájmu Ježíšova evangelia. Výraz „chudí“ (*ptóchoi*) vychází ze starozákonního slova, které znamená chudí, nemajetní, utiskovaní. Tento pojem v sobě zahrnuje stav bezmoci, ale i závislosti na Bohu a jeho přízni. Jen Bůh může naplnit jejich potřeby. Ježíš sám je pak naplněním proroctví – když káže, přináší lidem spasení. (L 4,18) Víc než ostatní evangelisté zdůrazňuje Lukáš Ježíšovo stolování s celníky, hříšníky, s takovými lidmi, kterých se ostatní zbožní lidé stranili. Tím Ježíš ukazuje Boží lásku k těmto lidem a velikost Božího odpuštění, ale také předznamenává účast na eschatologické hostině v Božím království. Odpuštění a láska k lidem na okraji společnosti jsou obsaženy v podobenství o marnotratném synovi.

²¹⁵ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Kázání na hoře. s. 490-492.

²¹⁶ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Člověk jako boží obraz. s. 141.

(L 15,11-32) Bůh se raduje z návratu každé ztracené ovce.²¹⁷ Biblická podobenství jsou etickými vodítky, z nichž je možné čerpat odpovědi na otázky ohledně lidského chování. Jsou to krátké příběhy, které předávají konkrétní pravdu nebo odpovídají na otázku a předávají jinak nesdělitelné poselství. Skrze příběhy se člověk vhodnou formou dozvídá o Božím království. Vyprávění učí lidi vidět věci novým způsobem. Směřuje posluchače k bodu, kdy se musí rozhodnout. Ježíš používá známé obrazy, aby jimi sdělil neznámé poselství a zvěst o Království tím nejpřiměřenějším jazykem.²¹⁸

Slova o lásce, o činech lásky spojených s lidským utrpením nám odhalují, na základě všech lidských utrpení, vlastní vykupující utrpení Kristovo. Ježíš říká: "Amen, pravím vám: Cokoli jste udělali pro jednoho z těchto mých nejposlednějších bratří, pro mne jste udělali". (Mt 25,40) A opačný výrok je určen těm, kteří se zachovali jinak: "Cokoli jste neudělali pro jednoho z těchto mých nejposlednějších, ani pro mne jste neudělali". (Mt 25,45) Je to on sám, kdo v každém zakouší lásku, přijímá pomoc, ať je poskytována komukoli trpícímu a ať je jeho utrpení jakékoli. Je přítomen v každém trpícím člověku, neboť jeho utrpení přinášející spásu bylo jednou provždy otevřeno každému lidskému strádání. A všichni, kteří trpí, jsou jednou provždy povoláni k tomu, aby měli "účast na utrpení Kristově" (1 Petr 4,13) a aby svým utrpením "doplňovali to, co zbývá vytrpět do plné míry Kristových útrap". (Kol 1,24) Kristus učil člověka utrpením konat dobro a prokazovat dobrodiní tomu, kdo trpí. Tímto dvojitým aspektem nám plně odhalil smysl utrpení.²¹⁹

Ježíš učí, že **pravá láska k bližnímu** jedná nezávisle na tom, zda je dotyčná osoba hodna lásky. Vzbuzuje ji potřeba, nouze, a ne zásluha. Nečeká na zisk, na to, že bude oplácena. (L 6,32; 14,12) Není ani omezena na určitou skupinu, tím vším odráží lásku Boží. (J 3,16; 13,34; L 15,11)²²⁰ Pomoc na základě lásky k bližnímu znázorňuje velmi výstižně podobenství o milosrdném Samařanovi, kterým odpovídá Ježíš na otázku „Kdo je ještě náš bližní?“ vyslovenou záměrně ve formě léčky znalce Zákona na základě citace: „Miluj Hospodina, Boha svého, z celého svého srdce, celou svou duší, celou svou silou a celou svou myslí a miluj svého bližního jako sám sebe.“ Ježíš mu jako vysvětlení vypráví podobenství o člověku, který pomáhá, ač je cizinec a v očích zákoníků „nesprávně věřící“, aby jej samotného dovedl k poznání, že našim

²¹⁷ Srov. POKORNÝ, P. (ed.) *Křesťanství a dějiny*. s. 37-38.

²¹⁸ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Člověk jako boží obraz. s. 141.

²¹⁹ Viz JAN PAVEL II. *Salvifici doloris. Apoštolský list o křesťanském smyslu lidského utrpení z 11. února 1984*. Dostupné z: <http://www.kebrle.cz/katdocs/SalvificiDoloris.htm>.

²²⁰ Srov. DOUGLAS, J. D. (eds.) *Nový biblický slovník*. Podobenství. s. 783.

bližním má být každý člověk. „ ... přistoupil k němu, ošetřil jeho rány olejem a vínem a obvázal mu je, posadil jej na svého mezka, zavezl do hostince a tam se o něj staral. Druhého dne dal hostinskému dva denáry a řekl: „Postarej se o něj, a bude-li tě to stát víc, já ti to zaplatím, až se budu vracet.“ Kdo z těch tří, myslíš, byl bližním tomu, který upadl mezi lupiče?“ Zákoník odpověděl: „Ten, který mu prokázal milosrdenství.“ Ježíš mu řekl: „Jdi, a jednej také tak!“ (L 10,27-28, 34-37) Bližním je tedy i „cizinec“, jinověrec, každý člověk. Ježíš Kristus tím rozšiřuje své přikázání bliženecké lásky a pomoci druhým bez podmínek a bez omezení na všechny lidi, bez ohledu na náboženství, zda je to přítel nebo nepřítel. Univerzálnost Kristova přikázání lásky je vyjevěna také učedníkům, kteří byli vysláni ke všem národům, aby zvěštovali evangelium a záchranu světa. (Mt 28,18-20; Sk 1,8)²²¹ Bližní je konkrétní člověk, kterému je třeba pomoci, protože se ocitl v nesnázích a my jsme mu nablízku. Pokud člověk miluje svého bližního jako sám sebe, je zřejmé jak ho miluje – žádný člověk sám sobě by neublížil (kromě snad výjimečných psychopatologických případů). Láska člověka je tu popisována v souvislosti s láskou k Bohu. Stěží dokážeme milovat blízkého člověka, když nám chybí upřímná láska k Bohu.

Bible obsahuje místa principiálního a normativního charakteru, které lze chápat více jako výzvu k určitému jednání, než skutečný zákon. Je to etický model, který velmi flexibilně zavazuje k samostatné úvaze a aplikaci příslušného požadavku. Studium otázky, v čem je originální přínos Písma svatého pro soustavnou křesťanskou etiku, není dosud dokončeno. Odborníci zkoumají otázku, zda zjevení připojuje k mravním pravdám, které jsou poznatelné rozumem, něco navíc, anebo jestli jsou obě oblasti totožné. Tyto dvě koncepce lze označit jako autonomní etiku a etiku víry. *Autonomní etika* má důležitý vliv na rozumové dílo křesťanské etiky; je stimulující a integrující, ale není obsahovým doplněním látky. *Etika víry* upozorňuje na to, že ctnosti, které v Písmu obdivujeme, jsou uskutečnitelné pouze ve světle vidění Kristova světa. V protikladu k ušlechtilému humanismu stojí láska „caritas“ jako odpověď na krásu Božího obrazu, který byl určen pro věčné společenství s Bohem. Pro katolickou teologii je samozřejmé, že mravní výzvy Písma realizuje církev. Vykládá je a měří platnost svého učení. Na základě idey Ducha svatého bylo církvi Slovo darováno k výkladu a učí ji ho chápat.²²²

²²¹ Srov. PESCHKE, K. - H. *Křesťanská etika*. s. 185.

²²² Srov. SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. s. 79.

Autor Listu Římanům hovoří o nesrovnalostech mezi jednáním člověka a tím, co člověk chce. V každém z nás jsou určité nedostatky, které se mohou projevit v pomoci svým bližním: „Nepoznávám se ve svých skutcích; vždyť nedělám to, co chci, nýbrž to, co nenávidím. Jestliže však to, co dělám, je proti mé vůli, pak souhlasím se zákonem a uznávám, že je dobrý. Pak to vlastně nejsem já, kdo jedná špatně, ale hřích, který je ve mně.“ (Ř 7, 15-17) Tuto skutečnost lze vyložit naší lidskou nedokonalostí (narušení lidské přirozenosti hříchem). Člověk, i když chce svému bližnímu pomoci, se může dostat do konfliktu se sebou samým a s tím, co považuje za dobré.

Člověka, který pracuje v pomáhající profesi, může k řešení motivovat strach z Božího postihu za chybné rozhodnutí a poslušnost (starozákonní postoj), anebo snaha žít aktivně a kreativně z křesťanského přikázání lásky (novozákonní postoj křesťana). Poučené svědomí volí správné řešení, přičemž se opírá o víru. Ví, že Písmo neobsahuje konkrétní návod pro vzniklou situaci, ale dává dostatek modelových ukázek (podobností) a obecných vodítek k tomu, aby se jako dospělý a zralý člověk (křesťan) dokázal zodpovědně rozhodnout. Pomocí v orientaci mu jsou etické normy církve a státu. Důležité je přihlídnout k tradici církve a znát případné stanovisko magisteria, které může hovořit o nově vznikajících problémech a korigovat existující pojetí. Volba dobrého řešení by měla odpovídat celkovému profilu člověka jako Božího tvora směřujícího k jeho věčnému určení. Výsledné řešení nemusí být doprovázeno pocitem uspokojení nebo jistoty. V etice to není vždy možné, dostačující je praktická jistota, která vylučuje rozumný omyl podle závažnosti případu.²²³ V oblasti bioetických problémů existuje řada oficiálních institucí, jako například Centrum papeže Jana XXIII. pro medicínsko-morální výzkum a vzdělání, které bylo založeno r. 1973. Centrum angažuje vysoce kompetentní vědce, lékaře, teology a etiky, kteří se snaží najít důležitá etická a teologická východiska.²²⁴ Křesťanská sociální etika se vztahuje ke křesťanským jistotám, které tvoří její vlastní základ a plní podmínku své vlastní konkretizace. Tím prokazuje službu vědeckému poznání a ukazuje problémy filosoficko-světonázorových předpokladů, kterou jsou zahrnuty ve vědeckém poznání, ale zřídka vědecky tematizovány.²²⁵

²²³ Srov. SKOBLÍK, J. Přehled křesťanské etiky. s. 86-87.

²²⁴ Srov. ONDOK, P.J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. s. 23-24.

²²⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. s. 35-6.

Papež Benedikt XVI. hovoří o životním postoji věřícího člověka: „Šťěstí má pochopitelně mnoho rozměrů. Stačí si jen připomenout, že Horské kázání začíná tzv. blahoslavenstvími. Pán představuje lidem křesťanství jako školu štěstí: „Ukážu vám cestu“... tento pojem štěstí je odlišný od toho, co si lidé pod ním obvykle představují. ... Musíme opustit obvyklá měřítka – štěstí je bohatství, majetek a moc. Neboť právě tehdy, posuzujeme-li věci podle tohoto měřítka, jsme na nesprávné cestě. Katolíkům není přislíbeno „vnější“ štěstí, ale hluboké společenství s Pánem. Znamená to, že On je hlavním štěstím v jejich životě.“²²⁶

V roce 1996 jako kardinál Ratzinger uvedl v příspěvku Respektování základní míry lidskosti: „Udržovat podstatné morální aspekty toho, co je nám společné a ochraňovat je bez vnucování se mi zdá podmínkou přetrvání svobody tváří v tvář všem nihilismům a jejich totalitním důsledkům. Zde také vidím veřejné poslání křesťanských církví v dnešním světě. Podstatě církve odpovídá to, že je odloučená od státu a že její víra nemůže být vnucována státem, nýbrž spočívá na svobodně získaném přesvědčení... K církvi patří, že není státem či částí státu, nýbrž společenstvím z přesvědčení. Patří k ní však také, že si je vědoma své odpovědnosti za celek a že se nemůže omezit na sebe sama. Ze své svobody musí mluvit do svobody všech, aby morální síly dějin zůstaly aktuálními a aby byly vždy znovu evidentní ty hodnoty, bez nichž není svoboda společenství možná.“²²⁷

²²⁶ Srov. SEEWALD, P. *Josef kardinál Ratzinger: Benedikt XVI. Křesťanství na přelomu tisíciletí. Rozhovory.* s. 23.

²²⁷ Cit. RATZINGER, J. *Pravda, hodnoty a moc: Prubířské kameny pluralistické společnosti.* s. 15-16.

5. Význam a aplikace hodnot v sociální práci

V této kapitole se budu zabývat sociální prací, která je typická pro služby Charity. Uvedu, jak se do sociálních služeb promítají základní lidské hodnoty, hodnoty pomáhající profese a naší společnosti. K praktickým výkonům sociální práce, ze kterých lze reflexi hodnot vysledovat, patří vztah ke klientovi a jednání sociálního pracovníka. Důležitými předpoklady pro úspěšný průběh činností v této sféře jsou také kompetence k pomoci druhým, morální inteligence a profesní odbornost. **Hodnoty lásky k bližnímu, rovnosti a solidarity** v sociální práci a v celém systému sociální spravedlnosti vyjadřují snahu poskytnout klientům to, co potřebují k důstojnosti svého života. Skrze osobnost sociálního pracovníka jsou proto hodnotové teorie se sociální prací provázány a dále aplikovány. Najdeme je obecně v principech sociální práce, jsou významné v problematice rozhodování včetně řešení etických dilemat. Pro praktické využití hodnot v sociální práci v Charitě je také podstatná křesťanská spiritualita, vycházející z lásky k Bohu a bližnímu.

5.1 Hodnoty v pomáhajících profesích

Péče a starost o potřebné a chudé je křesťany považována za poslání. Immanuel Kant zdůrazňoval, že člověk se nesmí stát nikomu prostředkem a musí být pro druhého člověka jediné cílem. Z toho vyplývá rovnost všech lidí, svoboda, rozum a odpovědnost za sebe i za ostatní. Tím, že druhému přiznáme stejná práva jako sobě, ctíme a respektujeme jeho lidskou důstojnost.²²⁸ Svoboda nám dává prostor, ve kterém rozhodujeme. *Péči o potřebné můžeme považovat za základní morální hodnotu, která je univerzální a nutná pro přežití jedince i společnosti.*

Cílem sociální služby bylo a je především zachovat základní hodnotu - důstojnost a kvalitu života člověka, aby mohl žít na srovnatelné úrovni s ostatními. Koncepce sociální politiky současných sociálních států je založena na skutečnosti, že každý člověk je odpovědný za svůj život, ale může se přičiněním různých okolností dostat do situace, ze které se neumí dostat sám a potřebuje pomoc odbornou. Taková podpora je mu poskytována skrze sociální práci, která je náplní služeb pomáhajících organizací, např. Charity.²²⁹

²²⁸ Srov. TISCHNER, J. *Ako žít? Uvedenie do kresťanskej etiky*. s. 80-81.

²²⁹ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 14-15.

O sociální práci se někdy hovoří jako o umění – předpokladem pro její výkon je talent a tvořivost sociálního pracovníka. Musí mít porozumění pro potřeby druhých a umět jim pomoci tak, aby se na jeho pomoci nestali závislí. Sociální práce nespočívá pouze v práci s klientem, ale také s jeho prostředím. Někdy problematika situace nevychází z osoby klienta, ale ze společenského prostředí, ve kterém žije. Při posuzování rizikových jevů hrají hodnoty v sociální práci klíčovou roli. Podle Fischera vstupuje do sociální práce několik rovin hodnot, které se mohou navzájem prolínat. Osobní hodnoty jsou prvním a základním východiskem, proč člověk druhému pomáhá. Mnohdy tak činí pouze intuitivně nebo na základě životních zkušeností. Proto v průběhu staletí existovala laická péče nejbližších lidí a sousedů. Klíčovou hodnotu hraje důvěra, starost o blízkého člověka nebo o vlastní dítě. Tento systém hodnot je pro sociální práci primární. Společenské hodnoty se projevují v individuálním jednání sociálních pracovníků s klienty. Jsou zastoupeny v legislativě, úmluvách, profesních kodexech a strategiích práce jednotlivých organizací. Pronikají také do osobní roviny hodnot, proto je nelze přijímat nekriticky. Společenská přípustnost nějakého jevu nemusí zaručovat jeho obecnou hodnotu. Příkladem může být relativní platnost a střet hodnot mezi různými zeměmi světa. Legislativní hodnoty jsou systémem psaných zákonů. Právo však musíme posuzovat z hlediska společenského, tedy i hodnot, které samy nemusí být cestou k optimálnímu řešení. Právní ustanovení a normy je třeba aplikovat tak, že musíme vzít v úvahu nejen literu, ale i ducha zákona. V mnoha situacích se právní výklady různí. Právo zajišťuje dodržování krajních mezí a legislativa je stále předmětem společenského vývoje, ve kterém se mohou vyskytnout nestandardní případy. Zásadní roli mají hodnoty lidských práv.²³⁰ Profesní hodnoty znamenají vyrovnání se s hodnotami dané profese – skrze výkon své odbornosti pracovník na sebe bere nepsanou mravní a právní odpovědnost za jednání v souladu s příslušným profesním étosem. Existují i případy, kdy pracovník s ohledem na vlastní systém hodnot není schopný vykonávat určitou profesi. Jako příklad lze uvést sociální práci v mravně pohoršujícím prostředí. Těmto

²³⁰ Podle Ústřední rady pro vzdělávání a výcvik v sociální práci (CCETSW, 1995) hodnoty sociální práce obsahují ochotu k respektu a důležitosti, uznání jedinečnosti a odlišnosti, podporu lidských práv, např. volebního práva, práva na ochranu, práva na soukromí a dalších. (In Matoušek, O. *Základy sociální práce*, s. 6)

situacím, kdy oprávněně předpokládané profesní hodnoty mají ustoupit osobním hodnotám pracovníka, je třeba předcházet již během jeho odborné přípravy.²³¹

Sociální pracovníci mohou pociťovat uspokojení z interakce s lidmi a z povahy sociální práce samotné. Není pro ně zásadní orientace na zisk nebo výdělek, aby dosáhli cíle, ke kterému směřují. Paradox pomáhající profese může vzniknout v případě, kdyby se uskutečňování lásky k bližnímu nestalo hodnotou duchovní, ale materiální. V tom smyslu, že by se stalo výdělečnou profesí, a také zdrojem hmotného a společenského úspěchu sociálního pracovníka. Pak by již nešlo o profesionální pomáhání, ale o činnost naprosto kvalitativně jinou – podnikatelskou.²³² Důležitou hodnotou je proto také **subsidiarita**, která znamená postoj k respektování i slabších kompetencí člověka a podporu kompetence nižších složek rozhodování.

Je stále zdůrazňováno hledisko morálního přístupu pomáhajícího či sociálního pracovníka. Odborný rozhled je také podstatný. V praxi se teoretické znalosti a z nich vycházející vhodné jednání (ctnosti), nejen z oblasti etiky, nadále upevňují. Má-li pak pracovník oporu ve svém vlastním vnitřním nastavení hodnot, které ho k sociální práci motivuje, a rovněž má-li etická vodítka v hodnotách organizace, jeho služba je vykonávána ke spokojenosti klientů i společnosti dobře a kvalitně.

V literatuře o sociální práci jsou často hodnoty odlišeny od vědomostí a etické problémy od právních nebo technických záležitostí. Toto rozlišení může být užitečné, za předpokladu, že by praktická zkušenost byla bezcenná nebo právní a technické rozhodnutí mohlo být provedeno bez opory v etice. Zákony neříkají, co by sociální pracovník měl dělat, ale jen co smí nebo musí udělat. Právní normy reflektují hodnoty a normy ve společnosti, které se mohou zdát někdy i nemorální. Rozhodnutí v sociální práci jsou interakcemi mezi etickými, politickými, technickými a právními problémy, kterou jsou navzájem propojeny. Etické postoje nebo hodnotové založení ovlivňuje skutečnost, jak jsou v sociální práci právní normy interpretovány a aplikovány.²³³ Na interpretaci se také v nemalé míře podílí duševní stránka člověka; jeho osobnost a jeho emoce.

Odborníci i praktici v sociální práci se všeobecně shodují, že etika, morálka a hodnoty jsou nevyhnutelnou součástí této práce; znají z praxe mnoho příkladů

²³¹ Viz FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci*.

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.)

Etika pro sociální práci. s. 66-8.

²³² Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. s. 27-8.

²³³ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 10.

etických problémů a dilemat.²³⁴ Hodnoty sociálního pracovníka i klienta vyjadřují fakt, že svobodná volba není úplně libovolná, protože hodnota je to, proč něčemu dáváme přednost a co naši volbu určuje. Hodnota také určuje, co si člověk myslí, že by měl dělat, což nemusí být totéž, co dělat chce.²³⁵

Fischer uvádí schéma interakce vybraných systémů hodnot:

Může dojít ke střetu profesních a osobních systémů hodnot, které se v praxi často ani nerozlišují. Jde i o konflikty s dalšími hodnotovými strukturami, které se objevují v jiných oblastech profesní etiky, např. v psychologii. Sociální pracovník má jednat s ohledem na klienta a situaci. Volba optimálního jednání v kontextu trojice sociální pracovník – klient – prostředí je otázkou volby hodnoty, které se má jednáním dosáhnout.²³⁶

Hodnoty, které jsou zvnitřněné a projevují se dobrým jednáním (nebo ctností, o které hovořil již Aristoteles) jsou výsledkem procesu vlastní sebevýchovy u každého člověka. *Opakovaným jednáním a aplikací hodnot v praxi vzniká životní postoj, který je trvalou dispozicí emocionálních i kognitivních schopností. Tento přístup, získaný praxí a zkušeností, je důležitý pro správná rozhodnutí sociálního pracovníka.*²³⁷ Tyto postoje mohou mít své kořeny ve výchově k uctívání hodnot. Hodnoty mají dlouhodobě prokazatelné znaky, které jsou zjevné z preferovaného způsobu jednání. U sociálního pracovníka je schopnost rozlišování jednotlivých hodnot mezi sebou nezbytná.²³⁸

²³⁴ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 9.

²³⁵ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 62.

²³⁶ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci*.

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci*. s. 69-70.

²³⁷ Srov. ONDOK, P.J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. s. 18.

²³⁸ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci*.

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci*. s. 63.

Jednotlivá řešení je třeba vztahovat ke konkrétním skutečnostem a z nich vycházet při analýze a při hledání optimální volby postupu sociální práce. Z metodického hlediska bude analýza situace přesnější, když bude vedena s ohledem na systémy hodnot spíše než podle spontánně stanovených kritérií zájmů zúčastněných. Do etického rozhodování a optimální volby řešení se promítají všechny internalizované a známé hodnotové roviny.²³⁹

5.2 Principy

Principy sociální práce jsou obsáhlým a širokým pojetím, které se uplatňuje v sociální praxi a konkretizuje se v zásadách a pravidlech pro jednání sociálních pracovníků. Vycházejí ze základních lidských hodnot a jsou také podnětem k úsilí podle nich postupovat.

V literatuře o sociální práci lze najít různá dělení těchto principů a zásad, například principy kněze Biesteka, které vznikly z individuální práce s jednotlivci, kteří dobrovolně iniciovali kontakt se sociálním pracovníkem. Jedná se o **individualizaci, vyjadřování pocitů, empatii, akceptaci, nemoralizování, sebeurčení a diskrétnost.**²⁴⁰ Gordon ve svých zásadách vychází z předpokladu, že společnost se věnuje především jednotlivci. Jednotlivci ve společnosti jsou na sobě závislí a jsou za sebe navzájem odpovědní. Každý má podobné potřeby, i když je zároveň jedinečný. Základem je každému umožnit rozvoj jeho jedinečného potenciálu a odpovědnost vůči společnosti, což se projevuje aktivní účastí na životě společnosti. Společnost je povinna zajistit, aby překážky této seberealizace jednotlivce byly překonány nebo aby se jim dalo předejít. Principiální hodnoty shrnul také Clark v osmi základech pro dobrou sociální praxi – jsou následující: **respekt ke klientovi, důvěryhodnost ve vztahu, kompetence sociálního pracovníka, ochota pracovníka jít nad rámec svých povinností, využívání efektivních metod sociální práce, legitimita intervence, odpovědnost vůči klientovi, vysoká kvalita služby.**²⁴¹ Všechny přístupy se shodují na hodnotě jedinečnosti člověka, ochotě pomáhat mu a přistupovat k němu otevřeně a upřímně jako k sobě rovnému. Důležitá je odpovědnost, víra v dobrý

²³⁹ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci.*

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci.*s.70.

²⁴⁰ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci.*

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci.* s. 27.

²⁴¹ Viz MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce.* s. 37-39.

výsledek sociální práce a úroveň jejího provedení. Tyto postoje vycházejí z osobnosti sociálního pracovníka, jeho morální zralosti, profesní odbornosti a praktických zkušeností. Je důležité, aby jeho přístup byl legitimní a byl podporován organizací i společnostmi, pro kterou pracuje.

Na rozdíl od všeobecných principů, si každá organizace sama nastavuje jednotlivá pravidla pro výkon sociální služby. Je evidentní, že musí existovat hranice, za níž by kvalita profesionální péče neměla klesnout. Tyto hranice souvisí především s ohrožením práv klienta, se zneužitím pravomoci nebo odpovědnosti za kvalitu odborného pracovního přístupu.²⁴² Princip je proto základní normou chování, na které závisí další normy a pravidla a tvoří východisko pro morální rozhodování. Je důležité odlišit princip od pravidla, které je specifičtější a má užší rozsah. Například respektovat lidská práva na sebeurčení je princip, protože jeho význam je široký a platí pro všechny lidi a za všech okolností, zatímco respekt k právu uživatele na nahlížení do dokumentace je specifický a může být v kontextu sociální práce považován za pravidlo. Kantovské principy ve vztahu k sociální práci vychází z respektu a autonomie člověka. Literatura o hodnotách a etice v sociální práci se často zaměřuje na principy, jak by se sociální pracovník měl chovat ke klientovi. Základem je „**respekt k člověku**“ jako výchozí bod pro etiku sociální práce a způsob morálního myšlení obecně. Tento princip pochází např. z formulace kategorického imperativu. Podle něho si jednotlivec zaslouží respekt jednoduše proto, že je člověkem, bez ohledu na to, zda se nám líbí, zda je nám užitečný nebo zda se k nám zachoval dobře. Podle Kantovy filosofie je člověk natolik racionální bytost, aby byl schopen činnosti, kterou si umí racionálně zdůvodnit a kterou si lze vyložit jako jednání podle jeho vlastní volby a přání se schopností dělat rozhodnutí. Respekt může být považován jako „čin sympatie“ k lidské bytosti. Kantovská morální filosofie a princip respektu k člověku patří k velmi důležitým faktorům etiky sociální práce. Kant formuloval několik verzí svého imperativu, např.: „Jednej vždy podle takové maximy, která by zároveň mohla být univerzálním zákonem“. Podle něj jediné dobré jednání je takové, které člověk dělá na základě svého smyslu pro povinnost. Jako lidské bytosti jsme rozumní a autonomní – máme svobodu dělat vlastní rozhodnutí – sami vytváříme morální zákony a dáváme je ostatním.²⁴³ Musíme však tento postoj poopravit i z hlediska člověka jako obrazu Božího. I člověk s mentálním postižením (bez účasti rozumu) musí být respektován

²⁴² Srov. HAVRDOVÁ Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. s. 19.

²⁴³ Viz BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 23-25.

ve svém lidství. Praxí zpevněný profesionální vztah ke klientovi, ověřený etickými teoriemi, můžeme u sociálního pracovníka nazvat, stejně jako Aristoteles, ctností.

Používání etiky a morálních principů není jednoduché, zvláště u kulturně diverzifikované společnosti. Banksová uvádí šest hlavních morálních principů, které považuje za základ pro nejvyšší etickou úroveň pomáhajícího profesionála. Patří sem: autonomie, „nonmaleficence“ – tj. nikomu neškodit, dobročinnost, spravedlnost, spolehlivost, pravdomluvnost. Tyto principy v sobě mají nikdy nekončící proces snahy o udržení hodnot a morálky. **Autonomie** je základem pro samostatné rozhodování či svobodu klienta, aby si zvolil svou vlastní cestu. Respekt k autonomii znamená právo druhého člověka vybrat si a chovat se v souladu se svými přáními; pomáhající pracovník mu musí toto právo zabezpečit. Může se zdát, že především v západních zemích je největší důraz kladen na individualismus, samostatnost a svobodu rozhodování. V jiných částech světa či v jiných kulturách je důraz více kladen na vzájemnost, rodinu a pospolitost. Pomáhající pracovník musí znát priority a hodnoty těch, kterým chce pomoci a své jednání tomu přizpůsobit. **Nikomu neškodit** znamená základní odpovědnost vyhnout se jakémukoli riziku poškodit klienta. Především si uvědomit, že klienta nelze „onálepkovat“ a podle toho postupovat. Veškeré negativní tlaky je třeba si uvědomit a vyvarovat se jim. **Dobročinnost** spočívá v poskytování dobra druhým. To předpokládá zajistit jim vše, co přispívá zlepšení jejich životní situace. Spravedlnost je v tom, že s každým klientem pracovník jedná stejně – bez ohledu na jeho věk, pohlaví, rasu, etnikum, handicap, socio-ekonomické postavení, kulturní pozadí, náboženství, sexuální orientaci. **Spolehlivost** znamená, že sociální pracovník bude dodržovat sliby, které dá. Tím se prohlubuje důvěra mezi ním a klientem a vzrůstá pocit odpovědnosti na obou stranách. **Pravdomluvnost** je také podstatným principem pomáhající profese. Bez ní by nevznikl dobře fungující vztah mezi pracovníkem a klientem, ani by se dále pozitivně nerozvíjel. Hodnoty a principy spolupůsobí a konkretizují lidské jednání. Při etickém rozhodování se každý ptá sám sebe: „Na jaké hodnoty se mám spolehnout a proč? Jak hodnoty ovlivní mou práci s klienty?“ Člověk by si měl vždy uvědomovat hodnoty druhého člověka stejně jako své osobní hodnoty, kulturu a náboženství a podle nich tvořit svá etická rozhodnutí. Etické rozhodování není čistě kognitivním a lineárním procesem, který se řídí předdefinovanými postupy. Každý člověk má v sobě morální předporozumění. Od raného dětství ví, jak má správně jednat. Jeho individuální přístup je ovlivněn vzděláním v oblasti etiky a skupinovými pravidly, např. etickým kodexem. Celoživotní

vzdělávání v oblasti etiky je pro tuto práci nepochybně nutné. Sociální pracovník se musí vzdělávat, aby některé věci sám v sobě objevil (paradox etiky). Dalším zásadním teoretickým oborem pro sociální práci je psychologie osobnosti. Je třeba vědět, že i emoce hrají ve sporných situacích podstatnou roli. Etika i psychologie umožňují, aby sociální pracovník pochopil sebe sama, rozpoznal lidské hodnoty, pochopil složitost životních situací a vnímal je z různých etických aspektů a přístupů k nim. Také pokud pracovník není spokojen se svým rozhodnutím a neumí se s ním vypořádat, jistě to ovlivní jeho chování ke klientovi. Protože většinou rozhoduje o jeho sociální péči, měl by dilema diskutovat s ním. Konzultace s klientem a vztah založený na důvěře je důležitým krokem k dosažení uskutečnitelného výsledku.²⁴⁴ Z hlediska zaměstnavatele je potřebné neustále kultivovat pracovníka v pomáhající profesi dalším vzděláváním, učit ho uvažovat a jednat spontánně mravně správně (upevňovat ctnosti).

5.3 Aplikace hodnot

Uživatel služby potřebuje sociálnímu pracovníkovi věřit, vážit si ho a cítit jeho odbornost a lidský zájem. Očekává od něj kromě přijetí také jeho důvěru, spolehlivost, porozumění a dostatečnou kompetenci. Hlavním „pracovním nástrojem“ sociálního pracovníka je proto jeho osobnost a odborné vzdělání. Musí jednat na základě nejlepších zájmů svých klientů; poskytuje jim kvalitní péči, intervnuje v případě krize, stanovuje sociální terapii. Jenom lidé s hodnotovým systémem nastaveným tak, že nevyvozují závěry či nesoudí jednání například v případě sociálně vyloučeného jednotlivce a respektují ho jako člověka, s ním mohou dobře pracovat.²⁴⁵ Důležitým je celostní - holistický přístup ke klientovi a znalost prostředí, ze kterého pochází. Sociální pracovník musí respektovat psychické a sociální potřeby klientů, ale současně také jejich fyzický i duchovní rozměr.

Každý člověk má své hodnoty, které dávají jeho životu smysl. Dobře nastavené hodnoty organizace se v praxi dlouhodobě vyplácí, protože klienti mají pocit, že jsou v dobrých rukách, že si zaměstnanci váží člověka. Jde o kulturu vzájemného styku, kulturu práce a humanizaci celého světa. Vyzařuje-li ze zaměstnanců v pomáhajících profesích určitá kultura lidství, jejich pracovní motivace je stálá a klienti to velmi dobře

²⁴⁴ Viz COREY, G., COREY, M. S., CALLANAN, P. *Issues and ethics in the helping professions*. s. 17-20 .

²⁴⁵ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. s. 14.

vycítí.²⁴⁶ Sociální pracovník jako svobodný činitel má profesní i osobní odpovědnost za své jednání a nese za něj ve výsledku osobní vinu nebo ocenění. Do hodnotové reflexe vstupuje jeho znalost sebe sama, především těch hodnot a principů, ze kterých vychází při objektivním posuzování faktů dané problematiky. Z jeho reflexe lze usuzovat, jak bude případ řešit. Vyžaduje to jeho schopnost zvažovat problém i z jiné perspektivy, než své vlastní. V pozadí znalosti sebe sama by měl znát motivy, proč sociální práci vykonává. Pokud ji vykonává z lásky k člověku, bude řešit případ jinak než sociální pracovník, který vychází z administrativního přístupu. Rozhodujícím parametrem jeho, pro něj prokazatelně správného postupu, bude jeho čisté svědomí.²⁴⁷ Subjektivní hodnoty jsou proto důležité. Do vzájemné interakce vstupují i hodnoty a svědomí klienta, které lze rozpoznat ze způsobu jeho jednání a uvažování. Empatický sociální pracovník dokáže vycítit hodnotové nastavení klienta a s respektem k jeho osobě stavět úspěch jejich vzájemného kontaktu na **oboustranné důvěře a spolupráci**.

Proto vyžaduje jednání sociálního pracovníka vytříbené morální vnímání a inteligenci, což v sobě zahrnuje schopnost morálně se chovat i morálně uvažovat. Každý má určitou představu, jak definovat morálku vysoce vyspělého jedince. Výzkumy některých kultur ukázaly, že některá kritéria jsou všeobecně platná: **spravedlnost, smysl pro povinnost nebo odpovědnost vůči ostatním, důstojnost a sebeovládání**. Jsou to hodnoty, které nejsou vázány na náboženskou orientaci, ani na určitou kulturu. Za sklonem morálně jednat je lidská potřeba sebeúcty. V sociální práci je významné dávat druhému najevo, že nám na něm záleží. Morálně inteligentní jedinec pocítuje odpovědnost za druhé jako osobní povinnost a závazek, který na sebe bere dobrovolně. Bohužel současná doba uznává více právo a zákony, což nahrazuje osobní povinnost v rozhodování každého z nás. Pak se může stát, že některý jedinec se vyvyšuje nad společnost a svoboda jednotlivce se nadřazuje povinností ke společnosti.²⁴⁸ Morální inteligence a hodnotový systém jsou výsledkem procesu morálního zrání sociálního pracovníka, ve kterém reflektuje výchovu, teoretické vzdělání i praktické zkušenosti.

Pravidla sociální práce vycházejí z eticky uznávaných pravidel jednání. Jsou to normy, standardy nebo vzory, ze kterých je zřejmé, jakým způsobem sociální

²⁴⁶ Srov. GRÜN, A. *Pracovat i žít: Napětí mezi profesním a osobním životem*. s. 117-118.

²⁴⁷ Srov. FISCHER, O. *K pojetí etiky pro sociální práci*.

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci*. s. 17-18.

²⁴⁸ Viz HASS, A. *Morální inteligence: Jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. s. 11-13.

pracovníci jednají s ostatními pracovníky v organizaci, s klienty, případně dalšími subjekty. Lze je vymežit na šest základních typů jednání:

- „- Způsoby rozhodování o cílech a úkolech.
- Pracovní postupy.
- Dělbba úkolů.
- Způsoby koordinace jejich plnění.
- Představy o tom, jak jedná nebo nejedná „dobrý pracovník“.
- Způsoby udělování odměn a trestů.“

Podrobné pracovní postupy pomáhajících organizací jsou zachyceny v jejich metodických materiálech. Jsou to předpisy o způsobech, jak má sociální pracovník zvládat běžné pracovní podmínky a každodenní dilemata v práci s klientem.²⁴⁹

Kultura profesní organizace se skládá ze základních předpokladů, hodnot, postojů a norem chování, které její pracovníci sdílí. Projevuje se v jejich myšlení, cítění a chování. Je to také proces, v kterém se zaměstnanci navzájem ovlivňují za účelem dosažení pracovních výsledků a cílů. Činí ve svém důsledku svou organizaci soudržnou, srozumitelnou a stabilizující.²⁵⁰ Tato rámcová pravidla vycházejí z hodnot, které akceptují zaměstnanci, organizace a v principech vrcholově celá společnost. Kultura celé společnosti tím ovlivňuje kulturu pomáhajících organizací a jejich zaměstnanců a naopak – kvalitní práce jednotlivců a hodnoty organizací, jejichž posláním je pomoc potřebným a láska k bližním, mají vliv na veřejnost a morálku celé společnosti.

Sociální pracovník není dokonalá bytost, ale musí mít ujasněný hodnotový systém, aby dokázal co nejvíce lidem pomoci. V tom ho může podpořit právě kultura té organizace, ve které pracuje. V Charitě můžeme hovořit o pomoci křesťanské víry a ztotožnění se s křesťanskými hodnotami, které vyúsťují v poslání pomoci bližnímu. Tyto hodnoty jsou potom pro pracovníka výzvou, jakým směrem se má sociální práce ubírat a jak jednat ve společenských vztazích na všech úrovních.

²⁴⁹ Srov., cit. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích.* s. 30.

²⁵⁰ Srov. ČAJKO-EIBICHTOVÁ, M., HAVRDOVÁ, Z. *Hodnoty v managementu.*
In HAVRDOVÁ, Z. A KOL. *Hodnoty v prostředí sociálních a zdravotních služeb.* s. 78-79.

5.4 Dilemata v sociální práci – morální rozhodování

Etika pomáhá sociálním pracovníkům v orientaci a vede k řešení nezvyklých nebo těžko řešitelných situací. Etický problém vzniká v okamžiku, kdy sociální pracovník vidí, že stojí před obtížnou morální otázkou, například nepřijme žádost velmi potřebného člověka, protože nevyhovuje určitým nastaveným kritériím nebo pravidlům pro poskytování služby. Etické dilema spočívá v tom, že musí rozhodnout mezi dvěma zdánlivě stejně nevhodnými alternativami, které mohou způsobit konflikt morálních principů. Např. to může být konflikt mezi zájmem jednotlivce a veřejným zájmem. Co je technickou záležitostí pro jednoho sociálního pracovníka, může být pro druhého etickým problémem a pro třetího etickým dilematem. Záleží na tom, jak každý pracovník vnímá situaci, jaké má zkušenosti s morálním rozhodováním a jaké má hodnotové priority na žebříčku etických principů. Existují tři nejčastější sporné okruhy, které často vyústí v etický problém nebo dilema:

- práva jednotlivce a sociální péče – klient má právo na své vlastní rozhodnutí a volbu; sociální pracovník je zodpovědný poskytnout mu sociální péči,
- požadavky společnosti v sociální péči – práva a zájmy zúčastněných institucí mohou být jiné, než zájmy uživatele. Sociální pracovník je odpovědný vůči své organizaci a společnosti za prosazování co největšího dobra co největšímu počtu osob,
- nerovnost a působení struktur – odpovědnost sociálního pracovníka odolávat tlaku struktur (např. společenské diskriminace) a pracovat na změnách v systému svého zaměstnavatele a společnosti.

Jakákoli kategorizace je velmi umělá, protože nedokáže postihnout komplexnost, průniky a přesahy mezi jednotlivými kategoriemi.²⁵¹

Rozhodování je akt, který člověku umožňuje v situaci alternativních možností, volit jednu nebo dát přednost jiné. Souvisí s funkcí hodnocení a týká se hodnot a s nimi spojených životních přístupů a postojů. Má subjektivní charakter a sociálního pracovníka staví do role odpovědného subjektu.²⁵² V reálném životě nastávají situace vyvolávající konkrétní otázky a dilemata, na které nelze podle existujících teorií hodnocení a morálky reagovat jednoznačně. Morální postoje, hodnoty a motivace k jednání ovlivňuje jak individuální zkušenost, tak všeobecný vývoj. Rozdíl v chápání morálky a hodnotový nesoulad bývají často mezi starší generací, která obviňuje mládež

²⁵¹ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 11.

²⁵² Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 95.

z nedostatku morálky, a naopak mladí mohou kritizovat staré osoby jako konzervativní a zaostalé.²⁵³

Dilema je obtížná volba mezi dvěma neslučitelnými možnostmi. Tyto možnosti se navzájem eliminují a jejich výběr představuje konflikt morálních principů. Sociální pracovník musí jednu z možností zvolit, ale není tomu vždy tak. Lidé se mohou dilematům vyhnout nebo i dlouhodobě se jim vyhýbat. To se stává často.²⁵⁴ Musil uvádí hranice mezi způsoby klienta, které pracovník považuje za přijatelné a nepřijatelné. Rozmezí se může měnit v závislosti na náladě pracovníka, jeho náklonnosti ke klientovi, na době vzájemné spolupráce, na místě setkání a na předcházející odborné zkušenosti pracovníka. Tyto faktory působí v určitém kulturním rámci, který způsobuje, že hranice mezi přijatelným a nepřijatelným se v různých organizacích liší. Hodnocení klientů pracovníkem vyplývá z její kultury a hodnot nebo také z „kolektivního vědomí“ organizace.²⁵⁵ Rozhodování pomáhajícího pracovníka musí být pro klienta i společnost obhajitelné. Je nezbytná etická reflexe – musí se najít možnost, která přinese větší dobro, je nezbytné zvážit všechny alternativy pro a proti. Samotné rozhodnutí musí pracovník obhájit před sebou samým, před svým svědomím.

Musil popisuje základní typy dilemat, se kterými se běžně setkávají sociální pracovníci - uvedu jejich výčet, ale nebudu je ve své práci hlouběji rozebírat, neboť se jedná o velmi obsáhlé téma.

Podle Musila existují tato všední každodenní dilemata řadových pracovníků:

- 1) Komplexní nebo zjednodušené cíle sociálních služeb. Je to dilema mezi komplexností a zjednodušováním a vyplývá z nejasnosti cílů služeb sociální práce.²⁵⁶ Nejednoznačnost, která je pro sociální práci charakteristická, může vést k bezradnosti a konfliktům.
- 2) Množství klientů nebo kvalita služeb. Snaha zvládnout velké množství klientů ohrožuje kvalitu práce dvěma způsoby – omezuje čas, energii a pozornost, kterou pracovník může věnovat jednotlivci, a zároveň ovlivňuje kulturu práce; přetížený pracovník podřídí kvalitu své intervence požadované kvantitě.²⁵⁷
- 3) Neutralita ve vztahu ke klientům nebo favoritismus. Sociální pracovník může vybírat mezi klienty ve snaze o individualizaci přístupu pouze takové,

²⁵³ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. s. 309.

²⁵⁴ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích* s. 36.

²⁵⁵ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 20-21.

²⁵⁶ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 47.

²⁵⁷ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 61.

se kterými se mu lépe pracuje. Do vztahu ke klientovi se může promítnout předsudek, touha pracovníka rozhodovat o vlastním uspokojení z práce, snaha hospodařit s omezenými zdroji a přesvědčení o nutnosti dodržovat předpisy.²⁵⁸

- 4) Jednostrannost nebo symetrie ve vztahu s klientem. Toto dilema spočívá v komunikaci. Může se jednat buď o jednostranné ovlivňování klienta, anebo symetrický vztah založený na dialogu.²⁵⁹
- 5) Procedurální nebo situační přístup. Jedná se administrativní nebo byrokratický přístup k problému klienta (odškrtnutá položka) v rozporu s individuálním přístupem a vnímavostí pracovníka k problematice klientova případu.²⁶⁰
- 6) Materiální nebo nemateriální pomoc. Materiální pomoc zajistí uspokojení momentálních potřeb klienta (první pomoc, dávka v nouzi), nemateriální je dlouhodobá pomoc a jejím cílem je zlepšení schopnosti klienta zvládat situaci vlastními silami.²⁶¹
- 7) Zasáhnout či nezasáhnout. Dilema spočívá v rozporu, zda sociální pracovník má zasáhnout (včas a třeba i nesprávně) nebo nezasáhnout vůbec a nechat případu volný průběh.²⁶²

Strategická dilemata (strategie řadových pracovníků jako prvek strategie celé organizace):

- 1) Veřejný nebo dílčí zájem. Jde o ujasňování si společných zájmů a cílů v organizaci a vnímavost ke společenským podmínkám a zájmům.²⁶³
- 2) Bezprostřední nebo zprostředkovaná východiska volby cílů. Dilema mezi rozhodováním pracovníka o cílech intervence, které je založeno na jeho zkušenosti s podmínkami života klientů nebo na nutnosti vycházet z oficiálních stanovisek politiků a expertů.²⁶⁴
- 3) Řešení případu nebo změna poměrů ve společnosti. Znamená to řešit jednotlivé případy nebo v zájmu klientů se zaměřit spíše na změnu poměrů ve společnosti.²⁶⁵

²⁵⁸ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 78.

²⁵⁹ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 90.

²⁶⁰ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 110.

²⁶¹ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 129.

²⁶² Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 137.

²⁶³ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 156.

²⁶⁴ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 164.

²⁶⁵ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 173.

- 4) Změna klienta nebo změna prostředí. Klient nemusí být schopen zvládat legitimní očekávání svého prostředí nebo nerovnováha může být důsledkem toho, že prostředí uplatňuje vůči jedinci nelegitimní očekávání.²⁶⁶

Matoušek v Základech sociální práce uvádí tato základní dilemata:

- 1) Formalizace nebo deformalizace sociální práce.
- 2) Profesionalizace nebo deprofesionalizace.
- 3) Normativnost nebo nenormativnost.
- 4) Pomoc a sociální kontrola.
- 5) Polyvalence a specializace.
- 6) Sociální práce jako věda a umění.²⁶⁷

Na rozdíl od Musila, který se především zabývá vztahem sociální pracovník – klient a jeho prostředí, Matoušek zdůrazňuje spíše dilemata sociální práce jako profese ve vztahu ke společnosti. Neformálnost sociální práce spočívala od 19. století v iniciativě soukromých a církevních organizací a současně se s ní začala vyvíjet formalizovaná sociální práce. Převaha jednoho či druhého přístupu podle něj závisí na konkrétní sociálně-politické situaci. Deformalizací sociální práce lze nazvat rozvoj nestátního neziskového sektoru v 90. letech 20. století. V současné době hovoříme o profesionalizaci sociální práce. Existují i tendence, které požadují deprofesionalizaci a otevření sociální práce opět laikům (rodině, knězi, sousedům), neboť taková práce vede k výraznějším výsledkům než odborný přístup. Tím, že se sociální práce stala profesí, přihlásila se k normativnímu přístupu. Tato tendence může být chápána jako přístup sociálních pracovníků ke klientům z pozice hodnotových orientací a norem společenské skupiny, ke které sociální pracovníci patří. Opakem by bylo nenormativní partnerství, ve kterém by nebyly na klienta kladeny normativní nebo hodnotové podmínky spolupráce. V dilematu pomoci a kontroly jde o úsilí sociálních pracovníků pomáhat klientům, i když na druhé straně politici zdůrazňují více sociální kontrolu než pomoc. Poslední Matouškovo dilema znamená, že sociální pracovník v rámci své kompetence poskytuje služby klientům v různých životních situacích, na rozdíl od specializovaného pracovníka, který se zabývá jen jedním sociálním problémem nebo jeho aspektem.²⁶⁸

²⁶⁶ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 182.

²⁶⁷ Viz MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. s. 189-192.

²⁶⁸ Viz MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce* s. 190-192.

Dilemata v očích sociálních pracovníků jsou jen takové konflikty, vůči nimž jsou pracovníci morálně citliví. Tzn., že si plně uvědomují morální povahu situace. Pokud morální ideály a hodnoty činí sociální pracovníky morálně citlivými, dilema prožívají jako obtížné rozhodnutí. Může to být smíření se s krátkodobým řešením akutních problémů, ke kterému se sociální pracovník musí často uchýlit, i když nepovede k posílení klientových schopností zvládat potíže vlastními silami. Pokud by však sociální pracovníci neprojeвили morální citlivost, zůstali by vůči takovému dilematu lhostejní. Řešení situace spočívá také ve vnitřním přesvědčení pracovníka, že volba mezi neslučitelnými možnostmi je věcí jeho odpovědnosti. Stálost tohoto pocitu souvisí s houževnatostí a praxí nabytými ctnostmi, s jakými pracovníci uplatňují své morální ideály.²⁶⁹ Hodnoty pro rozhodování, které kolektivně akceptují zaměstnanci pomáhající organizace, mohou být odlišné. Někteří pracovníci je hluboce sdílejí, jiní respektují, někteří je přijímají se sebezapřením. Přesto se lidé v organizaci mohou většinou spolehnout na reakce ostatních v mezích zažitých pravidel. Rozhodují s tím, že „je to vyzkoušené“ a vědí, jak se vyhnout nepříjemnostem. Je to výsledek všeobecného úsilí o neustálé sladování kolektivního s osobním, nadřazeného s podřazeným. Někdy je třeba se vyrovnat s nejednoznačností či respektovat nežádoucí nebo protichůdné záležitosti. Pracovníci si většinou předávají pracovní postupy, které jsou pro ně přijatelné. To znamená, že jsou slučitelné s jejich představami a preferencemi, tj. s jejich hodnotami. Takto vzniklá pravidla vytvářejí specifickou soustavu kolektivně uznávaných, individuálně přijatelných a ustálených způsobů řešení dilemat. Představují přístup organizace a jejích zaměstnanců ke klientům.²⁷⁰

Pro shrnutí této problematiky uvádím základní etické problémy, které sociální pracovník řeší. Jsou především v těchto oblastech:

- kdy zasahovat do života člověka, rodiny, skupiny, obce,
- kterým případům dát přednost a věnovat jim čas na sociálně-výchovné působení,
- kolik pomoci a péče poskytnout, aby byl klient stimulován ke změně postojů a k odpovědnému jednání (a aby nevedly ke zneužití),
- kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb nebo dávek sociální péče.²⁷¹

²⁶⁹ Srov. NEČASOVÁ, M., MUSIL, L. *Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků*. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 88-9.

²⁷⁰ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 35-36.

²⁷¹ Srov. SOTONIAKOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce*. s. 29.

Specifika řešení dilemat a výkonu sociální práce lze shrnout takto: sociální pracovník musí umět adekvátně reagovat i v případě poměrně rychlých změn situace. Je zapotřebí velké míry improvizčního talentu, kreativity a intuice. Sestavení plánu pracovního postupu, dohodnutí smlouvy nebo následování standardizovaných metodik a způsobů pomoci, aby veřejnost a instituce věděly, že služba je realizována, může být ale v některých případech jen velkolepou představou.²⁷² Při překonávání dilemat je proto nutné vyjít z hodnot sociální práce, ze kterých by měly také vycházet hodnoty pomáhající organizace. Pro pracovníka poznatky získané reflexí užívané teorie by se měly stát stimulem pro změnu cílů a pravidel jednání. Z nich by měla vyplývat praktická doporučení, která budou naplňovat hodnoty organizace a povedou ke zlepšení služby. Jestliže pracovníci budou chtít uniknout před dilematy, která vznikají z rozdílu mezi užívanou teorií nebo praktickou morálkou a ústředními hodnotami nebo morálními ideály, je třeba, aby posuzovali svoji praktickou morálku a z této reflexe odvodili změny cílů a pravidel svého jednání s klienty.²⁷³ Jsme zvyklí předpokládat, že pracovní morálka se mění snáze a častěji než morální ideály. Těm přisuzujeme vlastnosti těch, na jehož hodnocení nám záleží. Naše morálka je z hlediska takových ideálů nedokonalá. Modifikacemi morálního ideálu můžeme ospravedlnit své jednání jen z hlediska formální pravdivosti. Z hlediska morální pravdivosti jsou pokusy o legitimizování diskutabilního jednání nevěrohodné a nezbaví nikoho zcela výčitek svědomí.²⁷⁴

Kant ukázal, že nelze vysvětlit filosoficky otázku, zda jednání, které je motivováno s ohledem na dobro, je nesmyslné. Kde lidé jednají proto, aby dosáhli dobra, doufají, že něco takového má smysl dělat. Doufání a víra jsou proto příslibem smyslu této profese. Tento impuls může mít význam pro naši společnost i sociální práci.²⁷⁵

Světsko-duchovní dualita, vytvořená naší civilizací je velkou oporou, která se bohužel v současné době příliš neprosazuje. Účast křesťanů pracujících v Charitě na společenské diskusi není velká, rozhodování mladých lidí nemá dostatečné argumenty a příklady řešení. Přesto křesťanský důraz na prioritu vztahu v životě člověka představuje jeden ze základů diskuse o dalším charakteru naší společnosti. Je to diskuse mezi duchovním a světským, ve které musíme zachovat kulturu a hodnoty, které nám jsou vlastní. V tomto je základní poslání věřících a podíl odpovědnosti

²⁷² Srov. LAAN, G. *Otázky legitimace sociální práce: Pomoc není zboží*. s. 69-70.

²⁷³ Srov. NEČASOVÁ, M., MUSIL, L. *Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků*. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 102.

²⁷⁴ Srov. NEČASOVÁ, M., MUSIL, L. *Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků*. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 105.

²⁷⁵ Srov. OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. A KOL. (eds) *Teorie a praxe charitativní práce*. s. 33-34.

křesťanů za další vývoj naší společnosti i civilizace na celém světě.²⁷⁶ Kongruence v hodnotách lidství je významná pro každého člověka, znamená jeho „well-being“, neboli dobře, šťastně a spokojeně prožívaný život. Ve spirituální dimenzi a hodnotách křesťanství je silný potenciál lidství, který je třeba nejen v sociální práci upevňovat a podporovat.

²⁷⁶ Srov. ZEMAN, J. *Nové prvky psychologického obrazu manželství a jejich dopady do společenské praxe*. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds) *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. s. 46-47.

6. Profesní etika

Profesní hodnoty jsou širokým systémem, který se pro větší efektivitu práce v organizacích dále vymezuje v jejich poslání. Tím vedení organizace a pracovníci na sebe berou zodpovědnost za jednání v souladu se specifickými hodnotami dané organizace. Sociální práci prostupuje celá řada rovin hodnot. Oproti zdravotnictví není předmětem práce jen psychosomatická stránka člověka, ale především jeho celkové uschopnění k plnohodnotnému sociálně-osobnostnímu rozvoji. Dostávají se tak do hry hodnoty klienta, které z jeho jednání spíše jen vytušíme. Do této sféry patří i jeho kulturní a náboženské hodnoty.²⁷⁷ Všechny tyto hodnotové úrovně zastřešuje etika profese.

Sociální pracovníci mívají nesnáze při prosazování svého statusu profesionálů. Příčinou je též proměnlivá, zvenčí obtížně měřitelná a kontrolovatelná práce s klienty. Snaha o individualizaci přístupu se střetává s požadavky byrokratické kultury, která je založená na loajalitě pracovníků k jasně daným pravidlům rozhodování. Skutečnost, že pouhé udržení kontaktu s marginalizovanými skupinami je obtížné a vyžaduje určité dovednosti, není pro veřejnost jasným důkazem, že sociální práce je obtížná, a přesto může přinášet zjevné výsledky. Důležité je, aby obor sociální práce vycházel z poznatků a z dobré praxe pomáhajících organizací. Díky nim můžeme zkoumat, kdy se naše pozornost obrací k hodnotám a problémům profesionálních sociálních pracovníků a kdy si všímáme věcí, které zajímají klienty či jiné skupiny služeb sociální práce.²⁷⁸

Anselm Grün ve své knize *Pracovat i žít* píše o urputném konkurenčním boji mezi subjekty na trhu v současné éře globalizace. Může vzniknout dojem, že žádná pravidla neplatí, mnozí získávají výhody obcházením slušnosti a poctivosti. Organizace si musí prosazovat své hodnoty a udržovat vysoké mravní povědomí, aby neodpovídala stejnými prostředky. V nekorektním konkurenčním prostředí je s prosazováním pravidel fair-play třeba mít výdrž. Kdo se drží hodnot slušnosti, v krátkodobém horizontu prohrává. Hodnoty, které organizace zastává, musí vštěpovat každému jednotlivci tak, aby byl o nich pevně přesvědčen.²⁷⁹ Profesní etika mohou být i nepsaná pravidla, která vymezují především vztahy ke klientům, zákazníkům, kolegům, oboru nebo společnosti. Sociální pracovník a uživatel jsou spolu ve vztahu, který není

²⁷⁷ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci*.

In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci*. s. 68-69.

²⁷⁸ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. s. 227-228.

²⁷⁹ Srov. GRÜN, A. *Pracovat i žít: Napětí mezi profesním a osobním životem*. s. 86-8.

na stejné úrovni. U sociálního pracovníka stanoví profesní etika prostor, v rámci kterého svou práci vykonává. Důsledné osvojení si profesního étosu a hodnot by mělo být pro sociálního pracovníka kritériem vhodnosti jeho profese. Bere na sebe nepsanou mravní a právní odpovědnost za své jednání.²⁸⁰ Aby se zabránilo jakémukoli zneužití moci profesionála, musí mít sociální práce, stejně jako zdravotnictví, právo, poradenství a další podobné obory profesní hodnoty, které uživatele chrání a vychází ze znalosti věcí konkrétní situace a vize budoucího rozvoje profese.

Nečasová v textu v „Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci“ píše o tom, že důležité profesní hodnoty v pomáhajících profesích vycházejí ze základní hodnoty respektu ke klientovi. Profesionálové v sociální práci jednají jen v nejlepším zájmu klienta. Za důležitou považuje **důvěryhodnost (spolehlivost)**, neboť profesionál by měl být ten, kdo poskytne nestrannou, odbornou a diskrétní pomoc. K profesionalitě patří, stejně jako u Banksově, **autonomie** pracovníků a jejich **nezávislost** - především na finančních zdrojích, politických preferencích, předsudcích, vlastních sympatiích či antipatiích. Zdůrazňuje, že profesionálové by také měli ovlivňovat místní politiku, měli by být odpovědní za život celé komunity a problematiku konzultovat až na úrovni státu. Čím větší bude autorita profese u klientů a veřejnosti, tím vznikne větší možnost do politiky zasahovat.²⁸¹ V současnosti se diskutuje o různých platformách spolupráce v sociální práci. Legislativní změny u nás iniciuje a požaduje Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Asociace nestátních neziskových organizací posílá například podněty k různým strategiím a zasazuje se o zlepšení financování. Úzce spolupracuje s Radou vlády pro nestátní neziskové organizace.

Výsledek profesionalizace sociální práce závisí na stupni legitimace profesionálního jednání a na budování kultury, v níž je prostor pro pracovní rozvoj zaměstnanců a formování profese. Disciplinární právo, právo podávat stížnosti a rozvoj v živém používání standardů kvality musí sloužit k tomu, aby prokázaly zodpovědnost a kvalifikovanost sociální práce. Vypělá profesní kultura zajistí zaměstnancům ochranný prostor pro práci a možnost diskutovat o zlepšení úrovně kvality v rámci oboru. Proto je důležité, aby sociální práce kultivovala svou existenci budováním společné kultury, hodnot a solidarity v profesních organizacích a skrze identitu

²⁸⁰ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci.*

In FISCHER, O. MILFAIT R. A KOL. *Etika pro sociální práci.* s. 67.

²⁸¹ Srov. NEČASOVÁ M. *Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci.*

In FISCHER, O., MILFAIT R. A KOL. *Etika pro sociální práci.* s. 75-76.

odborníků.²⁸² Systematické teorie (etika a její provázání s praxí, uznání společnosti včetně akreditace studijních programů a profesní kultura, která se odráží v hodnotách, přesvědčeních a obecně sdílených cílech formálních i neformálních skupin), tvoří étos tohoto povolání. Symbolizují ho i vlastní normy, symboly, hodnoty a řeč. Základní hodnotou profese je **respekt k člověku**, který umožňuje reflexi celého oboru, jak z pohledu teorie, tak z pohledu praxe. Etika sociální práce je souborem mravních zásad a hodnot, které by měl pracovník v sociálních službách dodržovat.

6.1 Etické kodexy

Ve společnosti zaměřené na výkon se odbourávají etické hranice. Bez ohledu na globalizaci a pluralizaci, jsou etikové ve svém základu intaktní. Hippokratova přísaha je dodnes platná, pedagogika stále vyžaduje stejné zacházení s žáky při vyučování.²⁸³ Proto musela vzniknout profesní etika sociální práce podložená souborem mravních zásad, které by měl sociální pracovník dodržovat. Primárním cílem etického kodexu je tyto předpokládané principy jednoznačně určit z důvodu ochrany klientů a dalších členů společnosti.²⁸⁴ Pravidla kodifikovaná v etických kodexech schvalují národní či jiné asociace sociálních pracovníků. Fixují žádoucí způsob profesionálního chování v konfliktních a krizových situacích. Předepisují profesní odpovědnost sociálního pracovníka. Ochraňují klientova práva na sebeurčení, přístup k záznamům, nároku na služby a jejich poskytování i ukončování. Odpovědnost sociálního pracovníka je definována nejen vůči klientům, ale také vůči kolegům, vlastní profesi i celé společnosti.²⁸⁵ Být oborem a uznávanou profesí znamená mít svou teorii, uznání klientů a profesních skupin, schválení úřadů. Etický kodex profesi reprezentuje navenek - reguluje vztahy profesionálů s uživateli a kolegy a určuje linii profesní kultury. Sociální práce byla často dříve nazývána jako „polo-profesionální“, protože tato kritéria plně nesplňovala. Např. neměla pevnou teoretickou základnu, a také (dosud) existuje jistá ambivalence v postavení státu a pomáhajících organizací.²⁸⁶ Nyní však můžeme konstatovat, že sociální práce je profesionální činností a samostatným oborem.

²⁸² Srov. LAAN, G. *Otázky legitimity sociální práce: Pomoc není zboží*. s. 234-235.

²⁸³ Srov. SOTONIAKOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce*. s. 27.

²⁸⁴ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 87.

²⁸⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. s. 62-3.

²⁸⁶ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 84-5.

Ve vztahu k praktické realizaci hodnot jsou normy kodexů silné zkušenostmi, které jsou v nich obsaženy. Některé hodnoty jsou absolutní – např. člověk a jeho život nebo pravda. Proto je nelze vyjádřit normami nebo se nemohou stát zákonem. Hodnoty inspirované lidskými ctnostmi a morálkou (zde profesní) se stávají normami v dlouhodobém časovém horizontu, nikoli jednorázovým rozhodnutím. Akceptované normy ovlivňují kulturu společnosti nebo organizace, přispívají k představě o tom, co je a není správné. Stanovení „mantinelů“, ve kterých se má člověk pohybovat je sice omezujícím prvkem individuálně svobodného jednání, ale také může snížit vnitřní tenzi v případě sociálního chování. Při nesouhlasu se dosud uznávané normy stávají motivací k prosazení nových norem, tedy k všeobecnému uznání nových, netradičních hodnot.²⁸⁷

Podle Coreyových a Callanana by měl profesní kodex sledovat tyto cíle:

- 1) Naučit pomáhající profesionály etickému jednání. V praxi si pak pracovník vyjasní hodnoty, které souvisí s jeho pracovními úkoly.
- 2) Etické normy by měly poskytovat mechanismus pro profesní zodpovědnost. Člověk nejen musí sledovat své vlastní chování, ale měl by také podporovat etické chování svých kolegů.
- 3) Etické kodexy by měly sloužit jako vodítko pro řešení etických dilemat v péči o klienty.²⁸⁸

Jednotlivé pomáhající profese jsou si vědomy významu vztahu pomáhajícího pracovníka ke klientovi a nastavují etické zásady své profese. Při formulaci etických zásad v některých zemích tvoří tzv. „hodnoty sociálního pracovníka“ hlavní složku studia (např. ve Velké Británii). Budoucí pomáhající pracovníci jsou během výuky informováni o nepřipustnosti projevů rasismu, ageismu, sexismu, ablebodyismu (preferance tělesně nepostižených před tělesně postiženými) a homofobie (strach z homosexuálně orientovaných lidí a diskriminace této menšiny). Něco jiného je hodnoty a zásady uznávat a hlásat a něco jiného je podle nich žít a pracovat.²⁸⁹ Z toho vychází skutečnost, že svědomí sociálního pracovníka a jeho jednání musí být v souladu. Svědomí a jednání může být v souladu, i když pracovník hodnoty sociální práce neuznává. Stává se tak v případě, když pomůže mimo rámec vymezený pravidly proto, že je přesvědčen, že klient to opravdu potřebuje. Může se stát, že se osobní hodnoty zaměstnance dostanou do rozporu s hodnotami oboru. V takovém okamžiku

²⁸⁷ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 57.

²⁸⁸ Srov. COREY, G., COREY, M. S., CALLANAN, P. *Issues and ethics in the helping professions*. s. 5-8.

²⁸⁹ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. s. 90-91.

pracovník vychází ze svých osobních hodnot a morálního ideálu. Může se přihodit, že zaměstnavatel nerespektuje hodnoty oboru nebo hodnoty společnosti mohou být špatně nastaveny. V takové rozporuplné situaci je pro pracovníka vodítkem hlas svědomí. V tom případě musí vše zvažovat a zpytovat své mravní předporozumění, vědomosti etických teorií, své hodnoty. Postoje musí umět zdůvodnit a své jednání odargumentovat ostatním. Přesné vystižení tohoto střetu může být krokem k vyřešení stresujícího konfliktu. Sociální práce jako obor spojený výhradně s lidskou praxí potřebuje etiku jako teorii, která z lidského hlediska posuzuje v praxi, co je dobré a co je zlé. Hodnota profese je „přidanou hodnotou“ sociální práce.²⁹⁰ Žádný etický kodex neříká, co dělat, když se pomáhajícímu pracovníkovi nějaký požadavek nedaří naplnit. Když například cítí rozpaky v kontaktu s nějakou osobou nebo když nesouhlasí s jejím jednáním. Nepomůže mu, že je svým pocitem rozjitřen. Může se stát, že ho přestane vnímat, ale to je vývoj k horšímu. Je proto nutné pracovat na zlepšení stavu pomocí sebereflexe a supervize, zcela jasně si uvědomovat nejen své silné, ale i slabé stránky.²⁹¹ Osvěta na téma etiky během různých seminářů a vzdělávacích akcí je podporou pro všechny sociální pracovníky a pomáhá také lepšímu porozumění mezilidských vztahů.

Při analýze literatury jsem narazila na návrh, jak by bylo možné zajistit, aby se etické principy v práci sociálních pracovníků neztrácely, ale naopak, aby délka praxe byla potvrzením pro jejich platnost. Reakcí na tento návrh by mohlo být zřízení Etické komise, která by fungovala při Asociaci sociálních pracovníků a byla by plně akceptovaná členskou základnou. Je otázkou, zda může profesní svaz kontrolovat individuální morálku a následně morálku profesionální? Podle Jany Levické, autorky tohoto článku, to možné je. Domnívá se, že zodpovědnost se vztahuje na vykonané činy a reálnou se stává tím, že odpovědnými se stáváme zásahem z venku – skládáme účet tomu, kdo nám zodpovědnost svěřil. Kontrola odpovědnosti je tak průvodním jevem morálky, i když samotnou morálku samozřejmě nenahrazuje.²⁹² **Odpovědnost** je prioritním kritériem při výkonu sociální práce (schopnost dát odpověď) vůči klientovi, kolegům, zaměstnavateli i společnosti. Odpovědnost nás zavazuje k pochopení člověka a souvislostí, ve kterých žijeme.

Mají-li být normy kodexů nástrojem socializace a přispívat k identifikaci jedince se svým oborem a společností, musí být uznávány jako obecně platné v rámci své

²⁹⁰ Srov. FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci.*

In FISCHER, O., MILFAIT R. A KOL. *Etika pro sociální práci.* s. 69-70.

²⁹¹ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese.* s. 91

²⁹² Srov. LEVICKÁ, J. *Etika a sociální práce.*

In *Etika a sociální práce. Zborník z konferencie FZaSP TU v Trnave 25. 10. 2002.* s 35.

profesní skupiny. Tento požadavek nelze vznášet na normy, které vycházejí z osobní volby a které si jednotlivec stanovil sám. Takové individuální normy charakterizují jeho osobnost, souvisí s jeho emocemi, přesvědčením a hodnotami v jeho nitru.²⁹³

Neetické chování sociálního pracovníka znamená neznalost metodik práce, rozšiřování důvěrných informací o klientech, upřednostňování jen těch sympatických klientů nebo navazování sexuálních vztahů, jedním slovem znamená neprofesionálnost. Sociální pracovník musí odhlížet od svých pocitů a zájmů, jinak by jednal v rozporu se svou pracovní rolí.²⁹⁴ Na základě teorií o hodnotách a o jejich reflexi v případech praxe, jsou etické zásady uplatňovány v sociální práci na celém světě. Každý sociální pracovník si musí být vědom především obrovského významu rovného lidského vztahu ke klientovi.

Musí být schopen vyrovnat se s konfliktními situacemi, které vznikají z rozporuplného řešení určitého problému. V této situaci také přichází v úvahu otázka nezávislosti sociálního pracovníka na jedné straně a na druhé straně loajalita k zaměstnavateli. Masmédia často vykreslují určitý sociální problém, že je řešen byrokraticky, což poškozuje zájmy klientů – většina zpráv je kusých a bez kontextu. Sociální pracovník je vázán nejen etickými zásadami, ale také služebním tajemstvím a o skutečné situaci klienta může informovat pouze s jeho souhlasem.²⁹⁵ Média často zneužívají lidského neštěstí, aby měla o čem psát. Velmi oblíbeným cílem jsou sociální pracovníci, kteří nějak selhali. Sociální práce tím může ztrácet svůj kredit. Je proto vhodné posílat tiskové zprávy a uveřejňovat články o sociální práci a jejích hodnotách – pravdivé a mravoučné, ve kterých bude kladen důraz na etiku sociální práce a kde hlavní roli bude hrát lidský příběh s dobrým koncem.

6.2 Mezinárodní a zahraniční kodexy sociální práce

V sociální práci kodexy obvykle zahrnují konstatování o fundamentálních hodnotách profese – jedná se o uznání respektu k člověku, o sebeurčení uživatele a etické principy s krátkými komentáři. Některé etické kodexy jsou dost podrobné a poskytují vodítko, jak se pracovník má chovat v určitých typech situací. Jiné mají obecná tvrzení, rozsah bývá od jedné do dvaceti stran. Velká obecnost bere kodexu sílu,

²⁹³ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 59.

²⁹⁴ Srov. NEČASOVÁ M. *Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci*. In FISCHER, O., MILFAIT R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. s. 73.

²⁹⁵ Srov. SOTONIAKOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce*. s. 29.

ale přílišná konkrétnost omezuje prostor pro tvořivý výklad v souladu s vlastním svědomím. Jaký by měl kodex být? Kodex v konkrétní sporné situaci většinou poskytuje jen orientační rámec. Proto je důležité, aby sociální pracovník uměl posoudit situaci a její aspekty z různých úhlů, měl od situace odstup a aby se uměl orientovat v etických teoriích. Částečnou odpověď vidím v preambuli kodexu sociální práce Spojených států. Preambule jasně konstatuje: „Kodex předkládá soubor hodnot, principů a standardů, které mají být vodítkem pro rozhodování a chování při vzniku etického problému. Neposkytuje soubor pravidel, která předepisují, jak by se měl sociální pracovník chovat ve všech situacích“. (NASW, 1996)²⁹⁶

Existují čtyři hlavní důvody, proč etický kodex pomáhá sociální práci:

- 1) přispívá k jejímu profesnímu statusu,
- 2) stanovuje a udržuje profesní identitu,
- 3) je vodítkem pro pracovníky, jak mají jednat,
- 4) chrání uživatele před nedbalostí a zneužíváním.²⁹⁷

Globální kvalifikační standardy vzdělávání v sociální práci přijaté IFSW a IASSW v roce 2004 na generálním zasedání v Adelaide ve své 9. části uvádí: „Když je porušeno ustanovení etického kodexu a chování zaměstnance je hrubě neprofesionální, měla by organizace nebo komise oborové asociace učinit nápravná opatření nebo přijmout disciplinární sankci vůči zaměstnanci a stanovenými postupy či legálními cestami zabránit opakování takové situace. Kdo nezvládne dodržovat etický kodex, budou vůči němu přijata vhodná opatření prostřednictvím správních orgánů a právními postupy. Správní orgány by měly zastupovat profesi sociální práce a komunitu, včetně přímých uživatelů služeb. Při nápravě zaměstnanců, kteří etický kodex poruší, je lépe učinit to cestou pozitivního naplňování principů spravedlnosti spíše než sankčním přístupem.“²⁹⁸ České asociace sociální práce ani jiné správní orgány disciplinárně neřeší porušování etických kodexů sociální práce. Alespoň v praxi jsem se s takovým postupem nesetkala. Studenti sociální práce se seznamují s etickými kodexy sociální práce ve škole a při výkonu své činnosti musí sami dbát na jejich dodržování. Sociální pracovníci by měli být seznámeni s etickým kodexem svým zaměstnavatelem a řídit se jím. Záleží na zaměstnavateli, jak bude při porušení jeho principů postupovat.

²⁹⁶ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 88.

²⁹⁷ Srov. BANKS, S. *Ethics and values in social work*. s. 107.

²⁹⁸ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci. Přílohy- Globální kvalifikační standard IFSW a IASSW*. s. 208.

Mezinárodní etický kodex sociálních povolání byl přijat již v roce 1976 na světovém kongresu v Portoriku. Poprvé v něm byla zaznamenána odpovědnost sociálních pracovníků vzhledem ke kolegům, institucím, klientům, profesi i společnosti. Ve stejném roce vznikl Etický kodex v Mnichově, který byl potom přepracován a přejmenován v roce 1994 na Deklaraci etických zásad. Etika sociální práce byla zachycena na tři základní pilíře:

1. solidární pomoc druhým,
2. subsidiární spolupráci,
3. plnou angažovanost s osobní odpovědností.²⁹⁹

Zásady a standardy etiky sociální práce přijaté v červenci 1994 na Srí Lance byly nahrazeny současně platným Mezinárodním etickým kodexem sociální práce. Byl přijatý valným shromážděním IFSW (Mezinárodní federace sociálních pracovníků), v Adelaide, Austrálie, 29. 9. - 1. 10. 2004. Jeho návrh předložila valné hromadě IFSW Stálá komise pro etické otázky. Změny byly diskutovány již několik let předtím – poprvé v Ženevě roku 2002, potom v Kodani v roce 2003. ISFW žádala členské organizace i Mezinárodní asociaci vzdělavatelů v sociální práci (IASSW) o vyjádření. V podstatě došlo k zásadnímu přepracování předchozího dokumentu ze Srí Lanky. Ten se skládal ze dvou částí - Mezinárodní deklarace etických zásad sociální práce a Mezinárodních etických standardů pro sociální pracovníky. Základním rozdílem mezi původním a aktualizovaným etickým dokumentem je postoj k jeho vynutitelnosti. ISFW mohla ve „starém“ dokumentu požadované jednání vynucovat nebo organizaci vyloučit. V nově schváleném kodexu se poukazuje na to, že některé etické problémy jsou obecné, jiné ale jsou specifické pro určité země. Proto tento dokument zůstává na obecné úrovni a garanci dodržování a rozpracování specifických zásad ponechává na profesní organizaci každé země.³⁰⁰ Nový dokument má několik základních principů - čelit negativní diskriminaci, uznat diverzitu, spravedlivě distribuovat zdroje, čelit nespravedlivé politice a praktikám a pracovat na základě solidarity. *Principy vedou sociálního pracovníka k odpovědnosti za každého klienta a k respektu k lidské důstojnosti, která je nejvyšší hodnotou lidstva. Je podstatou lidského jednání i zdrojem naší odpovědnosti vůči světu a světu vůči lidem.* Úvodní článek tohoto mezinárodního kodexu říká: „Etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému

²⁹⁹ Srov. SOTONIAKOVÁ, E. *Teorie a metody sociální práce*. s. 27.

³⁰⁰ Srov. NEČASOVÁ M. Komentář k mezinárodnímu etickému kodexu. *Sociální práce*. č. 4/2004. s. 36-7.

jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce.“ Pátý článek nastavuje mezinárodní profesní zásady pro jednání každého sociálního pracovníka.³⁰¹ Vyskytují se zde i nová témata, která se neobjevila v předchozím dokumentu – např. potřeba péče o pracovníka (bod 5.6), povinnost spolupráce se školami (5.9) a odpovědnost za to, že rozhodnutí budou eticky podložená (5.10 a 5.11). Je více propracované téma identifikace silných stránek klienta (4.4) a celostní přístup k němu (4.3). Mezi nově uvedenými problémovými oblastmi figuruje limitovanost zdrojů. Termín klient, uživatel a obyvatel domova je vyspecifikován obecným vyjádřením „lidé, kteří užívají služeb sociálních pracovníků“.³⁰²

Dalším významným kodexem je americký Etický kodex Národní asociace sociálních pracovníků USA „Code of Ethics of the National Association of Social Workers – US“.

V kapitole o sociálních principech jsou uvedeny tyto základní hodnotové principy:

- 1) služba klientovi, tj. pomoc potřebným a řešení sociálních problémů,
- 2) sociální spravedlnost - především ve smyslu rovnosti příležitostí, přístupu k informacím a snaha o eliminaci chudoby, nezaměstnanosti a diskriminace,
- 3) lidská důstojnost a hodnota člověka jako celku. Řešení konfliktů mezi zájmy klienta a společnosti, vyplývající z odpovědnosti k hodnotám, etickým principům a standardům sociální práce,
- 4) důležitost zachování a prohlubování mezilidských vztahů a vazeb, integrity a důvěryhodnosti poskytovaných služeb,
- 5) zvyšování odbornosti a kompetencí sociálních pracovníků.³⁰³

6.3 Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

Na etickém kodexu sociálních pracovníků začala pracovat Společnost sociálních pracovníků ČR krátce po svém vzniku. Jeho obsah byl v letech 1993 - 1994 předložen sociálním pracovníkům k veřejné diskusi. Následně byl také přeložen do češtiny Etický kodex Mezinárodní federace sociálních pracovníků (IFSW). Rozpracovaný kodex byl dán do souladu s tímto dokumentem a předložen ke schválení

³⁰¹ Viz., cit. *Mezinárodní etický kodex sociální práce*. Dostupné z: <http://sspcr.xf.cz/EK.html>

³⁰² Srov. NEČASOVÁ M. Komentář k mezinárodnímu etickému kodexu. *Sociální práce*. č. 4/2004. s. 37-8.

³⁰³ Viz *NASW. Code of Ethics of the National Association of Social Workers – US*. Dostupné z: <http://www.naswdc.org/pubs/code/code.asp>.

na konferenci v Ostravě v září 1994.³⁰⁴ Etický kodex sociálních pracovníků České republiky vešel v platnost 1. ledna 1995. Jeho aktualizace byla schválena plénem Společnosti sociálních pracovníků dne 19. 5. 2006 a nabyl účinnosti 20. 5. 2006. Zachycuje hlavní etické zásady nebo rámcový návod jednání, jehož principy by měl sociální pracovník dodržovat. Je tedy průvodcem etickou praxí, který zabezpečuje orientaci a inspiraci a reguluje profesní chování a udržuje tak identitu a legitimitu profese. Je založen na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Vychází z mezinárodních deklarací a úmluv jako je např. Všeobecná deklarace lidských práv, Charta lidských práv Spojených národů a Úmluva o právech dítěte. Řídí se Ústavou a Listinou základních práv a svobod České republiky. V Etickém kodexu sociálních pracovníků České republiky jsou zachyceny situace a dilemata, se kterými se sociální pracovník může při své praxi setkat. Jedná se především o otázku intervence – nakolik zasahovat do soukromého života klientů, zda dát přednost akutnímu zásahu či dlouhodobému působení, kolik péče poskytnout, aby klient byl stimulován k odpovědnému jednání a změně postojů a naší pomoci nezneužíval, kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb nebo dávek. V rámci sociální práce může dojít ke konfliktům různých zájmů, které sociální pracovník musí eticky vyhodnotit a odpovědně se rozhodnout, jakým způsobem bude v každém případě postupovat. Existuje i protichůdný aspekt v náplni takového pracovníka – nakolik má pomáhat a nakolik má kontrolovat. Sociální pracovník se velmi často dostává do obtížného postavení, jelikož každého klienta musí posuzovat hodnotit individuálně a zodpovědně, aby nepoškodil jeho zájmy. Sociální pracovník svým způsobem reprezentuje normy společnosti, a zároveň musí vnímat normy klienta, odlišné u jiných etnik nebo náboženství a pracovat s nimi. Je odpovědný za předávanou hierarchii hodnot. Hodnota života v křesťanské společnosti má jiné postavení než např. v islámu. Má-li člověk jiné hodnoty, má také jiné normy, a proto úplným základem vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem je vztah založený na lidské důstojnosti, jak vyplynulo již ze všech předchozích analýz o hodnotách v našem životě a společnosti. Sociální pracovník musí respektovat jedinečnost každého jedince s ohledem na jeho původ, pohlaví, barvu pleti, sexuální orientaci, náboženské či politické přesvědčení a podporuje jeho seberealizaci tak, aby nedocházelo k omezení stejných práv druhých osob. Pomáhající pracovník musí poskytovat služby na nejvyšší

³⁰⁴ Srov. Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. *Sociální práce*. č. 4/2004. s. 30.

možné úrovni a být za ně profesionálně odpovědný. Hodnotu odpovědnosti za práci v pomáhající profesi považují za nejdůležitější. Sociální pracovník přichází do styku s mnoha klienty, kteří potřebují jeho pomoc a on může svým způsobem ovlivňovat jejich další život a fungování. Etický kodex sociálních pracovníků rozděluje povinnosti, a tudíž i odpovědnost, na závazky vzniklé v průběhu sociální práce. Velký význam má sociální práci podpořená odpovědnost klienta za svůj vlastní život. V kodexu je konstatováno:

2.1.1. „Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti“.³⁰⁵

Je zdůrazněna vysoká úroveň sebekontroly sociálního pracovníka a jeho odpovědný přístup k zákonům, zásadám a pravidlům, které jsou v jeho společnosti závazné. V současné epoše etického relativismu je evidentní, že dodržování etických zásad, zákonů a principů naší společnosti nás vede k osobní odpovědnosti za jejich dodržování. Pokud chce sociální pracovník prožívat život bez zbytečných komplikací, musí cítit odpovědnost vůči svým klientům. Tedy k těm, kteří z důvodu svého osobního selhání se ocitli v problematické životní situaci, když nerespektovali některé normy a zásady. Úkolem sociálního pracovníka v takovém případě je ukázat jim smysluplný cíl jejich života. Každý člověk ohrožený sociálním vyloučením a nedodržující pravidla své společnosti, může být nakonec pro společnost přítěží.³⁰⁶

Znalost etických teorií a hodnotové základny sociální práce v etickém kodexu pomáhá sociálnímu pracovníkovi řešit etické problémy a dilemata. Také přispívá k identifikaci s oborem a větší jistotě při provádění sociální práce. Při řešení etického dilematu je doporučen postup nejdříve dilema identifikovat, včetně hodnot a povinností, které jsou v konfliktu. Potom je nutné se zamyslet, jak se klienta řešení dotkne. Výsledkem je rozvaha způsobů jednání včetně kladných i záporných efektů pro zúčastněné i společnost.³⁰⁷

V naší společnosti se začínají v posledních letech objevovat další kodexy, které jsou vztažené přímo k jednotlivým sociálním službám – např. Etický kodex České asociace streetwork pro nízkoprahové sociální služby (terénní programy, kontaktní centra a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež), Etický kodex inspektorů sociálních služeb (vydaný MPSV) a etické kodexy jednotlivých zařízení, které poskytují sociální, zdravotní, psychologické a podobné služby (např. o.s. Portus Prachatice).

³⁰⁵ Cit. Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. *Sociální práce*. č. 4/2004. s. 30.

³⁰⁶ Viz *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*. Dostupné z: <http://sspccr.xf.cz/code.html>

³⁰⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. s. 47-48.

Aktualizovaná verze Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky z roku 2006 je středem mezi Kodexem NASW a Kodexem jihoafrických pracovníků.³⁰⁸ Hodnoty demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti, respekt k jedinečnosti člověka a právo na seberealizaci každého jedince, etické problémy a další problémové okruhy obsahují v různém poměru principy a pravidla správného jednání z hlediska morálky profese. Tato verze v podstatě kopíruje platný mezinárodní etický kodex z roku 1994, v revidované verzi jsou úpravy mezinárodního dokumentu z roku 2004. Je zajímavé, že některé body z mezinárodního kodexu do českého přidány nebyly, např. obecné prohlášení o omezenosti zdrojů, dále o tom, že pracovník nedopustí, aby jeho dovednosti byly využívány k nehumánním účelům a doporučení týkající se péče jako takové (zavedení supervize na pracovišti). Jediným bodem, který byl převzat z české strany, je pravidlo, že sociální pracovník si je vědom svých profesních omezení a pokud nemůže s klientem pracovat, předá informace o dalších formách pomoci.³⁰⁹ Seznámení s etickým kodexem je pro každého sociálního pracovníka zavazující. Měl by brát v úvahu etická vodítka, která kodex nabízí a v souladu s osobními hodnotami je považovat za primární orientační impuls pro svou práci.

³⁰⁸ Kodex asociace sdružující sociální pracovníky černé pleti v Jižní Africe (South African Black Social Workers Association) má spíše podobu slavnostní přísahy: „Věřím, že jsem členem profese, která usiluje o prosazování životní spokojenosti v sociální oblasti pro všechny lidi.“ Je zakončen slibem: „Slavnostně se proto zavazuji vykonávat tuto službu důstojně, čtně, pilně a sírou v profesi, kterou si беру za svou, s úmyslem ji podporovat a zlepšovat; konat svoji práci svědomitě, upřímně a na základě altruismu“. Etické zásady jsou formulovány jako víra přesvědčení. Takový kodex je nezávislý na čase nebo situaci a není v něm ani náznak disciplinárního jednání či sankce. Staví na důvěře k profesionálovi a jeho úsudku a schopnosti jednat samostatně a správným způsobem v konkrétní situaci. (NEČASOVÁ, M. *Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci*. In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci*. s. 87).

³⁰⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci*. In FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.) *Etika pro sociální práci*. s. 88.

7. Charita Česká republika a její etika

Vymezení termínu charitativní péče pochází z dob antiky. Antika rozlišovala lásku agapální – společenskou, a lásku erotickou. K agapální lásce se hlásili křesťané a termín „charita“ se stal klíčovým pojmem pro vymezení oboru charitativní péče. Latinské slovo „caritas“ je vlastně překladem řeckého „agapé“. Diakonia (doslova služba), péče o bližní je v křesťanské tradici považována za ctnost a důsledek vztahu Boha a člověka. Charitativní péče dnes již není vázána jen na náboženské přesvědčení. Je vnímána jako obor sociální práce.³¹⁰ Od prvopočátků katolické církve vycházela charitativní činnost z Kristova příkladu. Především z evangelií je zřejmé, že Ježíš se ujímá především lidí na okraji společnosti a nemocných – svázaných zlým duchem, fyzicky nemocných a hříšníků. „Lékaře nepotřebují zdraví, ale nemocní“. (Mt 9,12) Není to láska bez hranic, ale plnění základního poslání přinést všem lidem život skrze evangelium a splnit tak Boží vůli. Pravá láska upřednostňuje prospěch druhého před prospěchem vlastním.³¹¹ Láska k bližnímu je znamením pravdy pro každého křesťana.

Papež Benedikt XVI. věnuje druhou část své encykliky *Deus caritas est* (lat. Bůh je láska) lásce „caritas“ církve a jejímu uplatňování. Uvádí ji jako projev trojiční lásky a svědectví lásky Otce, který chce ve svém Synu z lidstva učinit jednu velkou rodinu (DCE 19). Pojmem *caritas* je v ní vyjádřena láska a péče o lidi na celém světě, ale i o ty nejbližší, které máme ve svém okolí. Je to láska, která vyjadřuje naši nesobeckou službu druhým. Proto se tato encyklika uvádí jako programové prohlášení pro práci v charitě.

Encyklika se věnuje pomáhající lásce, otázce církevních charitativních organizací, jejich postavení ve společnosti a vztahu ke státu. Hovoří o profilu charitního pracovníka a cílech pomáhající profese. Papež v této encyklice oživuje křesťanskou myšlenku o pomoci potřebným v souvislosti s projevy lásky k těmto lidem. Pomáhání v sobě má obsahový aspekt, kterým je např. dobré a kvalitní poradenství, materiální pomoc nebo dobrá pečovatelská a ošetrovatelská péče a vztahový aspekt, což je právě vztah pomáhajícího k potřebnému. Vztah mezi pomáhajícím a uživatelem existuje na různých úrovních, může se přihodit, že pracovník nejedná vždy jen s láskou. Podle papeže Benedikta XVI. má být láskyplný vztah mezi pomáhajícím a potřebným pro křesťanské organizace charakteristický. Pomáhající láska je součástí základní identity takového vztahu. (DCE 31) "Dávat lásku těm, kteří ji potřebují, je součástí samotné existence

³¹⁰ Srov. CHADIMA, M. *Dějiny charitativní péče*. s. 9-10.

³¹¹ Srov. ŠMERDA, H. *Křesťanská charita v běhu věků*. s. 37-38.

církve," zdůrazňuje Benedikt XVI. Připouští, že hledání spravedlivějšího státu i spravedlivější společnosti je doménou politiky, současně ale ujišťuje, že "láska a dobročinnost budou i v té nejspravedlivější společnosti vždy potřebné". (DCE 28b)

Papež mluví o tom, že církevní formu charity nelze směřovat s aktivitami státu. Láska caritas musí oduševňovat existenci věřících laiků a také jejich politickou aktivitu, prožívanou jako sociální lásku. Charitativní organizace představují *opus proprium*. Je to úloha, které odpovídá vlastní povaze církve a na které se církev podílí jako odpovědný subjekt. Je tedy úkolem církve lásku uplatňovat a nikdy nenastane situace, v níž by nebylo třeba lásky každého občana. Kromě spravedlnosti, člověk vždy potřebuje lásku. (DCE 29) Ve 30. článku se uvádí, že v kontextu s hodnotou solidarity se rozvinuly různé formy spolupráce mezi státními a církevními institucemi. Vznikla celá řada organizací s charitativním a filantropickým zaměřením, které se snaží o to, aby řešili záležitosti sociálních a politických problémů. Katolická církev spolupracuje s charitativními organizacemi jiných církví, protože společnou motivací je opravdový humanismus, který v člověku uznává Boží obraz. (DCE 30) Množství rozličných organizací, které se zasazují o člověka a jeho potřeby, vysvětluje papež na základě skutečnosti imperativu lásky, který vepsal Bůh do našich srdcí. Je proto důležité, aby charitativní aktivita se nerozplynula do podoby společensky prospěšné organizace a nestala se tak její variantou. Podle modelu podobenství o milosrdném Samařanovi je nutno nasýtit hladové, obléci nahé, pečovat o nemocné a chudé, navštěvovat vězněné a tak dále. Tuto úlohu na sebe přebírají charitativní organizace církve. Benedikt XVI. v DCE uvedl: „Pokud se jedná o službu prokazovanou trpícím, je v první řadě třeba dbát na odbornou kompetenci. Pomáhající musejí být formováni takovým způsobem, aby uměli vykonat dobře, co je třeba, a aby dokázali pokračovat v příslušné péči. Odborná kompetence je první a základní předpoklad, ale sama o sobě nestačí. Jedná se totiž o lidské bytosti, které vždy potřebují něco víc nežli pouze technicky správně prováděnou péči“. (DCE 31a) „Niterná osobní účast na utrpení druhého se tak stává tím, že mu sdílím sebe sama. Aby dar druhého nepokořoval, musím mu dávat ne něco ze svého, nýbrž sebe samého, musím být v daru přítomen jako osoba.“ (DCE 34)

Dějiny prokázaly, že katolická církev (i přes některé své stinné stránky) v sobě dodnes obsahuje velký potenciál dobra a hodnot, který se projevuje praktickou starostí o takové lidi, které současný materializovaný a individualisticky zaměřený svět vyvrhl

na kraj společnosti.³¹² Jednou z oblastí, ve které církev projevuje svou lásku a péči o své bližní, je právě oblast „služby lásky“ - charity. Katolickou církev u nás v tomto směru reprezentuje Charita Česká republika.

Charita Česká republika je právnickou osobou dle Kodexu kanonického práva (CIC 1983) a zákona č. 3/2002 Sb., z něhož odvozuje svou právní subjektivitu, a je podle tohoto zákona evidována.³¹³ Charita Česká republika vědomě navazuje na bohatou historii péče křesťanů a katolické církve o chudé a trpící. Jednou z hlavních činností katolické církve, vedle udělování svátostí a zvěstování slova, je uplatňování lásky. Všechny tyto činnosti spolu souvisejí. Pracovníci Charity jsou pověřeni k organizované službě lásky jménem církve. Skrze tuto službu mají potřební zakusit dotek samotné Boží lásky. To je ona „nadhodnota“ - to, co Charita ve srovnání s ostatními organizacemi sociálních služeb svým uživatelům nabízí.³¹⁴ Charita Česká republika má své hlavní zásady a hodnoty zakotvené v Kodexu Charity Česká republika. (KCHČR 1,7)

7.1 Novodobá historie Charity

Charita Česká republika je pokračovatelem křesťanské tradice a iniciuje v naší republice péči o sociálně vyloučené občany. V době první republiky byla Česká katolická charita organizována jako spolek na základě zákona o společovacím právu č. 134/1867 ř. z. Ještě po Druhé světové válce v roce 1948 spravovala přes pět set zdravotně sociálních ústavů a poskytovala ošetrovatelskou službu chudým lidem. V poválečné době pomáhala především lidem po návratu z koncentračních táborů. Zákonem č. 185/1948 Sb. byly zestátněny všechny léčebné a ošetrovací ústavy. Zákon z roku 1867 byl zrušen a nahrazen zákonem o dobrovolných organizacích a shromážděních č. 68/1951 Sb. Totalitní Československá socialistická republika měla zájem soustředit sociální a rekreační péči o duchovní a církevní zaměstnance, výrobu a prodej devocionálií a vydávání periodického i neperiodického tisku a publikací do jedné organizace pod státním dohledem. Tomuto předpokladu vyhovovala Česká katolická charita (ČKCH), proto tomuto záměru musel být dán zákonný podklad. Stal se jím zákon 68/1951 Sb. a jeho prováděcí vyhlášky. Česká katolická charita se stala

³¹² Srov. CHADIMA, M. *Dějiny charitativní péče*. s. 9.

³¹³ Viz *CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. Kdo jsme*. Dostupné na: <http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=310&nDepartmentID=187&nLanguageID=1>.

³¹⁴ Srov.: GRAUBNER, J. *Úvod*. In *Kodex Charity Česká republika*. s. 3.

dobrovolnou organizací pod Ministerstvem vnitra výnosem č. j. II./2-260.1 z 10. 5. 1952. Majetek České katolické charity byl fakticky zlikvidován. Byl převeden na stát nebo diecézní ordinariáty. V roce 1963 byla usnesením vlády č. 55 Česká katolická charita deklarována jako soukromá právnická osoba a její stanovy byly schváleny Ministerstvem školství a kultury, které vykonávalo dohled nad její činností.³¹⁵

Celá desetiletí tisíce věřících podstupovaly riziko s úřady a posílaly skromné dary, zejména zdravotnický materiál a hygienické potřeby do misijních stanic celého světa. V roce 1986 po katastrofálním zemětřesení v Arménii založil kardinál František Tomášek v Praze Výbor křesťanské pomoci. Z toho podnětu začaly vznikat podobné výbory v celé republice. Byla to jediná možnost veřejného působení římskokatolické církve v sociální oblasti. Byla rychle pochopena nejen věřícími. Brzy začaly výbory působit i v jiných činnostech mimo rámec pomoci do Arménie. Státní orgány nevěděly jak reagovat a netroufali si zasáhnout a ukončit tyto spontánní aktivity katolické církve.³¹⁶ Začátkem roku 1990 z popudu biskupa Antonína Lišky se změnilo vedení ČKCH v Praze a poprvé se setkali budoucí diecézní pracovníci Charity, kteří měli za úkol podněcovat vznik a vývoj farních a oblastních charit. V mnoha místech z Výborů křesťanské pomoci a z aktivistů, kteří posílali balíčky do misí, vznikly nové charity. V roce 1991 se zrodily arci/diecézní charity s vlastními stanovami a s právní subjektivitou podle zákona č. 308/91 Sb. Podle nových stanov s platností od 1. prosince 1993, se Česká katolická charita stala účelovým zařízením římskokatolické církve, sdružením diecézních a arcidiecézních charit v České republice. Sekretariát ČKCH zajišťoval servisní činnost pro diecézní a arcidiecézní Charity a spravoval Charitní domovy pro duchovní a řeholnice na území České republiky.

V roce 1995 byla Česká katolická charita již řádným členem mezinárodních organizací Caritas Internationalis a Caritas Europa.³¹⁷ Do 10. listopadu 1999 organizace fungovala pod názvem Česká katolická charita, od konce roku 1999 do 31. prosince 2006 Sdružení Česká katolická charita a od 1. ledna 2007 Charita Česká republika.

³¹⁵ Viz *Bílá kniha: Pohled církve na potřebu majetkového vyrovnání mezi Českou republikou a Církví římskokatolickou*. Dostupné na: http://www.klastervyssibrod.cz/_d/Bila-kniha-cirkevniho-majetku.pdf. nebo interní materiál Ministerstva kultury ČR, Praha, 1996.

³¹⁶ Viz *Charitativní služba církve: Pastorační péče o rodinu*. Praha: Česká biskupská konference, 2005. 16 s. Dostupné na: <http://www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/fialova-rada/>

³¹⁷ Viz *CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. Z historie charity*. Dostupné na: <http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=670&nLanguageID=1>.

Jejím současným ředitelem je Ing. Mgr. Oldřich Haičman, prezidentem je Mons. Pavel Posád, světící biskup českobudějovický.³¹⁸

Charita Česká republika působí v charitativní, humanitární, sociální a zdravotní oblasti. Koordinuje činnosti svých členů a organizačně a metodicky zastřešuje veškerou charitní činnost v naší republice. Členy Charity Česká republika je osm arcidiecézních charit, Česká katolická charita – Domovy řeholníků a řeholnic a Řeckokatolická charita. Na území jednotlivých arcidiecézních Charit působí oblastní, městské a farní Charity (celkem 349). Charita Česká republika koordinuje také pomoc při živelných pohromách a katastrofách, zajišťuje vzdělávací, konzultační a poradenské činnosti, spolupracuje s církvemi a státní správou.³¹⁹

7.2 Kodex Charity Česká republika

Ve stanovách, které jsou základním dokumentem každé pomáhající organizace, se Charita Česká republika hlásí k římskokatolické církvi a službě v duchu milosrdné lásky všem lidem v nouzi, bez ohledu na jejich rasu, národnost, náboženství nebo státní či politickou příslušnost. Obětává pomoc charitních pracovníků všem potřebným hovoří o akceptaci hodnot křesťanství, ze kterých vycházejí láska k bližnímu a solidarita se všemi lidmi na světě.³²⁰

Na webových stránkách Charity Česká republika a Arcidiecézních charit se shoduje, s drobnými obměnami, základní motto charitní činnosti: *„Pomáháme lidem, kteří si pomoci nemohou anebo neumějí“*. *Pomáháme potřebným v nouzi bez ohledu na jejich příslušnost k rase, národnosti nebo náboženství: matkám s dětmi, nemocným, handicapovaným, seniorům, lidem bez přístřeší, sociálně slabým rodinám, příslušníkům etnických menšin a uprchlíkům, obětem živelných katastrof u nás i v zahraničí.*³²¹ Z tohoto motto vyplývá nejpodstatnější hodnota, a tou je **láska k člověku**. Ježíš Kristus je v Charitě vzorem při podpoře těch nejvíce postižených, nejslabších a nejubožejších.

³¹⁸ Viz CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. *Názvy organizace a vedoucí představitelé*. Dostupné na: <http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=1500&nLanguageID=1>.

³¹⁹ Viz CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. *Stanovy Charity Česká republika*. Dostupné na: <http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=466&nLanguageID=1>.

³²⁰ Viz CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. *Kdo jsme*. Dostupné na: <http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=310&nDepartmentID=187&nLanguageID=1>.

³²¹ Cit. CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA. *Odkazy na Charity*. Dostupné na: <http://www.charita.cz/article.asp?nArticleID=322&nDepartmentID=190&nLanguageID=1>.

Kodex Charity Česká republika (KCHČR) je vodítkem všem charitním pracovníkům při vytváření společného postoje a postupů jednání. Je zásadní pomůckou, která se zabývá etikou a nastiňuje orientaci pro vedení a činnost charitní organizace.³²² Má tedy široký záběr. Etické otázky, pravidla pro rozhodování a hodnoty v Charitě řeší kapitoly č. 3 a č. 4, které uvádí zásady a základní hodnoty charitní služby. Je mezi nimi úzký vztah a poskytují etické a křesťanské východisko pro činnost charitních zařízení. Principy pramení z evangelijního poselství a sociálního učení katolické církve, jsou měřítkem hodnocení společenských jevů i výkonu služeb Charity.

7.2.1 Struktura a zásady Kodexu

První vydání kodexu Charity Česká republika začíná úvodem předsedy České biskupské konference, arcibiskupa Mons. Jana Graubnera. Zdůrazňuje, že pracovníci charity jsou katolickou církví pověřeni k organizované službě lásky jménem církve. Služba je zaměřená dovnitř společenství k potřebným členům a navenek ke všem potřebným lidem na celém světě. Kodex by měl být pomůckou, která přinese požehnané plody charitní práce.³²³

Po úvodu následuje preambule, která poskytuje informaci, komu je Kodex CHČR určen. Kodex je především etickým vodítkem pro dobrovolné i placené pracovníky Charity. Poskytuje též informace uživatelům o povaze a vlastnostech charitní služby a zprostředkovává obraz Charity jako součásti katolické církve. Představuje ideál jednotlivce i celé organizace pro výkon jejich činností.

1. kapitola Kodexu obsahuje poslání a cíle Charity a základní zásady a hodnoty, kterými se charitní služba řídí. Deklaruje, že Charita byla zřízena jako nástroj služby katolické církve chudým, slabým a trpícím. Jejím posláním je šířit ve světě dobro, spravedlnost a naději. (KCHČR 1,1) Své poslání uskutečňuje prostřednictvím materiální, sociální, humanitární, rozvojové, psychické a duchovní pomoci a úsilím o spravedlivější podmínky ve společnosti. (KCHČR 1,4) Cílem služeb je ochrana člověka v jeho důstojnosti od početí až po přirozenou smrt. (KCHČR 1,5) Součástí této kapitoly jsou zásady Charity. Patří k nim – **důstojnost lidské osoby**, společné **dobro**, **solidarita**, **subsidiarita** a **kvalita**. To jsou vlastně i principy sociální

³²² Srov. GRAUBNER, J. *Úvod*. In *Kodex Charity Česká republika*. Olomouc: Arcidiecézní charita Olomouc, 2009. s. 3.

³²³ Srov. GRAUBNER, J. *Úvod*. In *Kodex Charity Česká republika*. Olomouc: Arcidiecézní charita Olomouc, 2009. s. 3.

nauky církve. Důležitý je **pojem lidské důstojnosti**. S ní je neslučitelná chudoba, proto je nutné poskytovat nejvyšší podporu schopnosti a odpovědnosti člověka a zajistit mu rovný přístup. Naplnění lidských práv a zasazování se o jejich prosazení je potřebné pro podporu dobra na celém světě.

Víra křesťanů znamená **solidaritu**, empatii a pomoc tam, kde se jí nedostává. Humanitární pomoc Charity je toho důkazem. Solidarita se nejprve uskutečňuje v soukromé oblasti – v přátelství, v manželství. Rozmanité vztahy k druhým lidem, v nichž se náš život uskutečňuje, by nemohly bez ní existovat. V protikladu jsou rozepře, závist a rivalita. De facto celé lidské bytí se odehrává ve střídání solidarity a rivality. Právě proto je každý člověk vyzýván k tomu, aby solidaritu uskutečňoval jako důležitý etický požadavek. Cílem je obecná lidská solidarita, která vyrůstá z přesvědčení, že člověk je přirozeně spojen se vším, co má lidskou tvář.³²⁴

Významná je **subsidiarita** neboli iniciativa jednotlivců „zdola“, aby věci, které zvládnou sami vlastním přičiněním, nepřenášeli na společnost nebo stát. Tato zásada zavazuje k aktivizaci schopností klientů a hledání jejich zdrojů tak, aby se aktivně podíleli na změně své situace a byli směřováni k odpovědnému životu ve společnosti. V rámci řízení je to také přenos rozhodování na nejnižší úroveň, to znamená do přirozeného prostředí klientů. Princip subsidiarity také zavazuje Charitu podporovat rozvoj občanské společnosti. Aktér vyššího stupně musí poskytovat „subsidiuum“ – podporu a rozvoj aktérům nižšího stupně. Tento princip vybízí k přesunu rozhodovacích procesů na nejnižší úrovně (jednotlivá zařízení). **Kvalita** má mnoho dimenzí. Především je zde výrazem spirituality, křesťansko-etického závazku vůči uživatelům, neboť napodobuje Boha a jeho lásku a vztah k člověku. (KCHČR 1,9 – 1,13)

2. kapitola udává kritéria pro specifický charakter charitní služby. Mezi ně patří respekt k poslání Charity, vztah k práci, který je v souladu s osobním posláním jednotlivce, který zároveň splňuje odborné požadavky a chce sloužit potřebným v duchu Kodexu. (KCHČR 2,1 – 2,2)

3. kapitola jmenuje požadavky na zaměstnance Charity pro dosažení nejvyšší možné kvality charitní služby. Měl by splňovat tyto předpoklady: profesní odbornost, lidskost, odpovědnost, poctivost, vytvářet dobré vztahy na pracovišti a aktivně a tvořivě přistupovat ke své práci. (KCHČR 3)

³²⁴ WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 161 – 162..

4. kapitola stanovuje práva, povinnosti, závazky a omezení charitních pracovníků. Zaměstnanci jsou zavázáni k odpovědnému plnění pracovních povinností a k posilování dobré pověsti a jména Charity. V žádném případě nesmějí porušovat svobodu, práva a důstojnost druhých nebo svým jednáním být v rozporu s křesťanskými zásadami a hodnotami. (KCHČR 4,1 – 4,4)

7.2.2 Hodnoty a požadavky Kodexu (KCHČR 1,14 – 1,17)

Základní hodnoty jsou v Kodexu čtyři – **pravda, svoboda, spravedlnost a láska**:

Pravda - Charita a její zaměstnanci mají svědčit o pravdě nebo o shodě s tím, z čeho vychází. To je jejich stabilní morální ideál. Podstatou této hodnoty je orientace na pravdivost a na jejím základě vydávání svědeckví o Božím sdělení. Ve filosofickém smyslu se jedná o pravdivou shodu výpovědi s věcným obsahem, o kterém vypovídá. Jen mezilidské vztahy, které jsou založeny na pravdě, odpovídají lidské důstojnosti. Charita Česká republika proto usiluje o transparentnost své komunikace i práce. Pravda je termín, který označuje základní hodnotu poznání.

Svoboda je známkou Božího obrazu a důstojnosti člověka, spočívá ve využívání vlastních schopností ve prospěch společnosti. „Hodnota svobody... je respektována, je-li každému členu společnosti umožněno realizovat své vlastní osobní povolání“. (KSNC 199) Charita podporuje své klienty i pracovníky v aktivním využívání jejich schopností a uplatňování sociálně odpovědné svobody.

Spravedlnost je zaměřena na odstraňování znevýhodňování jednotlivců nebo rodin nebo sociálních skupin. „Spravedlnost je jeví obzvláště důležitá v dnešní době, v níž jsou hodnota osoby, její důstojnost a její práva navzdory proklamovaným záměrům vážně ohroženy rozšířenou tendencí přihlížet výlučně ke kritériu užitečnosti a majetku“. (KSNC 202) V subjektivní rovině charitní práce je to postoj vůle s osobním respektem k člověku, který vede k aktivnímu rozvoji schopností klientů. V objektivní rovině jde o sociální spravedlnost (spravedlivé uspořádání společnosti – obcí, zemí, na světě), které pranýřuje politický vývoj vedoucí k znevýhodňování nebo sociálnímu vyloučení osob, rodin, případně celých komunit.

Spravedlnost je úzce spjata se solidaritou. Jejím předpokladem je, že se se všemi lidmi zachází stejně a nikdo nemá přednost před druhými. S růzností lidských dispozic

a nadání však nesmí vést k prázdnému rovnostářství. Již Platon ji chápal jako umění přiznat každému, co jeho jest. V praxi proto nemůžeme udržovat přátelství se všemi stejně, ani každému přiznávat stejný respekt. Budeme ale usilovat o to, abychom každého podporovali a posilovali v jeho zvláštním právu na bytí.³²⁵

Láska je nejvyšší hodnotou, která dává životu smysl, a zároveň je fundamentálním prvkem charitní práce. Je východiskem spirituality charitního pracovníka bez ohledu na jeho duchovní orientaci. Vychází z osobního vztahu člověka a Boha. Dává všem ostatním hodnotám jejich smysl a správnou míru. Je také charakteristickým prvkem kvality charitních služeb. Jen milosrdná láska je základním východiskem spirituality charitního pracovníka bez ohledu na jeho duchovní orientaci.

Etika pravé lásky není totožná se sebeobětováním. Lidé, kteří dělají vše pro druhé a nemyslí na sebe, si po čase stěžují, že si to druzí neuvědomují nebo zneužívají jejich dobrou vůli. Tím může dojít k šíření nespravedlnosti. Pravá láska se musí aktivně obhajovat a prosazovat, k dobrému úmyslu patří čin. Má velmi blízko k etice ve smyslu odpovědnosti k sobě i ostatním, k Bohu, ke světu vůbec.³²⁶

5. článek hovoří o uvedení Kodexu do praxe: „Arcidiecézní a diecézní Charity nesou odpovědnost za to, aby vedoucí charitní pracovníci byli s tímto Kodexem seznamováni a v jeho duchu formováni. S ohledem na ostatní pracovníky leží odpovědnost na managementu místních Charit.“ Kodex nabyl účinnosti schválením Českou biskupskou konferencí a podpisem předsedy České biskupské konference, Mons. Janem Graubnerem, v Praze dne 21. ledna 2009. (KCHČR 5)

K tématu Kodexu Charity Česká republika chce zdůraznit dvě skutečnosti, které považují za eticky podstatné a spjaté s dobrým fungováním charitní organizace:

- 1) kvalita a účinnost sociální práce vychází z morální integrity jedince a z láskyplné péče o druhé, která vyplývá z křesťanství. Bůh je morální autoritou, ve které se zhodnocují požadavky kladené na sociální práci. Křesťanská víra motivuje k jednání v lásce a vyzývá k odpovědnosti. Práce v pomáhající profesi umocňuje její reflexi a realizaci.
- 2) povědomí dobra a zla je každému transcendentně dáno, nachází se v jeho svědomí. Je-li pracovník otevřen vůči existenci Boha, morální požadavky chápe jako dané a přirozené. Boha nevyznává přímo, ale nepřímo – svou prací pro druhé. Vstup do pomáhající profese v Charitě je svobodným a zodpovědným

³²⁵ Srov. WEISCHEDEL, W. *Skeptická etika*. s. 162.

³²⁶ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě*. s. 74 – 75.

rozhodnutím každého, kdo zvolil tuto práci. Vyjadřuje tím respekt k jejímu etickému rozměru a hodnotám, které ji představují.

Celkové resumé hodnot Kodexu Charity Česká republika vychází z absolutní hodnoty Boha a k němu vztažené hodnoty člověka jako jeho obrazu. Mezi nimi je láskyplná vzájemnost, která se odráží ve všem našem konání. Ježíš Kristus je pro Charitu nejpodstatnějším vzorem – vždy je potřeba mít ohled na druhého, zejména i na toho nejmenšího z nás a nejpotřebnějšího. Od tohoto hodnotového prázákladu se odvíjí **láska člověka k bližnímu** a **respekt k jeho důstojnosti**. Aby člověk mohl milovat a být milován, musí mít žít v pravdě a moci se rozhodovat svobodně a spravedlivě. Z toho vyplývá kvalita a zacílenost jeho života, ale i solidarita s ostatními, kterým pomohl, pomáhá a může ještě pomoci.

8. Diskuse

Říká se, že filosofie 20. století se obrátila ke zkoumání jazyka a hodnot. Axiologie hodnoty kategorizovala, ukazovala na jejich hierarchii a strukturu, pojmenovávala je, hledala je ve fenoménech a vrstvách jsoucna. Moderní filosofové vycházeli z historicky existujících teorií a analyzovali jazyk a výrazy používané pro hodnoty. Moderní univerzalismus nahradila postmoderna s různorodými hodnotami a životními styly. Ale lidský život existuje v historických souvislostech a především v interpersonálních vztazích. Aby lidé mohli spolu žít, musí se umět domluvit na určitých zásadách, hodnotách a z nich vyplývajících pravidlech. Do rozumového pochopení situací se mísí naše teoretické poznání, zkušenosti, emoce, náboženství. Teorie dokáže hodnoty pojmenovat. Jaký je vztah mezi jazykem teorie a praxí? Jak můžeme hodnotové teorie v praxi reflektovat?

Především je potřebná znalost etických teorií, „slov“, která člověka vedou k základním schopnostem – aby uměl ať verbálně nebo neverbálně rozlišit dobro a zlo, aby dokázal rozlišit pozitivní a negativní hodnoty pro lidský život, aby uměl najít východisko z etického dilematu. Teorie může jenom vést k dobrému jednání, nemůže však ovlivnit svobodné lidské rozhodnutí. Když se rozhodneme pro určitý způsob jednání, jsme za něj sami odpovědní. Při nejmenším před sebou. Náš mozek k jednání dostane impuls od naší racionální myšlenky nebo pocitu. Impuls je podnětem, který je korigován hodnotami, které uznáváme. Celá situace má pro nás určitý význam, umíme si ho pojmenovat. Takže náš projev – chování v dané situaci, je založen na tom, co se uvnitř v nás odehrává, jaké hodnoty akceptujeme. Odpovědí na vztah teorie a praxe je existence našeho přirozeného (a generacemi historicky vyvíjeného „archetypu“) svědomí nebo rozumu, na který má vliv poznání a prostředí, ve kterém žijeme. Člověk hodnotí sám sebe, posuzuje jednání lidí kolem sebe. Druhým důležitým systémem pravidel jsou etické normy, se kterými se seznamujeme v průběhu naší socializace ve společnosti, doma, v rámci vzdělávání, během pracovní praxe. Již Aristoteles tvrdil, že ctnost je ve své podstatě zvyk dobře jednat a tomuto zvyku se učíme dobrým jednáním a jeho upevňováním v průběhu celého našeho života. Oba tyto aspekty by měly spolupůsobit, měly by se odrážet v naší práci a dát našemu životu smysl a vést ho k námi viděnému cíli. Ve vztahu k jiným lidem by tak naše hodnotové systémy měly sledovat výsledné dobro.

Na závěru bych chtěla zdůraznit skutečnost, že právě **ctnosti** jsou jednou z významných cest k definovanému ideálu člověka. Jsou cestou k tomu, jaký by člověk měl být a jak by měl jednat. Lze je definovat např. společensky – např. jaké ctnosti měl průměrný Athéňan u Aristotela, jaké Kristus u křesťanských teologických etiků, o jakých mluví Tomáš Akvinský na základě přirozeného zákona.

Tomáš Akvinský již v 13. století uvedl v druhé kapitole své knihy *Summa contra gentiles* to, že pohané s námi nesouhlasí v přijímání autority Písma, takže je nemůžeme proti nim používat. Jako když diskutujeme s židy o Starém zákoně nebo s heretiky o Novém zákoně. Musíme se proto uchýlit k přirozenému rozumu, s nímž musí souhlasit všichni lidé.³²⁷ V praxi to znamená uchýlit se k hodnotám, u kterých se mravně dobré odvozuje od konkrétního jednání, je obsahem života a sociálně požadovaných ctností. Ctnosti představují to, co je pak v praktickém životě jimi vyjádřeno. Je to takové lidské jednání, které je vyjádřeno stabilním postojem, který je výchovou kultivován a vede k uskutečňování dobra. Konkretizace dobra je vždy závislá na dané situaci. Být dobrým člověkem znamená osvojit si žádoucí ctnosti a být hodnotou sám o sobě. Ctnost je také charakterová dispozice, která pomáhá v hledání dobra. Dobré jednání v sociálních rolích vede k dobru pro celou společnost. I když o ctnostech můžeme říci, že jsou časově omezené a vázané na svou dobu, jejich obrovský potenciál je v tom, že jsou spojeny s lidskou přirozeností a ve spojení s rozumem a emocionalitou mohou mít univerzální charakter.

³²⁷ KENNY, A. *Tomáš Akvinský*. s. 19.

9. Závěr – hodnoty významné pro sociální práci v Charitě

K označení hodnotových vlastností má jazyk k dispozici „hodnotová slova“. Chceme-li označit něco kladného a hodnotného, použijeme hodnotové slovo **dobrý, správný**. Některé pojmy ze své podstaty vyjadřují vztah k nositeli hodnot – např. **přátelství** je ceněná vlastnost v mezilidském vztahu. Hodnota mnoha věcí se někdy složitě a různě opisuje, někdy se slova zdají být nedostatečná, aby vyjádřila hodnotu, která by vyvolala její prožitek (např. u uměleckých děl).³²⁸ Podstatné je, že hodnoty poznáme i vycítíme. Sociální pracovník ve své práci musí kalkulovat negativa i pozitiva. Pozitiva (dobro, hodnoty) by měly převážet.

Ve své práci jsem uváděla různé teorie a jimi označované hodnoty. Zrekapituluji tato hodnotová slova nebo sousloví, která by měl každý člověk a z hlediska sociální práce zaměstnanec pomáhající organizace nebo Charity vnímat v podtextu svého jednání a plně je respektovat jako pravidla, které poskytnou orientaci pro dobré a pozitivní jednání a morálně správné rozhodování:

Láska k člověku a respekt k jeho důstojnosti – (člověk racionální i handicapovaný) – láska je primární hodnota, respekt k lidské důstojnosti znamená nikoho neinstrumentalizovat a člověka považovat za autonomní, sebezákonnou bytost a obraz Boží. Člověk není prostředek, ale cíl sám o sobě. Jeho povinností je sebe zdokonalovat a druhým pomáhat. Akceptovat člověka v celé jeho přirozenosti (holistický přístup) znamená v pomáhající profesi aplikovat hodnoty, které jsou napříč různými učenými zdůrazňovány a považovány za humánní, morální a lidsky pozitivní. Život člověka můžeme nazvat hodnotou jedinečnou a absolutní.

Víra a naděje – vedle lásky k člověku tvoří trojici základních křesťanských hodnot, které dávají člověku víru v lepší budoucnost a naději na život věčný. Pro zaměstnance Charity určují způsob láskyplného pomáhání bližním a trpícím.

Svoboda a odpovědnost – člověk je svobodná bytost a veškeré jednání a rozhodování je výsledkem jeho volby. Je za ní odpovědný sám před sebou i před ostatními. Díky svědomí se člověk i bez znalosti teorií orientuje v tom, co je dobré a co zlé (předvědomí, svědomí). S těmito hodnotami souvisí také hodnoty autonomie a nezávislosti každého jedince.

³²⁸ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*. s. 48-49.

Dobročinnost – člověka nelze ke konání dobra nutit, správné jednání musí vyplynout spontánně z jeho hodnotového nastavení. Člověk, který dosáhl vysoké morální nebo duchovní úrovně, považuje tuto hodnotu za své poslání.

Moudrost, umírněnost, statečnost – antické ctnosti, které pomáhají najít „zlatou střední cestu“ lidského jednání. Získávají se zkušenostmi a upevňováním, reflexí teoretických znalostí v praxi.

Pravda (pravdivé poznání) nás vede k pochopení hodnot a projeví se v praktickém jednání. Spolu s hodnotou pravdomluvnosti. Náboženská pravda vede křesťana k poznání a prožívání života ve společenství dalších věřících.

Spravedlnost a solidarita – uplatňování rovnosti mezi lidmi a pomoc všem potřebným v nouzi na celém světě, solidarita se všemi, kteří si sami pomoci neumějí. S těmito hodnotami úzce koreluje empatie – schopnost vcítění se do druhých a tolerance k rozdílům mezi lidmi na celém světě.

Subsidiarita – podpora iniciativy jednotlivců (pomoci si sám sobě, pomoc od nejbližších a široké rodiny, a poté až z dalších úrovní společenské pomoci) a přesun rozhodování a kompetencí na nejnižší úrovně a články ve společnosti.

Kvalita – musí být vždy v mezilidském vztahu (nejen ve vztahu pracovník - klient, ale mezi přáteli, manželi, blízkými a dalšími lidmi); spočívá v upřímnosti, důvěře a láskyplném obětování se pro druhého člověka. Souvisí s ní také sebeovládání, svědomitost, spolehlivost, poctivost, obětavost, oddanost, pracovitost a další kladné vlastnosti ve vztahu k druhým lidem.

Konečný cílem praktické reflexe hodnot při sociální práci v Charitě je co největší dobro pro klienta, ale i pro sociálního pracovníka, pro celou charitní pomáhající organizaci a výsledně obecné blaho pro celou společnost. Nadhodnotou je křesťanská láska k bližnímu, která je stimulem pro pomoc všem trpícím a znevýhodněným. *Respektování člověka v jeho integritě a důstojnosti bude vždy znamenat dodržování zásad slušného a morálního jednání. V sociálních službách musí být kladen důraz na fyzické i duševní zdraví každého jednotlivce ve vztahu k jevům, které se vyskytují ve společnosti, ve které žije. Proto je pro výkon charitní služby nezbytná kvalitně odvedená práce, solidarita až v celosvětovém měřítku a podpora subsidiarity od nejnižších úrovní. Svobodné rozhodování a odpovědnost každého z nás by měly vyústit v dobrovolnou pomoc a obecně prospěšnou činnost.*

Pozitivní lidské a pracovní hodnoty a etika vztahů by se měly stát zásadním vodítkem pro každého z nás. Kladné hodnoty člověka motivují a tento zdroj motivace

znamená chuť do práce, chuť k pomoci druhým, ke kreativě a společně dobře prožitému životu; je to jasný cíl, který si každý umí představit. Lidí vědí, kam směřují a motivace hodnotami jim pomůže překonávat běžné překážky každodenního života. Ctnostný život stojí na sebeovládání, na motivaci sebe sama, na schopnosti odkládat uspokojení a vědomě usměřovat svoje jednání. Lidská vůle má schopnost odsunout stranou vlastní sobecké zájmy a touhy, pozitivně ovlivňuje sociální chování člověka a otvírá cestu empatii, skutečnému vyslechnutí. Jen tak jsme schopni vidět situaci i z pohledu druhého člověka.

Šťastný život všech lidí na zemi a hodnoty, které by je životem měly provázet, najdeme ve známém citátu Antoina de Saint-Exupéryho: „Milovat neznámá hledět jeden na druhého, ale pohlížet společně jedním směrem”, protože společná budoucnost lidstva je v rukou nás všech. Lidstvo by mělo dospět ve společném konsensu v univerzalitě základních hodnot, které budou vždy a všude platné a respektované všemi lidmi na celém světě.

10. Seznam použitých zdrojů

- ANZENBACHER, A.** *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. Přel. K. Šprunk. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. 254 s. ISBN 80-7325-030-6.
- ANZENBACHER, A.** *Úvod do etiky*. Přel. K. Šprunk. 1. vyd. Praha: Academia, 2001. 292 s. ISBN 80-200-0917-5.
- ANZENBACHER, A.** *Úvod do filosofie*. Přel. K. Šprunk. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 304 s. ISBN 80-04-26038-1.
- ARISTOTELÉS.** *Etika Nikomachova*. Přel. J. Špaňár. 1. vyd. Bratislava: Nakladatelstvo Pravda, 1979. 263 s. 75-067-79.
- ARISTOTELÉS.** *Magna Moralia*. Přel. A. Kříž. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 2005. 178 s. ISBN 80-86027-22-8.
- BANKS, S.** *Ethics and values in social work*. 2. vyd. New York: British Association of Social Workers: PALGRAVE, 2001. 217 s. ISBN 0-333-94798-3.
- BARTON, J.** *Etika a starý zákon*. Přel. M. a F. Čapkovi. 1. vyd. Jihlava: Mlýn, 2006. 100 s. ISBN 80-86498-15-8.
- BENEDIKT XVI.** *Deus caritas est*. čl. 28, 30, 31. 3. vyd. Praha: Paulínky, 2006. [on line 2006] [cit. 2010-07-29] ISBN 80-86949-03-6.
Dostupné z: http://www.paulinky.cz/_d/deuscaritasest.pdf.
- BERGSON, H.** *Dva zdroje morálky a náboženství*. 1. vyd. Přel. J. Hrdlička. Praha: Nakladatelství Vyšehrad s.r.o., 2007. 272 s. ISBN 978-80-7021-792-4.
- BIBLE:** *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Ekumenický překlad. 1. vyd. Praha: Česká katolická charita – Ústřední církevní nakladatelství, 1985. 1007 a 247 s.
- Bílá kniha:** *Pohled církve na potřebu majetkového vyrovnání mezi Českou republikou a Církví římskokatolickou*. [on line] [cit. 2011-02-24] Dostupné na: http://www.klastervyssibrod.cz/_d/Bila-kniha-cirkevniho-majetku.pdf.
- BÍLÝ, J.** *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2005. ISBN 80-86861-21-X.
- BLECHA, I. et al. (eds)** *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.
- BRÁZDA, R.** *Srovnávací etika*. 1. vyd. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2002. 248 s. ISBN 80-85917-86-6.
- CAKIRPALOGLU, P.** *Psychologie hodnot*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009. 376 s. ISBN 978-80-244-2295-4.

- COREY, G., COREY, M. S., CALLANAN, P.** – *Issues and ethics in the helping professions*. 7. vyd. USA: Thomson Brooks/Cole, 2007. 552 s.
ISBN-13: 978-0-534-61443-0. ISBN-10: 0-534-61443-4.
- DOROTÍKOVÁ, S.** *Etika. Příspěvek k etice jednání*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2005. 101 s. ISBN 80-7290-238-5.
- DOROTÍKOVÁ, S.** *Filosofie hodnot. Problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998. 162 s. ISBN 80-86039-79-X.
- DOUGLAS, J. D. (eds.)** *Nový biblický slovník*. Překlad: A. Koželuhová et al. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996. 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.
- DRAPELA, V. J.** *Přehled teorií osobnosti*. Přel. K. Balcar. 2. opravené vydání. Praha: Portál, 1998. 175 s. ISBN80-7178-251-3.
- Encyklopedie fyziky.** *Weber Fechnerův psychofyzikální zákon*. Encyklopedie fyziky: 2006-2011. [on line] © CC Jaroslav Reich, Martin Všeticka] [cit. 2011-08-11]
Dostupné z: <http://fyzika.jreichl.com/index.php?sekce=browse&page=210>.
- Etický kodex sociálních pracovníků České republiky.** [on line 2007] [cit. 2010-08-23]
Dostupné z: <http://sspcr.xf.cz/code.html>.
- FISCHER, O., MILFAIT, R. (eds.)** *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. 223 s. ISBN 978-80-904137-3-3.
- FRANKL, V. E.** *Vůle ke smyslu*. Přel. M. Zemánková. Brno: Nakladatelství Cesta, 2006. 212 s. ISBN 80-7295-084-3.
- GILLIGAN, C.** *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Prah: Portál, 2001. 191 s. ISBN 80-7178-402-8.
- GRAUBNER, J.** *Úvod*. In *Kodex Charity Česká republika*. Olomouc: Arcidiecézní charita Olomouc, 2009. s. 3.
- GRÜN, A.** *Pracovat i žít: Napětí mezi profesním a osobním životem*. Přel. J. Hubková. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 127 s. ISBN 80-7195-039-4.
- HARTMANN, N.** *Struktura etického fenoménu*. Přel. K. Hlavoň. 1. vyd. Praha: Academia, 2002. 274 s. ISBN 80-200-0970-1.
- HÁLA, V.** *Univerzalismus v etice jako problém: K otázkám univerzalizmu v některých etických koncepcích*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2009. 300 s. ISBN 978-80-7007-306-3.
- HÁLA, V.** *Možnosti hodnotové etiky*. Praha: Filosofia, 2000. 56 s.
ISBN 80-7007-135-4.
- HASS, A.** *Morální inteligence: Jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Přel. H. Krejčí, Praha: Columbus, spol. s r.o., 1999. 152 s. ISBN 80-7249-010-9.

- HAVRDOVÁ, Z. A KOL.** *Hodnoty v prostředí sociálních a zdravotních služeb*. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2010. 207 s. ISBN 978-80-87398-06-7.
- HAVRDOVÁ, Z.** *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium, 1999. 167 s. ISBN 80-902081-8-5.
- HEIDBRINK, H.** *Psychologie morálního vývoje*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 175 s. ISBN 80-7178-154-1.
- von HILDEBRAND, D.** *Trojský kůň ve městě Božím*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999. 270 s. ISBN 80-7266-034-9.
- CHADIMA, M.** *Dějiny charitativní péče*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. 160 s. ISBN 978-80-7041-632-7.
- CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA.** [on line] Praha: Charita Česká republika. © 2004 [cit. 2011-02-22] Dostupné na www: <http://www.charita.cz/>.
- Charitativní služba církve: Pastorační péče o rodinu.** [on line] Praha: Česká biskupská konference. © 2011 Česká biskupská konference. 16 s. Dostupné na: <http://www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/fialova-rada/>.
- JASPERS, K.** *Šifry transcendence*. Přel. V. Zátka. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. 144 s. ISBN 80-7021-335-3.
- JAN PAVEL II.** *Salvifici doloris. Apoštolský list o křesťanském smyslu lidského utrpení z 11. února 1984*. Praha: Zvon, 1995. [on line 1995] [cit. 2010-12-31]. Dostupné z: <http://www.kebrle.cz/katdocs/SalvificiDoloris.htm>.
- KANT, I.** *Kritika čistého rozumu*. Přel. J. Loužil et al. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001. 566 s. ISBN 80-7298-035-1.
- KANT, I.** *Základy metafyziky mravů*. Přel. L. Menzel. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1976. 128 s. 25-017-76.
- KENNY, A.** *Tomáš Akvinský*. Přel. J. Hošek, J. Polívka, S. Sousedík. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1993. 107 s. ISBN 80-85241-25-0.
- Kodex Charity Česká republika.** Olomouc: Arcidiecézní charita Olomouc, 2009, 16 s.
- KOPŘIVA, K.** *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006. 247 s. ISBN 80-7367-181-6.
- LAAN, G.** *Otázky legitimity sociální práce: Pomoc není zboží*. Přel. E. Kušová. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Albert, 1998, 262 s. ISBN 80-85834-41-3.

- LEVICKÁ, J.** *Etika a sociální práce.* In *Etika a sociální práce. Zborník z konferencie FZaSP TU v Trnave 25. 10. 2002.* Trnava: FZaSP TU, 2002. 101 s.
ISBN 80-88774-20-9.
- LURKER, M.** *Slovník biblických obrazů a symbolů.* Přel. R. Dostálová et al. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. 368 s. ISBN 80-7021-254-3.
- MACINTYRE, A.** *Ztráta ctnosti. K morální krizi současnosti.* Přel. P. Sadílková, D. Hoffman. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. 340 s. ISBN 80-7298-082-3.
- MATOUŠEK, O.** *Metody a řízení sociální práce.* 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O.** *Slovník sociální práce.* 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. a kol.** *Základy sociální práce.* 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 309 s. ISBN 80-7178-473-7.
- Mezinárodní etický kodex sociální práce.** Přel. M. Nečasová. [on line 2007]
[cit. 2010-08-23] Dostupné z: <http://sspcr.xf.cz/EK.html>.
- MUSIL, L.** *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích.* 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.
- NASW. Code of Ethics of the National Association of Social Workers – US.** [on line] ©2011 [cit. 2011-01-15] Dostupné z: <http://www.naswdc.org/pubs/code/code.asp>.
- NEČASOVÁ M.** Komentář k mezinárodnímu etickému kodexu. *Sociální práce.* 2004/č. 4. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. s. 36-38. ISSN 1213-624.
- ONDOK, P. J.** *Bioetika, biotechnologie a biomedicína.* 1. vyd. Praha: Triton, 2005. 214 s. ISBN 80-7254-486-1.
- OPATRŇY, M., LEHNER, M. A KOL. (eds.)** *Teorie a praxe charitativní práce.* České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2009. 90 s. ISBN 978-80-7394-214-4.
- PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE.** *Bible a morálka: Biblické kořeny křesťanského jednání.* Přel. J. Brož a J. Hřebík. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. 207 s. ISBN 978-80-7195-367-8.
- PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR.** *Kompendium sociální nauky církve.* Přel. C. V. Pospíšil. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.
- PESCHKE, K.- H.** *Křesťanská etika.* Přel. M. Skovajsa. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999. 696 s. ISBN 80-7021-331-0.

- PLAMÍNEK, J.** *Tajemství motivace*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing s.r.o., 2010. 128 s. ISBN 978-80-247-3447-7.
- PLATÓN.** *Ústava*. Překlad Fr. Novotný. 4. vyd. Praha: OIKOMENH, 1998. 428 s. ISBN 80-7298-142-0.
- POKORNÝ, P. (eds.)** *Kristus a dějiny*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1987. 143 s.
- PONĚŠICKÝ, J. et al.** *Člověk a jeho postavení ve světě: Filosofické otázky – psychologické odpovědi*. 1. vyd. Praha: Triton, 2006. 266 s. ISBN 80-7254-861-1.
- PROCTOR, R. N.** *Rasová hygiena: Lékařství v době nacismu*. 1. vyd. Praha: Academia, 2009. 419 s. ISBN 978-80-200-1763-5.
- RATZINGER, J.** *Pravda, hodnoty a moc: Prubířské kameny pluralistické společnosti*. Přel. I. Lukáš. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. 65 s. ISBN 80-85959-16-X.
- ŘÍČAN, P.** *Psychologie náboženství a spirituality*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 328 s. ISBN 978-80-7367-312-3.
- SAPÍK, M. a kol.** *Od abstraktního ke konkrétnímu. Z dějin filosofie starověku, středověku, novověku a současnosti*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2007. 275 s. ISBN 380-80-7040-980-0.
- SEEWALD, P.** *Josef kardinál Ratzinger: Benedikt XVI. Křesťanství na přelomu tisíciletí. Rozhovory*. Přel. A. Sirovátková. 2. vyd. Praha: Portál, 2005. 197 s. ISBN 80-7367-016-X.
- SCHELER, M.** *Formalism in Ethics and Non-Formal Ethics of Values: A New Attempt toward the Foundation of an Ethical Personalism*. Evanston: Northwestern University Press, 1973. Překlad: Manfred S. Frings, Roger L. Funk. 620 s. ISBN 0-8101-0415-6.
- SCHELER, M.** *Můj filosofický pohled na svět*. Přel. I. Hodovský. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. 288 s. ISBN 80-7021-390-6.
- SKOBLÍK, J.** *Přehled křesťanské etiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 319 s. ISBN 80-7184-357-1.
- Sociální práce**. 2004/č. 4. Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2004. s. 27 – 30. ISSN 1213-624.
- SOTONIAKOVÁ, E.** *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Ostrava: Filosofická fakulta, 2005. 67 s. ISBN 80-7368-118-8.
- SPAEMANN, R.** *Šťěstí a vůle k dobru*. Přel. M. Stretti a M. Zajíček. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1998. 220 s. ISBN 80-86005-01-0.

- STÖRIG, H. J.** *Malé dějiny filosofie*. Přel. P. Rezek. Praha: Zvon, 1991. 511 s.
ISBN 80-7113-041-9.
- ŠMERDA, H.** *Křesťanská charita v běhu věků*. 1. vyd. České Budějovice:
Nakladatelství JIH, 2010. 163 s. ISBN 978-80-86266-39-8.
- ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.)** *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 1. vyd. Brno:
Nakladatelství Albert, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7326-145-0.
- ŠVEC, O. (eds.)** *Filosofie jednání*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2006. 243 s.
ISBN 80-7298-146-3.
- THOMPSON, M.** *Přehled etiky*. Přel. P. Císařová. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 167 s.
ISBN 80-7178-806-6.
- TISCHNER, J.** *Ako žiť? Uvedenie do kresťanskej etiky*. Přel. J. Matyáš. Bratislava:
Serafín, 2005. 124 s. ISBN 80-8081-033-8.
- TRESS, W.** *Základní psychosomatická péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 400 s. ISBN
978-80-7367-309-3.
- TUGENDHAT, E.** *Přednášky o etice*. Přel. J. Moural. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH,
2004. 312 s. ISBN 80-7298-086-6.
- Usnesení Ústavního soudu ČR* ze dne 26. 2. 1998. [on line] ISSN 1801-9234 -
Copyright © 2006 - 2008 Jurisnet s.r.o. [cit. 2011-02-25]
Dostupné z: <http://www.vzory.cz/slovník/dobře-mravy/>.
- WEISCHEDEL, W.** *Skeptická etika*. Přel. J. Karásek. Praha: OIKOYMENH, 1999.
165 s. ISBN 80-86005-84-4.

11. Seznam zkratek

CCETSW	Ústřední rada pro vzdělávání a výcvik v sociální práci, USA; 1995
ČKCH	Česká katolická charita
ČR	Česká republika
DCE	Deus caritas est – sociální encyklika - Benedikt XVI., 2005; „Bůh je láska“
IASSW	International Association of Schools of Social Work – Mezinárodní asociace škol sociální práce
IFSW	International Federation of Social Workers - Mezinárodní federace sociálních pracovníků
KCHČR	Kodex Charity Česká republika
KSNC	Kompendium sociální nauky církve od Papežská rady pro spravedlnost a mír
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
NASW	National Association of Social Workers, USA - „Národní asociace sociálních pracovníků“

12. Abstrakt

BAZALOVÁ, E. *Reflexe hodnot v sociální práci se zaměřením na práci v Charitě*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky.

Vedoucí práce Doc. Tomáš Machula, PhD., ThD.

Klíčová slova: hodnota, dobro, etika, ctnost, morálka, mrav, sociální práce, pomáhající organizace, profesní etika, Charita, Kant, Aristoteles, Scheler, Hartmann, von Hildebrand, psychologie hodnot, axiologie, etický kodex sociální práce, Kodex Charity Česká republika.

Diplomová práce se zabývá analýzou pojmu *hodnota* na základě vybrané literatury. Snaží se poukázat na propojení etických teorií s praktickým lidským jednáním. Je strukturována od vysvětlení klíčových pojmů jako etika, mravnost a morálka; zkoumá slovo hodnota a zásadní filosofické teorie, které jsou s hodnotami spojené. Podrobně analyzuje hodnoty z hlediska tzv. filosofie věčného a formálního subjektivismu. Zaměřuje se na představitele fenomenologie – Maxe Schelera, Nikolaie Hartmanna a Dietricha von Hildebranda. Upřesňuje přístupy k hodnotám i z hlediska lidské osobnosti, především z pohledu analytické psychologie. Práce uvádí význam aplikace hodnot v praxi – v profesní etice sociální práce, kde etické kodexy poskytují orientaci zaměstnancům. Jako modelová pomáhající organizace byla vybrána Charita Česká republika. Proto je také uveden teologický pohled na hodnoty a rovněž základní hodnoty a principy Kodexu Charity Česká republika. Tato studie má být podnětem k dalšímu zkoumání pojmu hodnota a jeho významu pro člověka. Považuje hodnoty za zásadní motivaci, která do budoucnosti povede lidstvo k dobrému jednání (ctnostem).

13. Abstrakt v anglickém jazyce

ABSTRACT

Reflection of Values in Social Work focused on Charity Work

Key words: value, good, ethics, virtue, morality, manners, social work, social worker, helping organization, professional ethics, Caritas, Kant, Aristoteles, Scheler, Hartmann, von Hildebrand, psychology of values, axiology, Social Work Code of Ethics, Code of Caritas Czech Republic.

The diploma thesis deals with an analysis of a concept of *a value* on the basis of the selected literature. It tries to point out a connection of ethical theories with a practical human behaviour. It has been structured from an explanation of key concepts as ethics, morality, manners; it examines a word of the value and fundamental philosophical theories which are associated with values. In detail it analyses the values in terms of so called philosophy of the material and formal subjectivism. It focuses on representatives of the phenomenology – Max Scheler, Nikolai Hartmann and Dietrich von Hildebrand. It specifies approaches to the values as well as in terms of a human personality, especially from a perspective of the analytical psychology. The thesis shows an importance of the values in the practical application – in the professional ethics of social work, where ethical codes provide an orientation for employees. Caritas Czech Republic was chosen as a model organization. That is also why a theological perspective on the values has been mentioned and basic values and principles of the Code of Caritas Czech Republic as well. This study should be a stimulus for a further exploration of the concept of the value and its significance for human beings. It considers the values to be a fundamental motivation that will lead mankind to a good behaviour (virtues) in the future.